

মহাকবি কালিদাস

অভিজ্ঞানশকুন্তলম্

অসমীয়া অনুবাদ

•

১৯৬৪ চন ।

•

•

•

শ্ৰীমাতাশ্ৰীমতী
বি.এল.।

মহাকাবি কালিদাসৰ

অভিজ্ঞানশকুন্তলম্

অসমীয়া অনুবাদ

শ্ৰীৰামেশ্বৰ বড়া,
বি.এল্.

মূল্য তিনি টকা

শুধৰণি

পৃষ্ঠা		শাৰী		শব্দ
১	....	৩	....	স্ৰষ্টৃৰাছা
৩৯	....	১৭	....	আগচোৱা
"	....	২০	....	ইতিহাস
৪০	....	৮	....	লাবণাময়ঃ
"	....	১৩	....	পাণ্ডুবৰ্ণা
৪৪	....	১০	....	বন্তিং
৪৯	....	১৭	....	প্ৰেমালিপি
৫৬	...	৫, ৭	...	চন্দৰবীণী
৫৯	....	১০	....	আশীৰ্ব্বাদ
৭৮	....	২	....	বিয়া
"	....	২২	....	আশ্র-
৭৯	...	১৫	..	গৌতমী
"	....	১৭	....	বলা
৮০	....	১	....	শকুন্তলা
৮৭	....	১১	....	মংস্ৰজীবি
৯৭	....	৫	....	উলিউৱা
১১২	..	৪	...	প্ৰসাদ-মধুৰ
১২০	...	২	...	সুখ
"	...	১২	...	তপস্বিনী
১৩৩	...	২১	...	অদিতি
(২)	...	৬	...	অভিভ্ৰাণ
(৫)	...	৮	...	ত্ৰিশঙ্কু
(৬)	...	২২	...	পুতেকঠঁতৰ
(৮)	...	১৪	...	সিমান

ଶ୍ରୀରାମ ଏଚୋରାବ ପ୍ରିୟତମା ଲଗବୀ
ସ୍ଵର୍ଗୀକ୍ଷା ସାମନା ଆଇଦେଓର
—ନୌରବଗିତ—

ଅନୁବାଦକ

আগ কথা

যতদিন কালিদাসৰ অভিজ্ঞানশকুন্তলাৰ অসমীয়া অনুবাদ আগৰ আছে। তেনেদৰে আমাৰ এই অনুবাদ নিঃসন্দেহে। অভিজ্ঞানশকুন্তলম্ আমাৰ বি-এৰ পাঠ্য-পুথি আছিল; পঢ়াটোছিল প্ৰকাম্পদ শ্ৰীমত লক্ষ্মীনাথৰণ চট্টোপাধ্যায় এম-এ অধ্যাপকদেৱে। তেখেতে শ্ৰেণীত পঢ়াওঁতে গছৰ পাত এটি পৰিলেও তুনা নিশ্চয়তঃ আনিছিল আৰু এই কাব্য যে কি এক উপভোগ্য বস্তু তোক আমাক ভালকৈয়ে উপলক্ষ কৰাইছিল। ছাত্ৰাবস্থাৰ পাচতো অভিজ্ঞানশকুন্তলম্ অনেকবাৰ পঢ়িছোঁ আৰু প্ৰত্যেক বাৰেই আগৈয়ে যেন নগড়া প্ৰথম বাৰে পঢ়িছোঁ তেনে লাগিছিল। এওঁৰে যাজে যাজে পঢ়োতে নিজৰ উপভোগ্য কাৰণেই অসমীয়া অনুবাদ কৰি চায়ছিলোঁ আৰু সিয়ে এতিয়া ওইচাৰি বছৰ উদগনিষ্ঠ চপা কৈ ওলাইছে। মুগ সংস্কৃতৰ সৌন্দৰ্য্য কিমান দূৰ বাৰিণ পৰা হৈছে তাৰ ওপৰতে আমাৰ এই বস্তুৰ কৃতকাৰ্য্যতা নিৰ্ভৰ কৰিব।

অভিজ্ঞানশকুন্তলম্ কাব্য অগতৰ এটি অপূৰ্ণ সৃষ্টি। কবিয়ে নিজেই প্ৰস্তাৱনাত নটীৰ মুখে "অভিজ্ঞান শকুন্তলম্ নাম অপূৰ্ণং নাটকম্" বুলি কৈছে। অপূৰ্ণ মানে এটাবিনিত আগৈয়ে অভিনীত নকৰা বুজাইছে। কিন্তু কান্বে শুনাওঁকৈও বেলেগ অৰ্থ সূচনা কৰা এই কাব্যত ইমানবোৰ উপভোগ্য জৰুৰপ্ৰাণী বাক্য বা শব্দ আছে যে যতকবিয়ে নিজেও এই কাব্যৰে এক অপূৰ্ণ সৃষ্টি হৈছে বুলি ইচ্ছিত নিদিয়াতৈ বকা নাই তেনে মহত্ব বুলি কব নোৱাৰি। পাঠক সকলৰ বিনোদনৰ অৰ্থে হুই এটি তেনে সূচক দিয়া হ'ল।

প্ৰস্তাবনাৰ দ্বিতীয় শ্লোকত সূত্ৰধাৰে নটীক কৈছে, “তোমাৰ কন্যাপ্ৰাণী গীতৰাগে মোক তেনেই পাহৰাই পেলালে। সেইদৰে এই দ্ৰব্যস্তুকো কৃষ্ণৰঙেৰে পাহৰাই এই ফাললৈ লৈ আহিছে”। ইয়াৰে কবিয়ে ইয়াকে ইঙ্গিত দিছে যে দ্ৰব্যস্তুই এতিয়া বজাৰ কৰ্ত্তব্য পাহৰি, মৃগয়া এৰি বাজকাৰ্খালৈ পিঠি দি আশ্ৰমৰ ললনাত লিপ্ত হ’ব।

প্ৰথম অঙ্কত আছে, দ্ৰব্যস্তুই আশ্ৰমৰ দুৱাৰেদি সোমাই গৈছে। তেনেতে তেওঁৰ সোঁ বাহু স্পন্দন হৈছে। এনে স্পন্দনৰ ফল পত্নী লাভ। কিন্তু আশ্ৰমত আকৌ পত্নীলাভৰ সম্ভাৱনা ক’ত? দ্ৰব্যস্তুই নিজেই প্ৰশ্ন কৰি তাৰ উত্তৰ দিছে, “বাৰ তবলগীয়া আছে তাৰ হয়তো দুৱাৰ কেউফালেই মুকলি আছে”। ঠিক এই কথাষাৰৰ মূৰতে শকুন্তলাই নেপথ্যত সখীয়েকহঁতক কৈছে, এইফালে, এইফালে বুলি। কানত পৰশ্য অৰ্থ সখীয়েকহঁতক বাট দেখুৱাইছে। লগতে কবিয়ে ইঙ্গিত দিলে দ্ৰব্যস্তুৰ পত্নী লাভৰ দুৱাৰ মুকলি এইফালে, যানে এই শকুন্তলাত।

তৃতীয় অঙ্কত প্ৰথম মিলন তৰ্ভেই গৌতমীহঁত অহাৰ দ্ৰব্যস্তু শকুন্তলাৰ কাষৰ পৰা পলাব লগা হ’ল। বাৰৰ বেলিকা শকুন্তলাই “ছে সম্ভাপতাবী লতাবলয়! যই এতিয়া বাওঁ আকৌ আঁঠিম পৰিভোগৰ কাৰণে” বুলি লতা কুঞ্জক সোধোন কৰি দ্ৰব্যস্তুক ইঙ্গিত দি গ’ল।

পঞ্চম অঙ্কত দ্ৰব্যস্তুৰ দ্বিতীয় মহিৰী বাণী হংসপদিকাই সঙ্গীতশালাত সঙ্গীত পৰিচয় কৰিছে। সঙ্গীতত কৈছে, “চেৰ মধুকৰা চূতমঞ্জৰীৰ পৰা গৈ প্ৰথমত পৰি চূতমঞ্জৰীক পাহৰি পেলালি কিয়?” ইয়াৰে দ্ৰব্যস্তুক ইঙ্গিত দিছে যে তেওঁ তেওঁৰ ওচৰৰ পৰা গৈ বৰ বাণী বনুসতীৰ কাষ পায় তেওঁলৈ পাহৰি গৈছে। লগতে ইয়াকে।

ଉଦ୍ଭିତ ଦିଲେ ସେ ବଜାଟେ ଧକ୍ଷଣ୍ଡଳାକ ସଂକ୍ଷେପ କବି ଆହି ବାଞ୍ଜପୁରୀ ପାଠ୍ୟ ଜୀବନ୍ତ ପୟୋଭବତ ପାରି ଧକ୍ଷଣ୍ଡଳାକ ପାହାରି ମେଲାଲେ । ସେହିପରି ସମ୍ପ୍ରମ ଅଦ୍ଭୁତ ଉପସ୍ଥା ପରାକୀରେ ଅଚିନାକି ହସାନ୍ତକ ଉଦ୍ଭୟଧ ବୃଲ ସଂସୋଧନ କାବ ହୁଏଧାବେ କାଟିଚେ । ଉଦ୍ଭୟଧର ଅର୍ଥ ମୌସା ଯୁଧର ଯାହୁହଜନ , ଲଗତେ ଉଦ୍ଭତାର ଯୁଧାମିକା, ନିଜର ବିବାହିତା ପତ୍ନୀ ତ୍ୟାଶୀ ବୁଲିଓ ଉଦ୍ଭୟକ ଉଦ୍ଭିତତ କୈଚେ । କାବଣ ସେହି ସମୟତ ହସାନ୍ତର ମନ ଧକ୍ଷଣ୍ଡଳାକ ହ୍ୟାଗ କରା କଥାଟୋରେ ଆଲୋଚିତ କବି ଆଚିଲ ।

ଏହି ସମ୍ପ୍ରମ ଅଦ୍ଭୁତେ ଅତି ଉଦ୍ଭୁଟି ଚୟଙ୍କାର ଅନ୍ତାର୍ଥକୁଚକ ବାକ୍ୟାଟି ଆଚେ । ଅପୁତ୍ରକ ଉଦ୍ଭୟର ଆତ୍ମମତ ଅବାଲମତ ବାଲକଟି ଦେଖି କାବ ଲବା ଜାନିବଲେ ବର କୋତୁହଳ ଚେଚେ । ଯାବ ଲବା ତାର ଦେ କି ସହେ ଜାଗ୍ୟ ଏହିବୁଲି ଚର୍ଷାମିତୋ ଚେଚେ । କାବ ଲବା ତାପନୀକ ଗୁଧିଓ ଚୋଇଚିଲ । ତାପନୀରେ ସେହି ପତ୍ନୀତ୍ୟାଶୀଟୋର ନାମ କୋନେ ଯୁଧତ ଆନିବ ବୁଲି ବିତୁକ୍ଷା ପ୍ରକାଶ କବିଲେ । ଯାକର ନାମ ଗୁଧିବ ବୁଝିଓ ମିଶ୍ଟାଚାବ ନିବୋଧୀ ଦେଖି ଗୁଧିବ ପରା ନାହି । କୋନେତେ ଉପସ୍ଥାକୀ ତାପନୀରେ ଚବାଟେର ପୁତ୍ରଲାଟୋ ଆନି ଲବାଟିକ ଦେଖୁରାହି କଲେ, “ବଂସ । ଧକ୍ଷଣ୍ଡ- ଲାବଣା ଚୋରା” । ଗୁନା ଅର୍ଥ କ’ଣ ଚବାହି ପୁତ୍ରଲାଟୋର ମୌକର୍ଷା ଚୋରା ; ହସାନ୍ତଲେ ଉଦ୍ଭିତର ଅର୍ଥ ଚ’ଣ ବାଲକଟିର ଯାକର ନାମେହି ଧକ୍ଷଣ୍ଡଳା, ଉଦ୍ଭୈବେ ସନୋବଧ-ପ୍ରିୟତମା ଭାର୍ଯ୍ୟା ।

ଏହିପରିହି ସହାକବି କାଳିଦାସର କାବ୍ୟରମ ମିମାଞ୍ଚକଲର କୋନୋ କୋନୋରେ ଅଭିଜ୍ଞାନଧକ୍ଷଣ୍ଡଳାବ ପ୍ରଥମ ଗ୍ଳୋକଟୋର ଉଦ୍ଭିତର ଅର୍ଥ ଉଲିଖାହି । ଏହି ଗ୍ଳୋକର ମୋନମଟୀରା ଅର୍ଥ—ପାନୀ, ଅଗ୍ନି, ହରିଃ, ବଜ୍ରମାନ, ଚନ୍ଦ୍ର, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଆକାଶ ଆକ ବାୟୁ, ଏହି ଆଠରୂପତ ଦେବା ମୋରା ସହାଦେବ ନିସହି ଅଭିନୟ ଚାବଲେ ଅତୀ ଦର୍ଶକ ସଂଗୁଣୀକ କୁମ୍ଭଲେ ବାଧକ । ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତାବ ଆଦି ସୃଷ୍ଟି ପାନୀ, ହରିଃ ବହନକାରୀ ଅଗ୍ନି, ହୋତୃ, ବଜ୍ରମାନ, କାଳ

ଉତ୍ତମ କବି ଚକ୍ରସୂର୍ଯ୍ୟା, ବିଦ୍ୟାଧିପତି ଥକାଳୀ ଶଙ୍କରଦେବଙ୍କର ଆକାଶ, ଶକଳୀ
 ବୀରବ ପ୍ରକୃତି ପ୍ରଦିବୀ, ପ୍ରାଣବାନ କବି ବନ୍ଧା ବାୟୁ ଓ ଶାନ୍ତି
 ଯଦି ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ଅର୍ଥ ଅଭିଜ୍ଞାନ-ଶକୁନ୍ତଳାଙ୍କ ପ୍ରାଣେତା କବି ଥକାଳୀ ବାୟୁ
 ଶକଳୀଙ୍କୁ ହେଲେ ତେଣୁ ଆଦି ସୃଷ୍ଟି ହେଉ ଅଭିଜ୍ଞାନ-ଶକୁନ୍ତଳାଙ୍କୁ ନାଟକ, ଆଗ୍ର
 ହେଉ ନାୟକ ହେଉ, ହୋତୁ କହୁନି, ଚକ୍ରସୂର୍ଯ୍ୟା ଶକୁନ୍ତଳାଙ୍କ ଜୀବନକ ଉତ୍ତମ
 କବି ପ୍ରସନ୍ନଦା ଅନନ୍ୟା, ଆକାଶ ବିଦ୍ୟାଧିପତି ବେ ଯୋଗୀ ଏହି କାବ୍ୟ
 ବନ୍ଧା ସର୍ବବୀରବ ପ୍ରକୃତି ଶକୁନ୍ତଳା ନାୟିକା ଆକ ପ୍ରାଣବାନ କବି ବନ୍ଧା
 ବାୟୁ ହେଉ ସନତ ସୁଧର ସଂସାର ଦିଶା ଅଭିଜ୍ଞାନ ଶକୁନ୍ତଳାଙ୍କ କାବ୍ୟ ମାଧୁରୀ
 ଆକ ଶକଳୀଙ୍କୁ ହେଲେ ପ୍ରକୃତିଙ୍କ ଅର୍ଥ ହେଉ ଶକୁନ୍ତଳା ନାଟକର ଆଜିବ ଅଭିନୟତ
 ଏହି ଆର୍ଥୋଟୀ ଦୈନନ୍ଦିନୀ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ମାତୃଲୀକ ଆନନ୍ଦ ଦିବ (ଅବତୁ) ।
 ଅଭିଜ୍ଞାନ-ଶକୁନ୍ତଳାଙ୍କୁ ଶୃଙ୍ଗାର ବନ ନାଟକ । ଶୃଙ୍ଗାର ବନ ଯଦୁବନ ଆଦି
 ବନ । ଏହି ଶୃଙ୍ଗାର ଆଦି ସୃଷ୍ଟି ଯାନ ଶୃଙ୍ଗାର ବନ ଧରଣ ଅନ୍ତ ଅର୍ଥ
 ବିଚାରିବ ପାରି ।

ଯଦୁବନର ଏହି ନାମାନ୍ତ ଆଧ୍ୟାୟର ଧରା ମହାକବି କାଳିଦାସେ
 ଏହି ଅଧ୍ୟାୟ ନାଟକ ଅଭିଜ୍ଞାନ-ଶକୁନ୍ତଳାଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି କରିଛେ । ଯଦୁବନର ଆଦି
 ପର୍ବତ ଆଡେ, ବଜ୍ର ହସ୍ତାନ୍ତର ମୁଗୁରାଟେ ଗେ ଏଠା ପଡ଼ିବ ପାଠେ ପାଠେ ଧେନି
 କହୁନି ଆଶ୍ରମ ଓଳାଳ । ଆଶ୍ରମତ ମୁନି ନାହିଲ । ତୋଳନୀୟା
 ଜୀବେକ ଶକୁନ୍ତଳାଙ୍କୁ ଅତିଥକ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧନା ଜନାଳେ । ଶକୁନ୍ତଳାଙ୍କୁ କ୍ରମତ
 ମୁଖ ତେ ବଜ୍ରାଣି ଶକୁନ୍ତଳାଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧର୍ବ ବିବାହ କରିଲେ । କିଛିଦିନର ପାଠତ
 ବଜ୍ରା ବାନ୍ଧନୀଟେ ଶୁଦ୍ଧି ଗଲ ଆକ ଶକୁନ୍ତଳାଙ୍କୁ ହେଲେ ଏହି ଧରା
 ଜନ୍ମ ହ'ଲ । ମୁନିଙ୍କୁ ପାଠତ ଧରାଙ୍କୁ ସେତେ ଜୀବେକକ ବଜ୍ରାଙ୍କ ଓଠବଟେ
 ପଠାନ୍ତ ଦିଲେ । ଲୋକାପବାନର ଜନ୍ମତ ହସ୍ତାନ୍ତର ଶକୁନ୍ତଳାଙ୍କୁ ଅଧିକାର
 କରିଲେ । ତେନେତେ ଆକାଶୀବାଣୀ ହ'ଲ ସେ ଶକୁନ୍ତଳାଙ୍କୁ ବଜ୍ରାଙ୍କୁ ପ୍ରକୃତତେ
 ବିଦ୍ୟା କରିହଲ ଆକ ଧରାଟି ତେଣୁବେ । ଆକାଶୀବାଣୀ ଧନି ହସ୍ତାନ୍ତର
 ଶକୁନ୍ତଳାଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରିଲେ । ଯଦୁବନର ଏହି ଆଧ୍ୟାୟଟିକେ ଧରା ମହାକବି

কালিদাসে এই মহৎ অল্পময় কাব্য বচনা কৰি নাথী। বজা, বাণী, পিতৃ, বন্ধু আদিৰ আদৰ্শ চৰিত্ৰৰ ৰূপ দিছে। কাকো কৰ্তব্যৰ পৰা পিচলিবলৈ দিয়া নাই, যিয়ে পিচালিছে তাকে কঠোৰ দণ্ড দিছে।

দুয়ন্ত দেশৰ বজা, বজা টেক লোকৰ জীৱনী ছোৱালী চুবটৈ চাব নেপায়, পিতা মাতাৰ অজ্ঞাতে, ভাল দেখিলেই গোপন প্ৰণয় কৰি গাৰ্জৰ বিবাহো কৰিব নেপায়। যুৱতীৰ প্ৰেমতালপ্ত হৈ বজাত বাক কাৰ্য্যলৈ পিঠি দিলে, মাকে মতাতো শকুন্তলাৰ পাপ এৰি নগ'ল।

টৱাৰ বাবে কবিয়ে দুয়ন্তক উগ্ৰ শাস্তি দিছে। বহুমতী আৰু চাম-পাদিকা নামে বজাৰ দুগৰাকী বাণী। তথাপি দুয়ন্ত সন্ততিতীন। অপুত্ৰক হোৱাত তেওঁৰ বংশ লোপ পাব; পিতৃ পিতামহে পিতৃ নেপায় গাৰ্জৰ মতে বিয়া কৰা তেওঁৰ পত্নী সগৰ্ভী শকুন্তলাক কুলপতি কৰ্ম্মনিৰে তেওঁৰ গুচিবলৈ পঠিয়াই দিয়াতো তেওঁক পাতৰি নিষ্ঠুৰ ভাবে প্ৰেত্যাখ্যান কৰিলে।

টৱাকে নকবাতলে কয়টো তেওঁৰ অপুত্ৰকতা শুভিলহেঁতেন, এংগ লোপ নেপালেহেঁতেন আৰু পুংনাম নবকৰ পৰাও বজা পালেহেঁতেন।

যোতয়া অতিক্ৰমৰ আকৃষ্টিটো দেখিলে তাতয়া বজাৰ সকলো কথা বনত পৰিল আৰু শোকত পিছলি গ'ল। এইবোৰ কথাকে ভাবি শোকত ঠাৱনি নোপোৱা গ'ল। তেনে সময়তে ধনমিত্ৰ নামৰ এজন প্ৰেতাসী ধনী সনাতনৰ মৃত্যু হ'ল। তেওঁৰ অপুত্ৰক আছিল। তেওঁৰ মৃত্যুত তেওঁৰ অগাধ সম্পত্তিৰ কোন পৰাকী তব তাক মতীয়ে বজাক শুধ পঠিয়াইছে। এই সংবাদত বজাক শোকে বুজা যাবি ধৰিলে আৰু বজা মুঠা প'ল।

শকুন্তলায়ো কৰ্তব্য পাহৰিলে। কৰ্ম্ম মুনিৰ তেওঁ জীৱটোৰ নিচিনা আছিল। মুনিয়ে শকুন্তলাৰ সৌভাগ্য দেৱতাৰ উপাসনা কৰিবৰ নিমিত্তে সোৱণচীৰ্ণলৈ গৈছিল আৰু আশ্ৰমৰ অতিথি সংকাৰৰ ভাৱ তেওঁকে বি বৈ গৈছিল। সৌভাগ্যক্ৰমে দণ্ডৰ বজা দুয়ন্তই

সুগম্যানে আতি আশ্রমত অতিথি হলছি আক তেওক দেখি শকু-
স্তলা মদনসমুপ্তা হ'ল আক শুকজনলৈ বাট নেচায় গাঙ্গুৰী বিধি
মতে বিবাহিতা হ'ল । মুনি যুবি অহাৰ আগতে বজা বাজপুৰীলৈ
শুচি গ'ল । শকুস্তলা বিবহ বেদনাত বিভোৰা । দুৰ্ব্বাসা .হন
ঋষি অতিথি আছিল কবই নোৱাৰিলে । সেইবাবে কবিয়ে শকু-
স্তলাক কঠোৰ শাস্তি বিচিছে । গৰ্ভাৱতী শকুস্তলাক বাজসভাত
চয়ান্তই বিয়া কৰা অস্বীকাৰ কাৰনে । টোমতকৈ ডাঙ্গৰ শাস্তি
নাৰীৰ কাৰণে আক কি হব পাৰে ?

বাণী বসুমতীক চবিত্তকপত নাই দিলিউৱা যদিও আনব মুখেই
তেওঁৰ বাণী চবিত্ত কৌশলেৰে প্ৰকাশ কৰিছে । শকুস্তলাৰ চাব
আঁকি চয়ান্ত ময় টৈ বিলাপ কৰি থকা গম পায় বাণীয়ে বচনান
গৰ্বেৰে গৰ্ভিণী হৈ, তবলিকাৰ হাতৰ পৰা চিত্তভাগুটো কাঢ়ি লৈ
বব কোবেৰে আতিছিল । পিচে বাটতে ময়ীৰ চিঠি লৈ প্ৰতীহাবীক
বজাৰ ওচৰলৈ অহা দেখি বাজকাথাত ব্যাঘাত হয় বুলি উলটি গ'ল ।

কুলপতি কব মুনিক চতুৰ্থ অঙ্কতহে দেখা দিৱাইছে । কবি কালি-
দাসৰ কাব্যজগতত উচ্চতম স্থান । মহাকবিৰ কাব্যৰ ভিতৰত অভিজ্ঞান
শকুস্তলম্ সৰ্ব্বোত্তম । অভিজ্ঞানশকুস্তলাৰ চতুৰ্থ অঙ্ক সবাতোকৈ
ভাল । এই অঙ্কৰোঁ চাৰিটা শ্লোক অতি উত্তম । এই চাৰিটা
শ্লোকতে কব মুনিক হিন্দুৰ আদৰ্শ পিতৃ আক শুক কপে
দেখা নোৱাৰায় । এই অঙ্কৰ ৬, ২, ১৭ আক ১৮ নম্বৰ
শ্লোক চাৰিটা শ্লোক মূল সংস্কৃততো দিয়া হৈছে । শকুস্তলাই পতি
গৃহলৈ বাৰ্ত্ততে বিদায়বেলাৰ সেৱা কৰোতে মুনিৰে তোমাৰ মনো-
বাৰ্ণা পূৰণ হক বুলি আশীৰ্ব্বাদ দিয়া নাই, বোৰ মনোবাৰ্ণা তোমাত
পূৰণ হক বুলিহে আশীৰ্ব্বাদ দিছে । কাৰণ সংসাৰৰ অন্তিমতা

শকুন্তলাই না জানি তেতিয়া মনত অবাঞ্ছনীয় কথাও ভাবিব পাৰে।

প্ৰিয়বন্দা অনসূয়াৰ নিচিনা সখী কৃপা দিয়া বচাকবি কালিদাসৰ কাৰণেহে সম্ভৱ হৈছে। জয়ে দুজনী শুকীয়া স্বভাৱৰ চোৱালী। প্ৰিয়বন্দা খেমেলীয়া প্ৰিয় কথা কোৱা। শকুন্তলাক চল পালেই কোঁকাই। অনসূয়া কোমলমতীয়া, সবলচিতীয়া, মাতৃ ভাৱাপন্ন। শকুন্তলাৰ জীৱন আগলৈ কেনেকে সুখময় হয়, বাতে তেওঁলোকে অহুশোচনা কৰিবলৈ নেপায় তাৰ বাবে সৰ্বকৰ্ত্তা। দুযাস্তক চিনি পায় কেনেকৈ শকুন্তলাক বজাৰ লগত বিয়া দিব প্ৰিয়বন্দা সেই-টোত বত্ৰপৰ হ'ল। অনসূয়াৰ চিন্তা হ'ল, বচাসকল নকৰাণী জানোচা পাচত সখীয়েকক অনাদৰ কৰে। সেইবাবে দুযাস্তৰ পৰা অনসূয়াত প্ৰতিশ্ৰুতি বিচাৰিলে। শকুন্তলাৰ দুখত দুট সখী সন্ধানে গুখী। সুখৰ খবৰে সখীয়েকক তেওঁলোকে দিৱে দুখৰ খবৰ নিদিৱে। ৬ৰ্ছাসাৰ শাপৰ কোনো কথা শকুন্তলাক গম নিছিলে কিন্তু শাপ মোচনৰ উপায় কৰি ধলে। বাস্তিটো ভালেবে শুৱ পাৰিলেনে নাট প্ৰিয়বন্দাট পুৱাতে লবমাবে খবৰ কৰিবলৈ। অনসূয়াৰ আকৌ মাক-জনীৰ দৰে সদায় কৰি থকা কামো কৰিবলৈ মন নেযায়, দুযাস্তট দিম বুলি কৈ গৈ আঁঠলৈকে চিঠি এডোখৰো দিয়া নাহ, অনসূয়াৰ এই-ণোৰ চিন্তা। মাকে জীয়েকলৈ সামৰি খোৱাদি বকুল ফুলৰ মালা এধাবীকে মঙ্গল কালত দিবলৈ অনসূয়াই বহুত দিনৰ পৰা শকুন্তলালৈ সামৰি ৰৈছিল।

প্ৰিয়বন্দা বয়সত ডাঙৰ, অনসূয়া সৰু। অপৰিচিত দুবা পুৰুষ দুযাস্ত হঠাৎ তেওঁলোকৰ আগত ওলালত পূৰ্ণযৌৱনা প্ৰিয়বন্দা শকুন্তলাই লাজত প্ৰথমে মাতিব পৰা নাছিল। অনসূয়াটোহে কথা আবৃত্ত কৰিলে, অ'হঁদিব পৰিচয় বিচাৰিলে আক বালিকা সুলভ গতিৰে

নাধু কথা কোবাদি শকুন্তলাবো আঁতিগুৰি কলে, “এক বাজৰি আছে। মহাপ্ৰভাবী ইত্যাদি ইত্যাদি।”

মহৰি বাজিকোৰ সীতাৰ দৰে মহাকবি কালিদাসৰ শকুন্তলাও এটি মানসী কল্পা। কিন্তু মহৰিয়ে সীতাক দিয়া অভিমান কোনো মহা কবি কালিদাসে শকুন্তলাক দিয়া নাট। বনবাসৰ পাচত পূৰ্ণ মিলন হওঁতে সীতাই অভিমান কৰি পাভালৈ গ’ল; শকুন্তলাই নিজৰ ভাগ্যকহে দোষিলে, সেই কিদিনত তেওঁৰ পূৰ্বজন্মৰ আৰ্জি হ পুণ্যাফল পোবাত প্ৰতিবন্ধক হৈছিল বুলি।

ৰূপে শুণে অতুলনীয় শকুন্তলা এটি আদৰ্শ হিন্দু নাৰী চৰিত্ৰ। কবিয়ে শকুন্তলাক সংক্ৰিয়াৰ প্ৰতিষ্ঠি বুলিছে! দেখাত এটি লক্ষনী লাভী গাৰে দিপলিণ ছোৱালী, কৃশাসী, শুৱী। কবিৰ শকু-ন্তলাৰ ৰূপ বৰ্ণনা অতি মধুৰ। যি তটি প্ৰোকৃত এই ৰূপ বৰ্ণনা কৰিছে পাঠক সকলৰ উপভোগৰ কাৰণে তাক এই অনুবাদত দিয়া হৈছে। চ্ৰয়ান্তই বিদুষকক কৈছে, “শকুন্তলাৰ ৰূপৰ কথানো তোমাক আক কি কম! মোৰ মনে হয়, শকুন্তলাক যেন বিধতাই আগেয়ে চৰিত আঁকি লৈ তাৰ পাচত ভাত প্ৰাণ দিছে, নতুবা নিধৰ সমস্ত সৌন্দৰ্যৰ সাৰ গোটাই শকুন্তলাক গঢ় দিছে।” ইমানতো শকুন্তলাৰ ৰূপ পূৰ্বা কোৱা নহ’ল ভাবি আকৌ কৈছে, শকুন্তলাৰ গাৰ গঠন আৰু বিধতাৰ নিৰ্মাণ নিপুণতালৈ চাৱ শকুন্তলা ত্ৰী বহুৰ এক অপূৰ্ব সৃষ্টি যেন লাগে।

শকুন্তলা আশ্ৰয়ত লাগিতা-পালিতা, আশ্ৰয়ৰ গছ-লতা, পত-পক্ষীৰ লগৰে এটি প্ৰকৃতিৰ জীৱনী। ফুল-লতা গছ-বনেই বাই-জনী ককাই-ভাই। যেমালিও কৰে সিহঁতৰ লগতেই, নামো একোটা দি লয় সিহঁতৰ। বিহাৰ বেলাত পিতাক কৰাই তক-লজাবিলাককহে সখোখন কবি কৈছিল শকুন্তলাক পতিগৃহলৈ যাবলৈ

বিদায় দিবলৈ । শকুন্তলায়ো বনভোজনা নাম দিয়া নবমালিকা
কুল ছোপাক বিদায় লৈতে বাব পাৰিছে । শকুন্তলা বাবলৈ গুলোবাত্ত
পছবে বাঁহ খাবলৈ এৰিছে, বাঁহাই নীচলৈ এৰিছে । গচেও
যেন পকাপাত সৰি চকুপানীহে টুকিছে । শকুন্তলাই তোলা পত
.পাবালীটোবে যে কাপোৰ আঁজুৰি আগভেটা দি নেবেট ।

শুকতনে দিয়া বৃক্ষনি শকুন্তলাই সাৰোগত কৰি লৈছিল ।
স্বামীক কেতিয়াও বচাবচন বোলা নাট । নিজৰ কুল কলুয়িত কৰি
আনৰ কুলো লষ্ট কৰিবলৈ আছিচা বুলি ওষাণ্ট বেয়া বচন বোলাহো
শকুন্তলাই একো নকলে । কেৱল মাত্ৰ পবলৈ অঠা বুদ্ধা গৌতমীৰ প্ৰতি
কটুকি কৰি নাৰীজাতিৰ অপমান-স্বচক কথা কোৱাতহে স্বামীক
অনাথা ! নিজৰ অন্তমানেৰে আনক ভাবিছে বুলিলে । মোৱাৰী শকু-
ন্তলাই স্বামীৰে সৈতে একেলগে শুকতনৰ সমীপলৈ যাবলৈ লাগ
কাৰিলে । পুতেকৰে সৈতেহে গৈ সেৱা কাঁৰিলে ।

কবিয়ে ৬টি ৬টি চৰিত্ৰ একেলগে সমাবেশ কৰি হঠোৰ
পৰা সিটোৰ স্পষ্টতা সম্পূৰ্ণ বাৰিছে । সখী ভগবাকী, শিষ্য ভজন,
মুনি ভজন, মালিনীও ভজনী আৰু ভাপসীও ভগবাকী । ৬চ সখীৰ
স্পষ্টতা ওপৰত দেখুওৱা হৈছে । শিষ্য লাৰঙ্গৰে ডকৰে নাস্ত কৰা
কাথ্য তৰ্কযুক্তিৰে বঢ়াট বৃজাই সমাধা কাৰিবলৈ যত্ন কৰিলে, সাৰহতে
সেইবোৰ নকৰে, শুকৰে কোৱামতে কৰি চালে, বঢ়াট নেমানে,
শকুন্তলাক এৰি থৈ যায়েট । সেইদৰে কোবপকা বাকী চৰিত্ৰ
বিলাকো টটোৰ সিটোৰ পৰা বেলেগ ।

বিগতৰ মূল উদ্দেশ্য—পুত্ৰার্থে ক্ৰিয়তে ভাৰ্যা এই চিত্তনচনৰ
সাৰ অভিজ্ঞানশকুন্তলাত দেখুৱাইছে । আশ্ৰয়ৰ সমুখত ভ্ৰমাস্তক
বৈখানসে আশীৰ্বাদ দিছে, তোৰাৰ নিচিনা গুণসম্পন্ন ক্ৰেবতী পুত্ৰ

লাভ হক বুলি । ত্যাস্তব বাণী দুগৰাকী তথাপি তেওঁ অপুত্ৰক ।
পুত্ৰ নোহোৱাত তেওঁৰ কুল লোপ পাব, গান্ধৰ্ব বতে বিয়া
ক বা সগৰ্ভ। শকুন্তলাক মহৎ ফল দিব পৰা কঠিৱা লিঁচা মাটিৰ
দৰে প্ৰত্যাখ্যান কৰি ত্যাস্ত আত্মহাৰা কৈছিল । স্বামীত্ৰী সঘন
পুত্ৰৰ অৰ্থে আক ত্যোকো বান্ধি বখা বাই সূত্ৰ পুত্ৰহে ।

গোটেই নাটকত সমাবেশ কৰা কৌশল বিলাক অতি চমৎকাৰ ।
শকুন্তলাৰ প্ৰতি ত্যাস্তৰ মন ঢাল খৰাবলৈ নায়কান গাটো অলপ
অলপকৈ কৌশলৰে দেখুৱাই গৈছে । বজ্জত কেনেকুৱা দেখি,
ভয়ত কেনে লাগে তাকে দেখুৱাইছে, সকলোবিলাকৰ স্বভাৱিক
পৰিণতি ভাল পোৱাত পৰিণত কৰিছে । সৰ্বদমনক চান পাবলৈও
ত্যাস্তৰ ঔৎসুক্য ক্ৰমাৎ বঢ়াই নিনি চৰম সীমাত পেলাইছে পুত্ৰৰ
চিনাক দিয়াইছে ।

কালিদাসৰ উপমা প্ৰচুৰ আৰু উচ্চম । কথাই প্ৰতি
একোটা উপমা জোৰেজোৰাই আছেই ।

অভিজ্ঞানশকুন্তলাৰ সাতোটা অঙ্কৰ প্ৰত্যেকটোৱেই সমানে
শুদ্ধ । আৰু প্ৰায় গোটেই জগতেই অভিজ্ঞানশকুন্তলাৰ সৌৰভ
উপভোগ কৰিবলৈ বিচাৰিছে । ভাস্মান কৰি গোট্টেই শকুন্তলাৰ
প্ৰশংসা এইদৰে কৰিছে—

“Would'st thou the young years blossoms
And the fruits of its decline,
And all by which the soul is charmed
Enraptured, feasted fed ?
Would'st thou the earth and heaven itself
In one sole name combine
I name thee, O Sakuntala, and
All at one Is said.”

“যৌৱন কালৰ কুসুম আৰু জাৰ মৰহি যোৱাৰ কল, বাৰ ঘাৰা তোমাৰ আত্মা বিমোহিত, তৃপ্ত আৰু সন্তোষিত হ'ল, তেনে বস্তুলৈ তোমাৰ মন বাহু নে ? নাইবা স্বৰ্গ আৰু পৃথিৱী দুইকো একেলগে পাব খোজানে ? তেনেকলে হে শকুন্তলা ! যই তোমাৰ নাম কৰ্ত্ত আৰু তাকে কলে তোমাতে সকলো পাব।”

এনে সৰ্ব্বাঙ্গ সুন্দৰ সুবধুৰ অলৌকিক কাব্য পাঠক সকলে এটো অজুৰাণৰ পৰা উপভোগ কৰিব পাৰিলে নিজকে কৃতার্থ মানিম। আমাৰ এই অজুৰাণ বনামধন্ত জীৱবচন বিদ্যাসাগৰৰ ১২২৮ চনৰ তালবণৰ পৰা কৰা হৈছে। ইতি—

যোৰহাট.

বঙ্গলাপুথুৰা।

শ্ৰীৰামেশ্বৰৰ সত্ৰা।

২।৪ ১৯৩৪।

অভিজ্ঞান-শকুন্তলম্

প্ৰস্তাবনা

যা সৃষ্টি: স্ৰষ্ট:বাদ। বহুত বিধিত্তং যা হবিৰ্বা চ হোত্ৰী,
যে যে কালং বিধন্ত: ক্ৰতিবিয়ৰুণা যা হিতা বাপ্য নিধম।
যামাত: সৰ্বসৌজপ্ৰকৃতিবিতি যমা প্ৰাণীন: প্ৰাণবন্ত:,
প্ৰত্যক্ষাত: প্ৰশন্নতমুভিববত্ৰ বস্তাভিবষ্টাভিবীশ: ॥ ১

[যি সৃষ্টিকৰ্ত্তাৰ আদি সৃষ্টি (অৰ্থাৎ পানী), যি বিবিধৰূপে বিদ্যা
হৰি বহন কৰে (অৰ্থাৎ অগ্নি), যি হোম দিৱে (অৰ্থাৎ যজমান), যি
চক্ৰনে কাল দুৰ্ভাগ কৰিছে (অৰ্থাৎ চক্ৰ সূৰ্য), যি ক্ৰতিবিয়ৰুপে বিধব্যাপি
আছে (অৰ্থাৎ আকাশ), যাক সকলো বীজৰ প্ৰকৃতি বোলে (অৰ্থাৎ পৃথিৱী)
আৰু যাব দ্বাৰা প্ৰাণীবিলাক প্ৰাণবন্ত হৈ আছে (অৰ্থাৎ বায়ু)—এই আঠ
ৰূপত দেখা পোৱা বহুদেৱে আপোনালোকক (দৰ্শকবৃন্দক) কুশলে বাৰক ।]

[নান্দী শ্লোকৰ পাচত]

সূত্ৰধাৰ—(নেপথাৰ কাললৈ যু কৰি) আৰ্যো! যদি সাজ-
সজ্জাৰ কাম শেষ হৈছে তেন্তে এই কালে আহাঁ।

নটী—(প্ৰবেশ হৈ) আহিহোঁ, আৰ্যাপুত্ৰ।

সূত্ৰধাৰ—আৰ্যো! সুধীৰুন্দৰে আজি পৰিষদ জৰা। সেই
দেখি আজি কালিদাসৰ প্ৰথিতবস্ত অভিজ্ঞান-শকুন্তলা

নাশব নতুন নাটকে সুধীবৃন্দক অভিযর্থনা করা যুক্ত।

এতেকে প্রত্যেক ভাৱতে যত্ন বাখিবা।

নটী—অভিনয় ভাল কৰাত আৰ্থ্যৰ পৰিহাস কৰিবলগা একো
নেথাকে।

সূত্রধৰ—আৰ্যো! তোমাক আচল কথা কওঁ।

সুধীবৃন্দ সন্তোষ নহয় মানে প্ৰয়োগ বিজ্ঞান সাধু
হৈছে বুলি মানি লব নোৱাৰি। কাৰণ দৃঢ় হলেও শিক্ষিত-
সকলৰ মনে নিজক বিশ্বাস নকৰে। ২

নটী—সেইটো ভয়। ভেনে তাৰ পিচত কি কৰিব লাগে
আৰ্যাই আদেশ কৰক।

সূত্রধৰ—এনে পৰিষদক শ্ৰুতিপ্ৰসাদ দিয়াৰ বাহিৰে আন
কি আছে? সেইবাবে এইমাত্ৰ আবস্ত হোৱা উপভোগ্য
গ্ৰীষ্ম সময়ক লৈ এটি গীত গোৱা। কাৰণ সম্প্ৰতি—

শীতল পানীত গা ধুই ভাল লাগে; বনৰ বতাহ
পাটলি ফুলৰ গোন্ধেৰে সুবতি হৈছে; গছৰ ছাঁত
সহজে নিদ্ৰা আছে আৰু দিনটোৰ শেষভাগ মনোবস
লাগে। ৩

নটী—ভাল ভেনে। (গায়)

ইসীসি চুন্ধিআইং ভমবেহিং

হুউমাৰ কেসব সিহাইং।

ওদংসজন্তি দক্ষমাণা

পমদাও মিৰীল কুহুমাইং ॥ ৪

[সংস্কৃত ভাঙনি :-

ঐষদীষচ্চুস্মিতানি ভ্রমবৈ: স্কুমার কেশবশিখানি ।

অবতঃসম্বলি দমমানাঃ প্রমদাঃ শিবীষকুসুমামি ॥]

(ভোমোবাবোবে কুলব কোমল কেশববোব অকণ
অকণকৈ চুহিছে ; বমনীসকলেও শিবীষ কুলবিলাক
আলকুলকৈ পিঙ্কিছে ।)

সূত্রধার—আর্যো ! সুন্দর গালা । তোমার গীতের মধুর বাগত
কেউপিনে দর্শকবৃন্দ মুগ্ধ হৈ, ছবিব দবে ব লাগি আছে ।

এতিয়ানো বাক কোনখন নাটকবে অভ্যর্থনা কবোইক ?
নটী - কিয় ? প্রথমতেই আৰ্যামিশ্রই কৈছিল নহয়—অভিজ্ঞান
শকুন্তলা নামব অপূর্ব নাটক প্রয়োগব খাৰা বুলি ?

সূত্রধার--ঠিক মনত পেলাইছা, আর্যো ! মই কস্তেকতে
ভেনেই পাহারি গৈছিলোঁ ; কাৰণ—

তোমার হৃদয়গ্রাণী গীত মাধুৰ্য্যই—মোক একে-
বাবে পাহবাই পেলাইছিল । এইয়া চোঁয়া, বলা দুগ্ৰন্থকো
অতি বেগী হৰিণাটোৱে পাহবাই লৈ আহিছে । ৫

[ছয়ো ওলাই যায় ।]

প্রথম অঙ্ক

[ভাব পাচেত দুহাতে ধনুশৰ লৈ কথত উঠি যুগাপু-
সাবী বলা আক সূতব প্রবেশ ।]

সূত্ৰ—(বজা আৰু পহুটোলৈ চায়) আয়ুস্মন্! ধমুৰ ভোৰ
টানি কুকু শবটোলৈ চকু দি গৈ থাকোতে আপোনাক
সাক্ষ্যৎ মুগামুসাবী পিনাকি ঘেৰ লাগে। ৬

বজা—সূত্ৰ! আমাক এই শবটোৱে বহুত দূৰলৈ আনিলে
আকৌ ই এতিয়াও—

টোৱা, ডিঙ্গ বেকা কৰি ঘনাই ঘনাই বধলৈ
চকু দি থাকোঁতে কেনে ধুনীয়াটি হৈছে, গাব আগ
ডোখৰত কাঁড় পৰে বুলি ভয়ত কেনেকৈ পাচ ডোখৰ
কোঁচাই আগ কৰি গৈছে, ভাগৰি মুখ মেলি ঘোৱাত
আধা খোৱা কাঁহৰোৰ সৰি বাটত পৰি গৈছে, দীঘল
দীঘলকৈ শাপ দিয়াত সি বেচি ভাগ আকাশত গৈ
গৈছে, মাটিয়েদি অলপতে গৈছে। ৭

সেইবাবে মই নিচেই পাচতে আঙিঠোঁ যদিও
ভাক বৰ যত্নেৰে সৈতে চাপ লগীয়া হৈছে।

সূত্ৰ—আয়ুস্মন্! ঠাই ডোখৰ খলাসমা দেখি লেকাম টানি
ধৰাবাবে বধৰ বেগ কমিছে আৰু পহু জীভৰি গৈছে।
এইয়া সমান ঠাই পায়ছেহি—ই আৰু আপোনাৰ
জীভৰ হ'ব নোৱাৰে।

বজা—তেনে লেকাম এৰি দিয়া।

সূত্ৰ—আয়ুস্মানে যি আদেশ দিছে।

(বধৰ বেগ দেখুৱাই)

আয়ুস্মন্! দেখক, দেখক—

লেকাম এৰি দিলত, ঠিক বেন, পছৰ বেগ সহ
কৰিব নোৱাৰিছে ঘোঁৰাই সিহঁতৰ আগ গা দীঘল
কৰি চামৰ শিখা আৰু কানৰ আগ লবচৰ বকৰাকৈ
নিজৰ খুৱাৰ খুলি অভিক্ৰম কৰি দৌৰিছে। ৮

বক্তা) সচাঁই আমাৰ ঘোঁৰাই সূৰ্য্য আৰু ইন্দুৰ বৰৰ ঘোঁৰাকো
চেৰ পেলায় হৌৰিছে।

সেইহে সক দেখা বস্তুবোৰ ক্ৰমশঃ ডাঙৰ
হৈ গৈছে, বিভিন্ন বস্তুও একেটা দেখাইছে, প্ৰকৃত
নেকাটোও চকুত পোন হৈ পৰিছে। বৰৰ বেগত
কোনো বস্তু একশ্ৰেকো ওচৰত থাকিব পৰা নাই
আৰু দূৰত্বো বৰ পৰা নাট। ৯

সূত্ৰ! এইয়া চোঁৱা ইয়াক মাৰিলোঁ—

(ধমুত শব শোৰা দেখুৱাই)

নেপথ্য—নেমাৰিব, নেমাৰিব, হে ৰাজন! এইটো আশ্ৰম
মৃগ!

সূত্ৰ—(শূনি আৰু চায় ; অম্মুদ্বন্! আপোনাৰ আৰু ৰাৰিব
খোজা কুকু শবটোৰ মাজত সেইকজন ভপস্বী উপস্থিত।

বক্তা—(আবেগ সহকাৰে) ভেনে ঘোঁৰা ৰাৰ্থা।

সূত্ৰ—ভাল। (বগ বাধে)

[তাৰ পাচত শিৱাসহ বৈখানসৰ প্ৰবেশ]

বৈখানস—(হাত ডাকি) হে ৰাজন! এইটো আশ্ৰম মৃগ
নেমাৰিব, নেমাৰিব।

ভূলাত জুই দিয়াৰ দৰে পছৰ এই কোমল
শৰীৰত শৰ নেমাৰিব। অতি চকিত শীৱনৰ হৰিণা-
বিলাক ক'ত আক বজ্জৰ নিচিনা চোকা আপোনাৰ
মৰণান্ত ক'ত ? ১০

ধনুত ভোৰা শৰ গুচায় লওক ; আপোনাৰ
শৰ আৰ্ন্ত্ত্ৰানৰ কাৰণেহে নিৰপৰাধী প্ৰহাৰৰ কাৰণে
নহয়। ১১

বজা—ভেনে এইয়া শৰ সামৰিলেঁ। (কোৱামতে কৰে)

বৈখানস—পুকবংশ প্ৰদীপ আপোনাৰ ই স্বৰূপ হৈছে। পুক-
বংশত যাৰ জন্ম তাৰ এনেকপ হবই। আপোনাৰ
এনেকুৱা গুণসম্পন্ন চক্ৰবৰ্তী পুত্ৰ লাভ হক। ১২

বজা—(প্ৰণাম কৰি) আশীৰ্ব্বাদ শিৰত ল'লো।

বৈখানস—ৰাজন্! আমাণোক সমিৎ আহৰণৰ কাৰণে যাওঁ।
সৌৱা মালিনী নদীৰ তীৰত কাশ্যপ গোত্ৰৰ কুলপতিৰ
আশ্ৰম দেখা গৈছে। যদি আন কাৰ্য্যত আপোনাৰ
হানি নহয় ভেনে তালৈ গৈ অতিথি সংকাৰ গ্ৰহণ
কৰক ; আক

অপোখনসকলৰ বেদবিহিত কাৰ্য্য বিধিনি নোহোৱাকৈ
শ্ৰুতিমতে চলিছনে নাই, ভালকৈ চায়, ধনুৰ গুণ
টানি সাঁচ লগা আপোনাৰ বাহুৱে, তাক কিমান
দূৰ বন্ধা কৰিছে নিজে বুজি হক। ১৩

বজা—কুলপতি ইয়াত আছে জানো ?

বৈখানস—এইমাত্র জীয়েক শকুন্তলাক অভিশি সৎকাৰ
ভাব দি ভাইব দৈবৰ অন্তৰ্দৃষ্টিবৰ্ণার্থে সোমতীৰ্ণলৈ
গৈছে।

বজা—বাক তেনে তেওঁকে দেখা কৰিম। তেওঁ নিশ্চয়,
মোৰ ভক্তি বৃদ্ধি মহৰ্ষিক কৰ।

বৈখানস—আমি তেনে আহিলোঁ।

(শিষ্যসহ প্ৰস্থান)

বজা - সূত ! যোঁবা খেদোৱা। পুণ্যাশ্ৰম দৰ্শন কৰি নিজক
পৰিত্ৰ কৰোঁ।

সূত আনুস্মানে বি আদেশ দিছে।

(আকৌ বগৰ বেগ দেখুৱাই)

বজা—(চাবিউকালে চায়) সূত ! ষোকোৱাতৈয়ে জনা যায়,
এইখন তপোধনৰ আশ্ৰম।

সূত—কেনেকৈ ?

বজা—কিয়, ভূমি মন কণা নাট ?

ভাটো চবাইব খোলৰ বাঁহবোৰৰ পৰা ঘাঁচ
আক খানবোৰ গছৰ স্তলবিলাকত সৰি আছে ; কোনো
ঠাইব নিমজ শিল দেখি বৃদ্ধিৰ পাৰি, ভাত ইন্দুলিকল
ভান্দি তেল উলিয়াইছে ; পছবোৰে, বিশ্বাস পায়,
আঁতৰি নগৈ, বগৰ শক শহু কৰি বৈ আছে। পাৰীলৈ
বোৱা বাটত, ভিত্তা বহন বসনৰ আগৰ পৰা পাৰী
পৰি, একোটা বেথা অঙ্কিত হৈ আছে। ১৪

সূত—বুজিছোঁ।

বজা—(অলপ গৈ) তপোবনবাসীসকলৰ বাতে অনুৰিধা নহয়,
ইমানতে বল বাৰ্থা। মই নাখি যাওঁ।

সূত—লেকাম খৰিছোঁ, আমুখ্যৰ নামক।

বজা—(নাখি) সূত! তপোবনলৈ বোলে বিনীত বেশেৰে
যাব লাগে। এইবোৰ খৰা।

(সূতক সাত পোতাক আৰু ধনুশৰ বুলি দিয়ে)

সূত! আশ্রমবাসীসকলক দেখা কৰি মৰ যুৰি
নাঠোঁ মানে তুমি ঘোঁৰাকিটাৰ পিঠিত পানী মোহাৰি
দিয়া।

সূত—ভাল। (প্ৰস্থান)

বজা—(অলপ গৈ চায়) এইখন আশ্রমৰ চুৱাৰ যোতয়া
এই পিনেই সোমায় যাওঁ।

(প্ৰবেশ কৰি দক্ষিণবাহু কঁপাৰ ভাগ দেখুৱাই।

এইখন আশ্রম, শান্তিৰ স্থান, অৰুচ মোৰ বাহ
লৰিছে। ইয়াৰ কল ক'ত? অথবা হ'ব নগৰৰ চুৱাৰ
মুকামি কেউকালেই আছে। ১৫

বেশখাভ—এইকালে, এইকালে, সবীহঁত।

বজা—(কান দি) অ' আলাপৰ মিচিনা শুনা গৈছে পুলি
গৰুৰ বাগিচাৰ দক্ষিণফালে। বাক ভালৈকে যাওঁচোন।
(বাৰ আৰু চায়)

আহা! এই কেইগৰাকী তপস্বী কতা, নিতৰ নিজৰ

গাব জোখাৰে একোটি পানী দিয়া কলহ লৈ, পুলি
গছত পানী দিবলৈ বুলি এই কাললৈকে আহিছে।
(ভালকে চায়) আহা! এৰ্তলোকৰ দৰ্শন কেনে
মধুৰ!

অন্ত:পুৰ-দুৰ্গত এনে ৰূপ যদি আশ্ৰমবাসীৰ হয়
ভেনে বনৰ লতাই উদ্ভান লতাক গুণত একেৰাৰে
চৰ পেলালে। ১৬

বাক এই তাঁতৰ আশ্ৰয় লৈ এৰ্তলোকক চায় থাকোচোন।

(বৈ চায় থাকে।)

(তাৰ পাচত উপস্থিত ৰূপে দুই সৰীৰ সৈতে
শকুন্তলাৰ প্ৰবেশ)

শকুন্তলা এইকালে, এইকালে সৰীৰীত।

অনসূয়া—হেবা শকুন্তলা! মই ভাৱোঁ, পিতা কাশ্যপৰ এই
আশ্ৰমৰ গছ পুলখোৰ তোমাতকৈও বেচি মৰমৰ।
কাৰণ নবমালিকাৰ নিচিনা আলপুৰা তোমাকো এই
গছৰ গুৰিত পানী দিবলৈ লগাইছে।

শকুন্তলা—পিতাই লগাইছে বুলিয়েই নহয়, মোৰ বে ইহঁতলৈ
সোদৰ স্নেহ আছে।

(পানী দিয়া দেখুৱাই)

বজা—কি! এৱেঁই সেই কথটুহিতা! তেখেত কাশ্যপক
বিস্তৰ অসাধু দেখাইছে, যি এৰ্তক এই আশ্ৰম কণ্ঠত
নিষক্ত কৰিছে।

বিনা আভরণে ধুনীয়া এই শবীৰ যি কফটসাধা কৰাৰ
খুজিছে তেওঁ নিশ্চয় পত্নীম কুলৰ পাহীৰ ধাৰেৰে সমিধ
গছৰ ডাল কাটিবৰ উপক্রম কৰিছে। ১৭

বাক যিহক গছৰ আঁৰৰ পৰা মুকলিমুৰীয়া
এওঁলোকক চায় থাকোচোন। (তেনে কৰে)

শকুন্তলা—(পানী দিবলৈ এৰি বৈ) সখী অনসূয়া! প্ৰিয়স্বদা
জনীয়ে বুকৰ বন্দলখন টানটক বান্ধি দিলেহে, তুখ
পাইছোঁ। ধিলাই দিয়াচোন।

অনসূয়া—বাক দিওঁ। (ধিলাই দিয়ে)

প্ৰিয়স্বদা—এইধাৰে বুকু ডাঙৰ কৰা তোমাৰ নিতৰ যোবনক
দোষ দিয়া।

বজা—নিশ্চয় বন্দল বসন এওঁৰ বহুসৰ অনুরূপ হোৱা নাই।
তথাপিহে সি অলঙ্কাৰশ্ৰী নবঢ়োৱাকৈ থকা নাই।
কাৰণ—

শেলাই লাগি থাকিলেও পত্নীম সুন্দৰ, চন্দ্র মলিন
যদিও কলঙ্কই তাৰ শোভা বঢ়াই। এওঁ গাতকও
বন্দলৰ ঘাৰা অধিক মনমোহাৰে হৈছে। ধুনীয়াক যে
কিহে সুস্ত্ৰাই। ১৮

শকুন্তলা—সো পুনি বকুলজোপাই, বভাহত লৰা পাভেৰে,
মোক যেন আত্মলিয়াই ততাতৈয়াকৈ তাৰ ওচৰলৈহে
যাতিহে; মই তাৰ অনুবোধ বাৰ্থো, আদৰ কৰোঁগৈ।
(যায়)

প্রিয়স্বদা—হেবা শকুন্তলা! সেইখিনিতে কল্কের বোরাচোন!
কাবণ তুমি কাষ চাপিলত বকুল পুলিটো লগান্নাথ
যেন দেখাইতে।

শকুন্তলা—এই কাবণেই তুমি প্রিয়স্বদা নাম পাইছা।
বলা প্রিয় হলেও প্রিয়স্বদাই শকুন্তলাক উচিত কথাই কৈছে।
ভেঙে একেবারে—

ওঁঠ তট কুঁহিপাতর নিচিনা বড়া, হাত দুখনি
ডাগ তটের দবে কোমল। ফুলপাহৌব দবে ভেঙে
গোটেই গাটি লোভনীর ঘৌবনবে ভবপুর হৈছে। ১৯

অনসূয়া—হেবা শকুন্তলা! এই আম কোপার স্বয়ং-বব-বধু,
তুমি বনজ্যোৎস্না নাম দিয়া, এই নবমানিকা ফুল
জুপিদৈ পাড়বি গ'লানেকি ?

শকুন্তলা—ভেড়িয়াহলে মঠ নিজকে পাড়বি যাম।
(ল'তাব ওচবলৈ গৈ চায়)

হেবা, ঠিক বমনীর কালতে এই ডক-লতা হালব
মিলর হৈছে। ববকুন্তম-ঘৌবনা বনজ্যোৎস্নাক, দতুন
পাত্তেবে ভবা আম কোপাই, উপভোগ কবিব পবা
হৈছে। (চায় চায় বৈ থাকে)

প্রিয়স্বদা—অনসূয়া! শকুন্তলাই বনজ্যোৎস্নাক কিয় ইমানকৈ
চায়, জানিচা ?

অনসূয়া—নাইজনা, কোঁরাচোন।

প্রিয়স্বদা—যেনেকৈ বনজ্যোৎস্নাই অদুবণ বুকব লগত লস

লাগিছে তেনেকৈ যদি ময়ো মোৰ অশুকণ বব পালো-
হেঁতেন—এই বুলি।

শকুন্তলা—এইটো নিশ্চয় তোমাৰ নিতব মনোবাৰ্ণা।

(গচত পানী দিবলৈ কলহ তুলয় কৰে)

বজা—কুলপতিব কোনো অসবৰ্ণ স্ত্ৰীৰ পৰা এওঁৰ সম্ভৱ হব
পাৰেনেকি? নতুবা সন্দেহৰ কোনো কাৰণেই নাই—

মোৰ সাধুমনে যেতিয়া এওঁৰ অভিলাষী হৈছে—
এওঁ নিশ্চয় কৃত্ৰিয়ৰ ভাৰ্গ্যা হব পৰা হব লাগিব,
কাৰণ সংলোকৰ সন্দেহ বস্তুত অশুকৰণ প্ৰাবৃত্তিয়েই
প্ৰমাণ। ২০

ভূখাপি হেওঁৰ আচল তহু অধেষণ কৰা চক।

শকুন্তলা—(ভয় খায়) আই ঠু! গাত পানী পৰি ভোমোবা-
টোৰ খং উঠিলে নবমালিকা এ'ৰ মোৰ মুখলৈকে
খোদ আহিছে! (ভোমোবাক বাধা দিয়া দেখুৱাই)

বজা—(হেঁপাহেৰে চায়) হে মধুকৰ! তুমি বচতৰ্কীৰ শকুন্তলাৰ
চকিত নয়ন, সঘনে উল্লাহ লওতে, স্পৰ্শ কৰিছা;
শুণ শুণকৈ কানৰ ওচৰত যেন লাছে লাহে কিবা
শুণুত কথাহে কৈছা; তুমি ত্ৰেওঁৰ বতিসৰ্কৰ মধুব
অধৰ, হাতেৰে বাধা দি থাকোতেও, পান কৰিছা।
এইপিনে আমি আঁটিপুৰি বিচাৰি মৰিচোঁ আৰু সিপিনে
তুমি কৃতকাৰ্য্যই হৈছা। ২১

শকুন্তলা—এই বুকুই বেবে, আন ঠাইলৈ যাওঁ।

(কেটেখোজমান গৈ বৈ ভয় কৰি চায়)

কিয় ইয়ালৈকো আহিছ ? হেৰাৰ্ক ! মোক পৰিত্ৰাণ কৰা ; এই দুৰ্বিনীত ভোম্বোবাটোৱে বিয়া কুল কৰিছে ।

ডুয়োসখী - (হাঁহি) আমি পৰিত্ৰাণ কৰিবলৈ কোন ? ডুযাসুক মাত্ৰ, বজাটোহে তপোবন বন্ধা কৰে ।

বজা—নিজক প্রকাশ কৰিবলৈ এয়ে অৱসৰ । ভয় নাই, ভয় না.....ট..... (আধাটক মিলে নিজে নিজে) বজাব চিনাকী যে এতিয়া ওলাই পৰিব । বাক এইদৰে কোৱা হক ।

শকুন্তলা—(এখোক গৈ বয় আক ভয় কৰি চায়) কি ! ইয়ালৈকো খেদ আহিছ ?

বজা—(বেগট গুচৰ চাপি) গুটক সময় কৰা পৌৰবে বশুমতী শাসন কৰোতে কোনে এই মুহূৰ্ত্ত তপস্বী কল্যাক অধিনয় আচৰণ কৰিছে । ২২

(বজাক দেখি সকলোৱে যেন কিঞ্চিৎ চক খাই)

অনসূয়া—আৰ্থা ! বিশেষ একো ভয় নাই । আমাৰ এওঁ প্ৰিয় সখী, ভোম্বোবাটো খেদিলত কাণ্ডৰ হৈছে ।

(শকুন্তলাক দেখুৱাই দিয়ে)

বজা—(শকুন্তলাৰ কালে মু কৰি) তপস্বী বৃদ্ধি পায়চেনে ?

শকুন্তলা—(ভয়ত কথা নোকোৱাকৈ থাকে) ।

অনসূয়া—হয় এতিয়াহে অতিদী-বিশেষ লাভ হোৱাত । হেৰা

শকুন্তলা! তুমি কুটীরেই যোয়া; কলসহ অর্ঘ্য
আনাটৈ। পালোদক এয়ে হ'ব।

বজা—তোমালোকৰ মধুব বচনতে মোৰ অতিথি সৎকাৰ হৈছে।
প্ৰিয়স্বদা—ভেনে আৰ্ঘ্যট এই সপ্তপৰ্ণ বেদিকাৰ শীতল ছাঁত
ক্ষুন্তক বাহ পবিত্ৰম বিনোদ কৰক।

বজা—তোমালোকেও নিশ্চয় এট কামত ভাগবিছা।

অনসূয়া—হেবা শকুন্তলা! আমাৰো অতিথিক সন্তোষ দিয়া
উচিত; এটখিনিতে নটোঁটক আঁহা। (সঁকলো বহে।)

শকুন্তলা—(নিজে নিজে) কিয় বাক এওঁক দেখি, মোৰ
মনত তপোবন বিৰোধী ভাবৰ বিকাৰ হৈছে?

বজা—(আটাইকিগৰাকীলৈ চায়) বয়সেকপে সমনীয়া তোমা-
লোকৰ সৌহাৰ্দ্য এব মধুব।

প্ৰিয়স্বদা—(আনে শুশুনটৈক) অনসূয়া! কোননো এওঁ,
মধুব গস্তীৰ আকৃতিৰ, চতুৰ প্ৰিয় কথা কোৱা?
কোনোবা প্ৰভাৱশালীলোক যেন লাগিছে!

অনসূয়া—সখি! মোৰো কেঁচুহল হৈছে। ভেনে এওঁক
সোধোৱেই। (প্ৰকাশ কৰি) আৰ্ঘ্যৰ মধুব আলাপ-
অনিত কথাসে মোক শুধিবলৈ উদগাইছে; কোন
বাক্যবিবংগ বা আৰ্ঘ্যই অনঙ্কত কৰিছে? কোন দেশৰ
লোকক বা আৰ্ঘ্যই বিবহ ব্যাকুল কৰি বৈ আহিছে?
কি নিমিত্তে বা শুকুৰাৰ শৰীৰত তপোবন পবিত্ৰমৰ
ভাব নিজে লব লগা হৈছে?

শকুন্তলা—(নিজে নিজে) হৃদয়! উদ্বিগ্ন নহবি। এইয়া
তোৰ চিন্তা কৰা কথা অনসূয়াই শুধিচে।

বজা—(নিজে নিজে) এতিয়া নিশ্চয় কি বুলি পৰিচয় দিওঁ ?
নিজৰ অপলাপ বা কৰ্ব্বী কেনেকৈ ? বাক. এওঁক
এইদৰেই কওঁ। (প্রকাশ কৰি) পুৰুষেশ্বৰ বজাৰ
ধাৰা যি জনক বাজকাৰ্য্যাত নিযুক্ত কৰা হৈছে সেই
জনেক মই। বজাদি কণ্ঠ নিৰ্ব্বিকল্পে সমাপন হৈছেনে নাই
জানি যাবৰ কাৰণে এই ধন্যবাক্যলৈ আহিছোঁ।

অনসূয়া— ধন্যচাৰীসকল এতিয়াহে সনাথ হৈছে।

শকুন্তলা—(শূক্ৰৰ লজ্জাৰ ভাৱ দেখুৱাই)

তয়োসনী—(উভয়ৰ ভাৱ গাভি চায় আনে মুগ্ধনাকৈ) হেবা
শকুন্তলা! আজি যদি পিতা ঘূৰি পায়হি।

শকুন্তলা—পালে কি হ'ব ?

তয়োসনী— জীৱনৰ সৰ্ব্বস্বটি দি হলেও এইজন অতিথি বিশেষক
কৃতার্থ কৰিব।

শকুন্তলা— শুচা তোমালোক। হৃদয়ত কি ভাব লৈছে কথা-
বোৰ কোৱা। তোমালোকৰ কথা মই মুগ্ধনো।

বজা—আমিও তোমালোকৰ সখীয়েৰাৰ বিষয়ে এবাৰ সুধিব
খোজোঁ।

উভয়সখী—আৰ্য্য! আপোনাৰ এই প্ৰাৰ্থনা অনুগ্রহহে।

বজা—ভগবান কাশ্যপ চিৰ ব্ৰহ্মচাৰী বুলি প্ৰখ্যাত আৰু
তোমালোকৰ সখীয়েৰা ভেবেতবে জীয়েক, এইটো

কেনেকুরা কথা ?

অনসূয়া—আর্ঘ্য, শুনক। মহাপ্রভাবী কৌশিক গোত্রব
এক বাজমি আছে।

বজা—আছে শুনিতোঁ।

অনসূয়া—ভেঙঁকে আমার প্রিয়সখীর উন্মাদতা বুলি জানিব।
এবিধে ঘোরাও হুনিভালি ডাঙ্গব-দৌঘল কবা বাবে
ভাও কাশাপ এওঁব পিতা।

বজা—এবি ধৈ ঘোরা বোলাও মোব কৌতুহল জন্মিল।
গুবিধে পবা শুনিব খোজোঁ।

অনসূয়া—শুনক আর্ঘ্য! পাচে সেই বাজমিব উগ্র তপস্যা
দেখি, কি নিমিত্তে ভয় খায়, দেহভাসকলে নিয়ম-
বিয়-কাবিত্তি যেনকা নামব অপ্সবা গবাকৌক পঠিয়াই
দিলে।

বজা—আনক উপস্তা কবা দেখিলে ভয় খোরা স্বভারটো
দেহভাসকলব আছে হয়।

অনসূয়া—পাচে তেতিয়া সেই বসন্তব বদনীর বেলাত ভেঙঁব
সেই উন্মাদরূপ দেখি—

(আধাটক লাজত কব মোরাবি বয়)

বজা—ভাব পাচত বুজাই গৈছে। তেবে এওঁ সকলো প্রকাষে
অপ্সবা সন্তরা ?

অনসূয়া—হয়।

বজা—বুণ্ডত হৈছে।

মাশুহত এনে কপৰ সন্তৰ হ'ব কেনেকৈ ? চিক্-

মিকীয়া বিজুলিতো মাটিৰ তলৰ পৰা নোলায়। ২৩

শকুন্তলা—(তলমু কৰি থাকে)।

বজা—(নিজে নিজে) মোৰ মনোবাঞ্ছাই ঠাই পালে। কিন্তু
সখীয়েকে যে বৰ প্ৰাৰ্থনাৰ কথা কৈ ধেমালি কৰিছিল
সেই কথাত আকৌ মোৰ মন বিধা ভাবত কাঁতৰ
হৈছে।

প্ৰিয়ম্বদা—(হাঁচি শকুন্তলালৈ চান্দ নায়কৰ ফালে সু কৰি)

আৰ্ঘ্যট আক যেন কিবা কৰ বুজিছে ?

শকুন্তলা—(সখীয়েকক আঙ্গুলিৰে ডাবি দিয়ে)

বজা—তুমি ঠিক খৰচা। সজ্জবিত্ত প্ৰবন লোভত মোৰ অন্য
একাসাৰ শুধিবৰ মন গৈছে।

অনসূয়া—নেলাগে বিচাৰ কৰিব। উপস্বীক্ৰমক সোধাৰ কোনো
নিয়ন্ত্ৰণ নাই।

বজা—ভোমালোকৰ সখীয়েকাৰ বিষয়ে এইটো জানিব খোজোঁ—
বিয়া নিদিষে মানেহে ডেউ মদন-বিবোধী বানপ্ৰহ
ব্ৰত পালন কৰিব, নে সদৃশ নয়না প্ৰিয় হৰিশ্চিবিলাকৰ
সৈতে দাবৎ-জীৱন কাল কটাব ? ২৪

প্ৰিয়ম্বদা—এওঁ দৈনন্দিন কৰ্মতো জানকি পৰাখীনা। নিচে
অনুৰূপ বৰ পালে শুকৰ দিবলৈ সকল্য আছে।

বজা—(নিজে নিজে) তেনে মোৰ মনোবাঞ্ছা ক্ৰঃসম্পাদ্য নহয়।
সদয় ! এতিয়া অভিলাষী হ, সন্দেহ নিৰ্ময় হ'ম।

যাক জুই বুসি আশঙ্কা ক'বিছিলি সি এতিয়া চুব পৰা
বহু। ২৫

শকুন্তলা—(খেজেবে) অনসূয়া, মই যাওঁ।

অনসূয়া—কি নিমিত্তে ?

শকুন্তলা—এই অসম্বন্ধ প্ৰলাপিনী প্ৰিয়ম্বদাজনীৰ কথা আৰ্হা
গৌতমীক কৈ দিওঁগৈ।

অনসূয়া—সখি ! সৎকাৰ নকৰাকৈ অতিপ্ৰিয়ম্বদাক এৰি গৈ
ইচ্ছামত গুচি যোৱা উচিত নহয়।

শকুন্তলা—(একো নকৈ গৈ থাকে)।

বজা—(খৰি আনিবলৈ যাবলৈ ভাব কৰা নগৈ বৈ, নিজে
নিজে) আহা ! কামীজনৰ মনোবৃত্তি চেফটাত পতিফলিত
হব খোজে। ময়ো—

মুনি ভনয়াৰ পাচতে হঠাৎ যাব বৃত্তি বিনয়
বশতঃহে বৈচেন। ঠাই এৰি নাই যোৱা কামিও গৈ
যেন ঘূৰি আহিলে। ২৬

প্ৰিয়ম্বদা—(শকুন্তলাক আগচি খৰি) হেৰা, তোমাৰ যোৱা
অযুক্ত।

শকুন্তলা—(চকু পকাই) কি নিমিত্তে ?

প্ৰিয়ম্বদা—মোৰ গছত পানী দিয়া তুলনহ তোমাৰ খাব আছে।
আহাঁ, আগেয়ে নিজক বৃত্ত কৰা ভাব পাচত বাৰ।
(বলেবে খৰি ওভোতাই আনে)।

বজা—ভয়ে ! গছত পানী দি এওঁ ভাগবি গৈচে যেন

লাগিছে। চোরাঁচোন এওঁক—

কলক ভোলেতে বা-বিচনি তুটি সৰি পৰে। যেন বৈছে,
তলুৱা দুখনি তেজাল বঙা হৈছে। ঘনাই উশাহ
লোৱাত এতিয়াও বুকু কোপনিৰে ধৰি আছে, কানৰ
শিৰীষ কুল থাকোভেও মূগ্ধ ঘামৰ জাল বান্ধিছে।
মুকলি হোৱা পোপা এহাতেৰে বন্ধাত সুবৰ চুলিও
আউলি-বাউলি হৈছে। ২৭

সেই দেখি ময়ে এওঁক গণমুক্তা কৰোঁ।

(আঙঠি এটা দিব খোজে)।

তয়োসখী—(আঙঠিত কটা নামৰ আখৰ পঢ়ি ইজনীয়ে
সিজনাতলৈ চায়)।

বজা—আমাক আন নেভাবিবাটক। ই বজাব পৰিগ্ৰহ হেতু
আমাক এজন বান্ধপুৰুষ বুলি জানিবা।

প্ৰিয়স্বৰা—ভেনে এই আঙঠিটো আত্মনিৰ পৰা আঁতৰোৱা
অযুগুত। আৰ্য্যৰ বচনতে এতিয়া এওঁ গণমুক্তা হৈছে।

(জনপ হাঁহি) হেবা শকুন্তলা ! তুমি মুক্তি পাইছা

এই আৰ্য্য বা মহাবাজৰ অণুগ্ৰহত। এতিয়া বোৰোঁ।

শকুন্তলা—(নিজে নিজে) যদি মই নিজক বলাধ পাবিলো-
হেঁতেন ! (প্ৰকাশ কৰি) তুমি মোক দাৰলৈ কব
বা কোন বাৰিষৰ বা কোন ?

বজা—(শকুন্তলাক চায় নিজে নিজে) তেওঁলৈ মোৰ মন
বেনে বৈছে তেওঁবো কিমানি বোঁলৈ ভেনে বৈছে।

নতুবা মোৰ অভিলাষ—প্ৰকাশ পাইছেই। কিয়নো—

যদিও তেওঁ মোৰ কথাত কথা কোৱা নাই
তথাপি এই কথা কলে কান দি শুনি থাকে। মোৰ
ফালে মুঠৈ নেথাকে হয়—কিন্তু আন বস্তুকোতো
বেচি পৰ চায় নেথাকে। ২৮

নেপথ্যে—

হে তপস্বীসকল! তপোবনৰ প্ৰাণীবোৰ বন্ধা
কৰিবৰ কাৰণে সকলো চাপি আঠাঠক। যুগয়া-বিচাৰী
পাণিব ত্ৰযাস্তু আহি ওচৰ পাটছেহি।

সন্ধিয়াৰ ব'দত বজা হৈ, পহুৰিলাকৰ দৰে, তিত্তা
বন্ধল ওলোমা গছৰ ডালত, ঘোঁৰাৰ খুৰাৰ ধূলিবোৰ
উৰি উৰি পৰিছেহি। ২৯ আক—

এটা দাঁতাল হাঁতীয়ে বগ দেখি ভয় খায়, আমাৰ
তপস্যাৰ সাক্ষ্যাৎ বিচিনিকপ হৈ, তীত্ৰ আঘাটেৰে গঢ়
ভাঙ্গি, উলটি উলটি চায় এটা দাঁত কান্ধত লগায়, ভৰিত
ফৰ্ষৰ দৰে লতা এসোপা লৈ, আমাৰ ধৰ্ম্মাৰণ্য প্ৰবেশ কৰি-
ছেহি। পহুৰিলাকেও ভয় খায় জুম ভাঙ্গি পলাইছে। ৩০
(সকলোৱে কান দি যেন কিঞ্চিত ভয় খায়)।

বজা— (নিজে নিজে) অ' পুৰবাসীবিলাকে মোক বিচাৰি
ভপোবন ছলছুল কৰিছেহি। ইমানতে মই স্তুতি বোৱাই
ভাল।

অনসূয়া—আৰ্য্য। এই অৰণ্যৰ বাতৰিত আমাৰ ভয় লাগিছে।

আমাক কুটীবলৈ যাবলৈ অনুমতি দিয়ক।

বজা—(আবেগ নেদেখুউৱাকৈ) ঘোৱাইক ৮ ময়ো ব্যৱস্থা
কৰোঁ যাতে আশ্রমত কোনো পীড়া নহয়।
(সকলো উঠে)।

ভয়োসখী—আৰ্ঘ্য! অতিথি সৎকাৰ কৰিব নোৱাৰিলোঁ।
পুনৰ দেখা দিবলৈ কবলৈ লাভ লাগিছে।

বজা—নাই তেনেকৈ নকৰাইক। ভোমালোকৰ দৰ্শনতে মোৰ
অতিথি সৎকাৰ হৈছে।

শকুন্তলা—অনসূয়া! কুশৰ নতুন গজালিয়ে ভৰিত ফুটিছে;
বন্ধলখনো কুববকৰ দালত লাগি ধৰিচে। একুৱাই লভ
গানে ব'ৰা। (এইদৰে চলকৈ বিলম্ব কৰি বজালৈ
চাই চাই দুইসখীৰে সৈতে প্ৰস্থান)।

বজা—নগৰলৈ যাবলৈ মোৰ মন নাইকিয়া হৈছে। ভূপোবনৰ
ওচৰতে অনুচৰ বিলাক গোটাই বাধৰ কৰোঁগৈ।
শকুন্তলা বিষয়ৰ পৰা মই মোক আঁতৰাই নিবলৈ
একেবাৰে অসমৰ্থ হৈছোঁ। মোৰ এতিয়া—

আগুৱাই নিয়া পাত্ৰৰ নিচান বডাছে পাচলৈ
উকুৱাই নিহাৰ দৰে, মোৰ শৰীৰ আগলৈ গৈছে যদিও
অস্থিৰ চিত্ত পাচলৈহে দৌৰিছে। ৩১ (প্ৰস্থান)।

দ্বিতীয় অঙ্ক

(বিষয় মনেৰে বিদূষকৰ প্ৰবেশ) ।

বিদূষক—(ছমুনিয়াহ পেলায়) সেইয়া দেখিলা, এই মুগয়া-
বিহাৰী বজ্জাব লগবীয়া হৈ কি যজনা ! এইটো পত্ৰ,
সৌটো গাওঁৰি, এইটো বাগ বুলি দুপবীয়া ব'দহো,
ইখন হাবিৰ পৰা সিখন হাবিলৈ, বাৰিমা চাঁহ নপৰা
গছৰ ভলে ভলে গৈ থাকিব লাগে। গছ-পাত-পচা
গিৰি-নদীৰ কেহা পানী খাব লাগে। অসমস্তত খৰিকা
দিয়া মজ্জা খায় পেট ভৰাব লাগে। ঘোঁৰাৰ পাচে পাচে
চাপলি মেলি গাব জোৰা লৰি বাতিও স্তৰেৰে লুৰ
নোহাবো। তাতে আকৌ, বাতি পুৰাঙে নৌপুৰাঙেটে,
চৰাই লুভীয়া বান্দীৰ পোঙে হাবিলৈ যাবলৈ বুলি
কোঢ়াল কৰি টোপনি ডাঙেহি। ইমানতে জানো যজনা
শেষ হ'ল ? গবলৰ ওপৰতে আকৌ বিহকোঁহোৰা
উঠিল নহয় ! কালি মাত্ৰ, আমাক এৰি, পছ খেদি
খেদি গৈ, আশ্ৰম এখনত সোমায়, মোৰ চৰকপাল,
শকুললা নামৰ অপেশ্বৰী কন্যা এজনী দেখি আহিল !
এতিয়া আক নগৰ গমনৰ কথা মনকে নকৰে ! আজি
সেইটিকে ভাৰি চকু মুৰ নোবোৱাকৈয়ে বাতি পুৰাইছে !
আক কি গতি ! বাক ভেৰ্ত্তৰ প্ৰাতঃকৃত্য কৰাকে
চাৰ্ত্তগৈ। (কেইখোজ মান গৈ চায়) সোৱা, হাতত ধনুশৰ

লোৱা, বনপুষ্প মালা পিন্ধা, ববনীবিলাকেবে আগুৰি, প্ৰিয়বয়স্যা এই কাললৈকে আহিছে। বাক হাত ভৰি ভঙ্গাব ভাও জুৰি বৈ থাকোচোন, কিজানি এইদৰে জিবণি পাওঁৱেই। (কাঠ এডোখৰত ভব দি থাকে)।

[তাৰ পাচত ওপৰত কোৱা দৰে পৰিভ্ৰমণে সৈতে বজাৰ প্ৰবেশ]।

বজা—অনায়াসে প্ৰিয়া লভ্যা নহয় ঠিক, মন কিছু তেওঁৰ ভাব দৰ্শনায়াসী। কামনা অকৃতার্থ হলেও, উভয়ৰ অন্তৰাগ জানিবলৈ বিচাৰি, ভাল লাগে। ১
(মিচিকিয়াই ঠাঁহি) এই দৰেই নিজৰ অভিনাৰ ভাল পোৱা জনৰ মনত প্ৰতিকলিত হৈছেনে নাই চাবলৈ গৈ বিবক্ষনা হয়।

অন্য বস্তু সগনে চাৰুতে তেওঁ যে অন্তৰাগে সৈতে চাইছিল, যাওঁতেও যে, নিতম্ব ভবৰ হেতু যদিও, মন্দভাৱে ধেমেলীয়া গতি কৰি গৈছিল আৰু সখীয়েকে মেঘাবা বুলি আগতি ধৰোতে যে ধং কৰিছিল— এই আটাটেবোৰ বাক তেওঁ মোক লক্ষ্য কৰিয়েই কৰিছিল নে কি? ঠাঁয়। কামীজনে নিজঘটোকেহে দেখে। ২

বিদূষক—(সেই দৰেই থাকি) তেবা বয়স্যা! মোৰ হাত ভৰি নচলে। মুখেবেই আশীৰ্বাদ কৰিছোঁ।

বজা—গাব অপঘাট হ'ল ক'ত ?

বিদূষক - ক'ত কিয় ? নিজেই চকু মোহাৰি পানী উলিয়াই
চকু পানীৰ কাৰণ সৃষ্টিতে।

বজা—মই সঁচাকৈয়ে বোজনো।

বিদূষক—হেৰা বয়স্য ! নদীৰ কাষৰ বেট যে বেকা হয় সি
নিজৰ প্ৰভাৱতনে নদীৰ বেগত ?

বজা—নদীৰ বেগ তাৰ কাৰণ

বিদূষক—মোবো আপুনি।

বজা—কেনেকৈ ?

বিদূষক—এইদৰে ৰাজকাৰ্য্য এৰি এইহেন ভয়াবহ অৰণ্যৰ মাজত
বনচৰ বৃত্তি ললে। দিনো হিংস্ৰ জন্তুৰ পাচত লৰি
মোৰ গাৰ জোৰাবোৰ সঁচাই খিলা হৈ অলস লাগিছে।
সেই দেখি এদিনলৈ হলেও, মোক এৰি জিবণি লবলৈ
দি অশুগ্ৰহ কৰক।

বজা—এৱেঁ এনেকৈ কৈছে ; মোবো মন কাশ্যপ-সুতাক
ভাৰি মুগন্ধা বিক্ৰম হৈছে। কিয়নো—

মই আক পছলৈ ধনুত জুৰি লোৱা শৰো মাৰিব
নোৱাৰোঁ ; কাৰণ সহস্ৰসতি কৰি প্ৰিয়াই-ভাৰ্হাঁতৰ পৰাই
মুগ্ধ দৃষ্টিৰ শিক্ষা পাইছে। ০

বিদূষক—(বজাৰ মুখলৈ চাই), আপুনি মনতে কিবা ভুলিলে ;
মই অৰণ্য বোদন কৰিলোঁ।

বজা—(হাঁহি) আন কিটো ? মোৰ স্মৃদ্ধৰ ৰাক্য নেমানি
নোৱাৰোঁ। তাকে শুনি ব'লোঁ।

বিদূষক— চিবঞ্জীৰী হক। (ঘাব খোজে)।

বজা—ব'বা বয়স্ক! মোৰ কথা শেষ হোৱা নাই।

বিদূষক— আজ্ঞা কৰক।

বজা—তোমাৰ জিবণিব লগতে, অনায়াসে কৰিব পৰা মোৰো
এটা কামত সহায় হ'ব লাগে।

বিদূষক— কি মিঠাই খোৱাতনে? তেনে এইজন বৰ উপযুক্ত
লোক।

বজা— কিটো কণ্ড। কোন আছ ইয়াত?

চুৱৰী—(প্ৰবেশ কৰি প্ৰণাম কৰি) স্বৰ্গদেৱে আজ্ঞা কৰক!

বজা— বৈবতক! সেনাপতিক মাতিব লাগে।

চুৱৰী ভাল। (ওলাই যায় আৰু সেনাপতিৰ সৈতে আকৌ
আহি) এইয়া স্বৰ্গদেৱে আজ্ঞা দিবলৈ উৎকণ্ঠিত হৈ
এই কাললৈ চাই বৈ আছে। আৰ্ঘ্য! ওচৰ চাপি
যক।

সেনাপতি—(বজাক চাই) সুগয়াত দোষ থাকিলেও স্বৰ্গদেৱ
গাত কেৱল গুণহে প্ৰকাশ পাইছে। কাৰণ—

অনববত্ত ধনুৰ বাৱহাৰত স্বৰ্গদেৱৰ উৰ্দ্ধভাগ আঁটিল,
বৰি-কিবণ-সাহসু আৰু শ্ৰমৰ ঘামৰ দ্বাৰা অসিক্ত হৈছে।
কৌণ শৰীৰ যদিও দীৰ্ঘ কায়ৰ বাবে অলক্ষ্য, পৰ্ব্বতীয়া
হাঁতৰ দৰে বলিষ্ঠ শৰীৰ ধাৰণ কৰিছে। ৪

(ওচৰ চাপি) স্বৰ্গদেৱৰ জয় হক। বন্য জন্তু
হাৰি গোৱা হৈছে। অন্য কাৰ্য্য অনাবশ্যক।

বজা—মাথবাট মৃগয়া নিন্দা কৰি মোৰ উৎসাহ মন্দ কৰিছে।
 সেনাপতি—(কানে কানে বিদূষকক) সখি! তুমি নিষেধ
 কৰি থাক; মই স্বৰ্গদেৱৰ মন যোগাওঁ (প্ৰকাশ
 কৰি) এই মুখট প্ৰলাপ বৰিছে স্বৰ্গদেৱৰ এই
 নিদৰ্শন কদাপি নহয়।

মৃগয়াই মজ্জহৰ ভাৰ কমাই পেট সৰু আৰু গা
 লাঠি কৰি উদ্যোগী কৰে; ভয় আৰু ক্ৰোধৰ সমন্বত
 জন্তুবিলাকৰ চিত্তবিকৃতি কেনে হয় লক্ষ্য কৰিবলৈ
 স্তম্ভিধা দিয়ে; আৰু যদি চলন্ত লক্ষ্যত শৰ লগাব
 পাৰে তেন্তে সি ধনুধাৰীসকলৰ উৎকৰ্ষতা আনে।
 মৃগয়াক মিছাতে বাসন বোলে; ইয়াৰ সমান বিনোদ
 ক'ত আছে? ৫

বিদূষক—বয়স্য! আপুনি প্ৰকৃতিস্থ হৈছে। ই হলে কেতিয়াবা
 হাবিয়ে হাবিয়ে গৈ মানুহৰ নাক খকুৱা বুঢ়া ভালুকৰ
 মুখত পৰিব।

বজা—ভক্ত সেনাপতি! আমি আশ্ৰমৰ ওচৰতে আছোঁ।
 সেই নিমিত্তে তোমাৰ কণা মই নখলাগোঁ। আৰু
 সেই দেখি—

ঘুলিব পানীত মহবিলাকে ঘনাই শিং ভোকাৰি
 পৰি থক; গছৰ ছাঁত পছবিলাকে জুম পাতি ঘাঁহ
 পাগোলক; গাহৰিবিলাকেও ইচ্ছামত, শুকুৱা পানীৰ
 জ্বলিত আলু খানি থক আৰু মোৰ এই ধনুৱেও,

তোব খুঁশ দিওঁ, জিবণি লক । ৬

সেনাপতি—স্বৰ্গদেৱে যি ভাল দেখে ।

বজা—সেই দেখি আগতে হাবিলৈ পঠোৱা মানুহবিলাক ঘূৰাই
আনা । সৈনিক বিলাকে যাতে তপোবনত কোনো
উৎপীড়ণ নকৰে তাৰ বাবে নিষেধ কৰি দিয়া ।

স্পৰ্শক্ৰম সূৰ্য্যকান্ত মনিয়ে যেনেকৈ অন্যৰ ভেজৰ
যোগে অগ্নি উদ্ভিগৰণ কৰে সেইদৰে, তপোধনসকল
শান্তি গুণ বিশিষ্ট হলেও, ভেঙলোকৰ গাত দাহাত্মক
ভেজ নিহিত আছে । ৭

সেনাপতি স্বৰ্গদেৱৰ যি আজ্ঞা ।

বিদূষক - তোৰ সুগয়া উৎসাহ ধ্বংস হক । (সেনাপতিৰ প্ৰাৰ্থন)

বজা—(পৰিজনলৈ চাট) ভোমালোকৰ সুগয়াবেশ এৰা ।

বৈবতক ! ভূমিও ভোমাৰ কাষলৈ যোৱা ।

পৰিজন—স্বৰ্গদেৱৰ যি আজ্ঞা । (সকলো পৰিজনৰ প্ৰস্থান)

বিদূষক—আপুনি মাখি এটাও নাইকিয়া কৰিলে । এই লতা-
মগুপৰে বিবচিত্ত মনোহাৰি গছৰ ছাঁৰ আসনতে আপুনি
এতিয়া বহক আৰু ময়ো শান্তিৰে জিবাওঁ ।

বজা - ব'লা আগ হোৱা ।

বিদূষক—আহক । (ডয়ে গৈ বহে)

বজা—মাথৰা ! ভূমি ভোমাৰ চকুৰ কল পোৱা নাই ; কাৰণ
ভূমি দেখিব লগীয়া বস্তু দেখা নাই ।

বিদূষক—কিয়, আপুনি দেখোন মোৰ আগতে আছে ।

বজা—নিজৰ জনক সকলোৱে ভাল দেখে। মই সেই আশ্ৰমৰ
অলকাৰ শকুন্তলাৰ কথা কৈছোঁ।

বিদূষক—(নিজে নিজে) বাক এওঁক চল নিদোচোন।
(প্ৰকাশকৈ) হেৰি বয়স্য! আপোনাৰ দেখোন তপস্বী
কন্যালৈ অভিলাষ হ'ল!

বজা—সখি! পৰিহাৰ্যা বস্তুলৈ পুক বংশৰ লোকৰ মন নেযায়—
আচলতে অঙ্গৰাৰ কন্যা, এৰি ষৈ যোৱাতহে
মুনিৰ জীয়েক হৈছে। নবমালিকা ফুল এপাহী যেন
সৰি আকন্দ গছত লাগি বৈ আছে। ৮

বিদূষক—(হাঁহি) কোনো লোকৰ বেচি মিঠাই খালে যেনেকৈ
অকাচ হৈ তেওঁলৈ খাবলৈ মন যায় সেই দৰে
আপোনাৰো জীৱন্ত পয়োদ্ধৰত বাতস্পৃহ হৈ এনে
মনোভাব হৈছে।

বজা—তুমি তেওঁক দেখা নাই, সেই দোষ তেনেকৈ কৈছা।

বিদূষক—আপোনাৰো যেতিয়া বিশ্বৰ উৎপাদন কৰিছে সি
বমনীয় হবট।

বজা—বয়স্য! বেচি কি ক'ম?

বিধতাই যেন তেওঁক আগেয়ে চৰিত আঁকি
লৈ তাৰ পাচত তাত প্ৰাণ দিছে; নতুবা বিশ্বৰ সমস্ত
সৌন্দৰ্য্যৰ সাৰ গোটাই মনৰ কল্পনাবে তেওঁক সৃষ্টি
কৰিছে। বিধতাৰ নিৰ্দ্ধান নিপুনতা আৰু তেওঁৰ গাটি-
লৈ চায়, মোৰ মনে হয়, তেওঁ যেন জীৱন্তৰ এক

অপূৰ্ব সৃষ্টি । ৯

[মূল শ্লোক :—

চিত্তে নিবেশ্য পৰিকল্পিতস্য যোগা
 কপোচ্চয়েন মনসা বিধিনা কৃতানু ।
 স্ত্রীৰত্নসৃষ্টিৰপৰা প্ৰতিভাতি সা মে
 খাতুবিভুত্বমনুচিন্ত্য বপুশ্চ তস্যঃ ॥]

বিদূষক—যদি এয়ে হয় তেনে কপৱতীসকল পৰাজিত হ'ল ।

বক্তা—মোৰ মনত এইটোও খেলাইচে—

তেওঁ যেন কোনেও শ্ৰাণ নোলোৱা এপাহী কুল ;
 কাৰো নখৰ পৰশ নপৰা এখিলি কুঁতিপাত ; যেন বিদ্ধা
 নিদিয়া এটি মণি, কোনেও সোৱাদ নোলোৱা এক
 নতুন মো ; কোনো স্পৰ্শ দোষ নগৰা, অখণ্ড পুণ্যৰ
 ফল স্বৰূপ এই ৰূপ জগতত বিধভাটী কাৰ ভোগৰ
 কাৰণে গৈছে নেকানো । ১০

[মূল শ্লোক :—

অনাত্ৰাতং পুষ্পং কিসলয়মনুলং কবকহৈব্
 অনাবিদ্গং বত্নং মধু নবমনাসাদিতবসম্ ।
 অখণ্ডং পুণ্যানাং কলমিব চ তদ্বৰূপমনঘং
 ॥ জানে ভোক্তাৰং কমিহ সমুপশাসাত্তি বিধিঃ ॥]

বিদূষক—ভেষ্টে আপুনি ভেষ্টক তুবেষ্টে পৰিত্ৰাণ কৰক ।

নহলে কোনো ইজুলি তেল লগা জপৰা তপস্বীৰ
 হাতত পৰিব !

বজা—তেওঁ যে পৰাধীনা। তাতে শুকজনো ইয়াত নাই।

বিদূষক—আপোনাৰ প্ৰাণ তেওঁৰ দৃষ্টিবাগ বা কেনেকুৱা ?

বজা—তপস্বী কন্যা বুলিলে স্বভাৱতে অল্পভাষী। তথাপি—

মোৰ মুখে মুখে পৰিলত তেওঁ চকু ঘূৰাই নিচিল,
আন কোনো কথা মনত পৰা নিচিনাকৈ মিচিকিয়াই
ঠাঁহিছিল, লাজকুবীয়া স্বভাৱৰ বাবে তেওঁ মদন ভাব
ব্যস্ত কৰিব নোৱাৰিলেও একেবাৰে ঢাকিও বাখিব
নোৱাৰিলে। ১১

বিদূষক—দেখা মানকে অৱশ্যে আপোনাৰ কোলাত নবহেহি।

বজা—পিচে যাবৰ বেলিকা হলে, লাজকুবীয়া যদিও তেওঁৰ
ভাব দেখা পায়ছিলেঁ। কিয়নো—

মিচাকৈয়ে কুশৰ গজাগিয়ে ভৰিত বিক্ৰিচে বুলি
ভৱীয়ে কেই খোজমান গৈয়ে বৈছিল; গছৰ ডালত
নলগাকৈয়ে বন্ধলবসন একৱাওঁ বুলি উভতি চায়ছিল।

১২

বিদূষক—তেনে পথৰ সম্বল গোটাওক। আপুনি তপোবন
উপবন কৰিলে দেখিছেঁ।

বজা—সখি ! কোনো কোনো তপস্বীয়ে মোক চিনি পাইছে।
এতিয়া চিন্তা কৰাচোন কি চল কৰিনো অলপ দিনলৈ
হলেও আশ্ৰমত থাকিব পাৰেঁ।

বিদূষক—আপোনালোক বজাকনো কি চল লাগিছে। ধানৰ
বড়ভাগ আমাক লাগে বুলিলেই হ'ল।

বজা—মুখ! এওঁলোকক বন্ধা কৰাৰ বাবেহে আনৰ পৰা
 বাতৰ আহে। এওঁলোকৰ সংৰক্ষণ বন্ধুবাশিতকৈও
 আদৰণীয়। চোঁৱা—

চাৰি বৰ্ণৰ পৰা যি ষড়ভাগ উঠে, বজাৰ কাৰণে,
 তাৰ ফল ক্ষয়ী কিন্তু তপস্বীসকলে তপস্বীৰ যি ষড়ভাগ
 ফল আমাক দিয়ে সি অক্ষয়। ১০

নেপথ্যত—হেৰি, আমি তুজনৈ বজাক দেখা কৰিব খোজোঁ।

বজা—(কান দি) অ' ধীৰ প্ৰশান্ত স্বৰেৰে তপস্বী হ'ব
 লাগে।

(তুৰবীৰ প্ৰবেশ)

তুৰবী—সুৰ্গদেৱৰ জয় তক, জয় তক! তুজন ঋষিকুমাৰ! আৰু
 তুৰাৰত উপস্থিত হৈছেহি।

বজা—ভেনে অবিদগ্ধে প্ৰবেশ কৰোৱা।

তুৰবী—এয়া আনিচোঁ। (ওলাই গৈ ঋষিকুমাৰ তুজনৰে সৈতে
 প্ৰবেশ কৰি) এই ফালে, এই ফালে, ভগবান!

উভয়ে—(বজাক চায়):

প্ৰথম জন—অ' প্ৰভাৱশালী যদিও নিৰ্ভয়েৰে এখেতৰ কাষ
 চাপিব পাৰি। অলপা ই হবই কাৰণ ঋষিসকলৰ পৰা
 বজা বেচি দূৰত নহয়; কিয়নো -

সকলো ধৰ্ম্মৰ আশ্ৰয় স্থল এখেতে গৃহপাশ্ৰম
 ধৰ্ম্ম পালন কৰে; প্ৰজাপালনৰ বাবা এখেতেও নিৰ্ভো
 পুণ্য সঞ্চয় কৰিছে। এখেত জীভেজীৱ হোৱাত পৰ্হৰ

মিথুনে গোৱা গুণ গানৰ আগত কেৱল বজা শব্দ
থকা তেখেতৰো "মুনি" এই পুণ্য শব্দ বাবন্দ্যৰ স্বৰ্গ
স্পৰ্শ কৰে। ১৪

দ্বিতীয় ঋষিকুমাৰ—গোঁতম ! ইন্দ্রৰ সখি তুষান্ত এই জনেই ?
প্ৰথম—হয়।

দ্বিতীয়—সেই দেখিছে—

ই একো আচৰিত নহয় যে নগৰৰ দুৱাৰৰ পৰি-
ষৰ দৰে দীৰ্ঘবাক্ত এই বজাই অকলে নীল সাগৰ
বেষ্টিত গোটেই পৃথিবী ভোগ কৰিছে। দৈত্যবিলাকৰ
লগত বৈৰিতা হ'লে, দেৱগনে, এখেতৰ গুণ লগোৱা
ধনু আৰু ইন্দ্রৰ বজ্ৰৰ পৰাহে, যুদ্ধত জয়লাভৰ আশা
কৰে। ১৫

দুয়ো—(ওচৰ চাপি) বিজয়ী হক, ৰাজন !

বজা—(আসনৰ পৰা উঠি) তুমোকো মোৰ অভিবাদন
জনাইচোঁ।

দুয়ো—কল্যান হক। (ফল উপহাৰ দিয়ে)।

বজা—(প্ৰনাম কৰি, ধৰি) আদেশ ?

দুয়ো—আপুনি ইয়াত থকা তপোৱৰ বাসীয়ে গম পাইছে।

সেই দেখি আপোনাৰ ওচৰত প্ৰাৰ্থনা কৰিছে—

বজা—আদেশ ?

দুয়ো—ভাৰত মহৰি কণ্ঠ সমীপত নথকাত ৰাক্ষসবোৰে আমাৰ
কৰ্ণত উৎপীড়ণ কৰিছে ; কেইবাতিমান সাৰথিৰে সৈতে

থাকি আশ্রম সনাথ কবক।

বজা—অনুগৃহিত হলেঁ।।

বিদূষক—(কানৰ গুৰিও ফুচ ফুচাই) আপোনাৰ অভিনাৰ
এতিয়া অনুকূল হৈছে।

বজা—(হাঁহি) বৈবতক! মোৰ বচন সাবথিক কোৱা, ধনু-
শৰে সৈতে বণ আনক।

দৌৱাৰিক—স্বৰ্গদেৱৰ যি আদেশ! (প্ৰস্থান)।

ডুয়ো—(আনন্দৰে) পুৰুষপুৰুষ অনুকাৰী আপোনাৰ এইৰূপ
উচিত হৈছে। বিপদাপন্নক অভয় দিয়া পবিত্ৰ কৰ্ম্মত
পৌৰবগন সঁচাই দীক্ষিত। ১৬

বজা—(প্ৰণাম কৰি) আপোনালোক আগ বাঢ়ক; ময়ো
পাচতে গৈছেঁ।।

ডুয়ো—ভয় হক। (প্ৰস্থান)।

বজা—মাধবা! শকুন্তলাক চাবলৈ তোমাৰ কোঁতুহল হোৱা
নাইনে?

বিদূষক—প্ৰথমে ঢল উঠিছিল; এতিয়া বান্ধসৰ বৃন্তাস্তত বিন্দু
মাত্ৰও নাইকিয়া হ'ল।

বজা—ভয় নাই; মোৰ সমীপতে থাকিবা।

বিদূষক—ইয়াতে মই বান্ধসৰ পৰা বন্ধা পাই আহেঁ।।

(ছুৱৰীৰ প্ৰবেশ)

ছুৱৰী—সজ্জিত বধ স্বৰ্গদেৱৰ বিজয় যাত্ৰাৰ কাৰণে অপেক্ষা
কৰিছে। ইকালে আকৌ নগৰৰ পৰা দেৱীসকলৰ

আজ্ঞাবাহী কবভক আহিচে ।

বজা—(সাদববে) কি মাতৃয়ে পঠাইচে ?

দুৱৰী—হয় ।

বজা—তুবন্তে আনা !

দুৱৰী—ভাল । (ওলাই গৈ কবভকবে সৈতে প্ৰবেশ কৰি)

এইয়া স্বৰ্গদেৱ ; ওচৰ চাপি যোৱা ।

কবভক—স্বৰ্গদেৱৰ জয় হক, জয় হক । দেবীয়ে আজ্ঞা কৰিচে

আগামী চতুৰ্থ দিবসত মোৰ প্ৰযুক্ত পাবণ উপবাস
পৰিছে ; তাত দীৰ্ঘায়ু উপস্থিত থাকিব নাগে ।

বজা—এই কালে তপস্বীৰ কাৰ্য্য আনফালে গুৰুজনৰ আজ্ঞা ;
দুয়োটাই অন্তৰ্দীনয় । এতিয়া কি উপায় ?

বিদূষক—ত্ৰিশকুব দবে অন্তৰালত থাকক ।

বজা—সঁচাই মই বিয়াকুল হৈছোঁ ।

নদীৰ সোঁত, শিলত খুন্দা খায় চিন্ন ভিন্ন
হোৱাদি বিভিন্ন স্থানত কৰুবা পৰাহ, মোৰ মনো
ভেনেকৈ আন্দোলিত হৈছে । ১৭

(চিন্তা কৰি) সগি ! তোমাক মাতৃয়ে পুত্ৰজ্ঞান
কৰে । সেই দেখি তুমি ইয়াৰ পৰা গৈ, তপস্বী কাৰ্য্য
বাস্ত মোৰ কথা কৈ, মাতৃৰ পুত্ৰকৃত্তা কৰাটো ।

বিদূষক—বাক্সলৈ ভয় কৰিছোঁ বুলি নথবোতো ?

বজা—(হাঁহি) ভেনে কথানো তোমাত সন্তৰ হব পাবেনে ?

বিদূষক—ভেনে বজাৰ ভায়েক যেনেকৈ যায় ভেনেকৈ যাওঁ ?

ବଜା—ତପୋବନତ ହିଂସା କାର୍ଯ୍ୟା ପରିହାର୍ଯ୍ୟା । ମେଇ ବାବେ ସକଲୋ
 ସହଯାତ୍ରିକ ଭୋମାଧ ନଗତ ପଠିୟାମ ।

ବିଦୂଷକ—ତେନେ ମଇ ଶ୍ରୀତିୟାବ ପବା ସୁବବାଜ ।

ବଜା - (ନିଜେ ନିଜେ) ଇ ବାୟୁନ ବବ ଚକ୍ଚଳ । ଜାନୋହା କେଡିୟାବା
 ମୋବ ଇୟାବ ଅଭିପ୍ରାୟ ଅକ୍ଷୁଃପୁବତ କୈ ଦିସ୍ତେଗୈ । ବାକ
 ଇୟାକ ଏହିଦବେ କର୍ତ୍ତ । (ବିଦୂଷକକ ହାଡିତ ଧବି)
 (ପ୍ରକାଶକୈ) ବୟସା ! ଶ୍ଵସିବ ଗୋବନ୍ଧବ ବାବେହେ ମଇ
 ଆଶ୍ରମତୈ ସାନ୍ତ । ତପସ୍ଵୀ କନ୍ୟାତୈ ମୋବ ଅଭିଳାସ ପ୍ରକୃତତେ
 ନାହି । ଚୈରା -

ଆମି କ'ତ ଆକ ମହ ପୋରାଲୀବ ନଗତ ଡାଢବ
 ହୋରା ମଦନ-ବିବୋଧୀ, ଇଞ୍ଚୁବୋବ କ'ତ ? ପବିହାଗତ
 କୋରା କଥା; ସଧି, ତୁମି ଯାକୌ ସଞ୍ଚା ବୁଲି ନଧବିବା । ୧୮

ବିଦୂଷକ—ବାକ ତେନେ ।

(ସକଲୋବେ ପ୍ରସ୍ଵାନ) ।

বিক্ষম্ভক

[তাৰ পাচত কুশ লৈ যজ্ঞমান শিষ্যৰ প্ৰবেশ]

শিষ্য—আহা! পাৰ্থিৱ ডৃশ্যস্তব মহাপ্ৰভাৱ। তেখেত বজা
আশ্ৰম সোমোৱা মাত্ৰকে আমাৰ কণ্ঠ নিকপদ্মৰ হবলৈ
ধৰিলে।

ৰাণসন্ধান দূৰৰ কথা ধনুৰ গুণৰ কৃষ্ণাবতে সকলো
বিঘিনি নাশ হ'ল। ১

এই ধিনি কুশকে বেদিত দিবলৈ ঋষিসকলক
দিওঁগৈ। (দোখোজ্ঞমান গৈ আকাশলৈ চায়) প্ৰিয়স্বদে !
কাৰ কাৰণে এই বিলাক সৃগন্ধি অমুলেপন, মৃগাল
আক পছম পাত নিছা ? (শুনা যেন কৰি) কি
কৈছা ? ব'দৰ তাপত শকুন্তলা ববকৈ অস্বস্তা হৈছে।
তেওঁৰ গা শাঁত কৰিবলৈ নিছা ? তেনে খবকৈ নিয়া।
তেওঁ সৰী ভগবান কুলপতি কণ্বৰ জীৱটোৰ নিচিনা।
ময়ো তেনে যন্ত্ৰৰ শাস্তি পানী অলপ গোতমীৰ হাতত
দি পঠিয়াওঁগৈ। (প্ৰস্থান)।

তৃতীয় অঙ্ক

[তাৰ পাচত কামবানৱস্বাত বজাৰ প্ৰবেশ]

বজা— (হুমুনিয়াহ পেলায়) তপস্যাৰ মাহাত্ম্য জানো ! সেই
বালিকা যে পৰব অধীনা, তাকে জানো ! তেওঁলৈ
মোৰ হৃদয় ঢাল খাব নেলাগে, তথাপি যে মই ঘূৰাই
আনিব নোৱাৰোঁ। ২

(কাম যন্ত্ৰণাৰ ভাও দেখুৱায়) হে ভগবান মদন !
তোমাৰ অস্ত্ৰ পুষ্প আৰু চন্দ্ৰৰ বশ্মি শীতল দেখি
কামীজনে বিশ্বাস কৰি বৰ ঠগত পৰে। কিয়নো—

তোমাৰ শৰ ফুল আৰু জোনৰ কিৰণ শীতল মোৰ
নিচিনা জনৰ কাৰণে তয়ো মিচা। জোনো তিমগৰ্ভ কিৰণেৰে
জুই টালে আৰু তুমিও কুশুমবান বস্ত্ৰত পৰিণত কৰা। ৩

(দোখোজমান গৈ) কৰ্তব্য সমাপ্ত হোৱাত সদস্য
সকলে মোক বিদায় দিছে। মোৰনো এতিয়া ক্লান্ত
প্ৰাণক ক'ত জিৰণি দিওঁ ? (হুমুনিয়াহ পেলায়)
প্ৰিয়া দৰ্শনৰ বাহিৰে মোৰ আৰু আন কি উপায়
আছে ? বাক তেওঁকে বিচাৰোঁচোন। (বেলিলৈ চায়)
এই উগ্ৰ তাপৰ বেলা শকুন্তলাই প্ৰায় সখীয়েক-
হঁতৰে সৈতে গালিনী নদী তীৰৰ লতা মণ্ডললৈকে
যায়। তালৈকে বাওঁচোন। (দোখোজমান গৈ গাত

বতাহ লগা বেন দেখুৱাই) আহা ! এই ঠাই শীতল
বাত বেচ ভাল লাগিছে।

মানিনী নৈব ঢৌব কণিকা আৰু পদুম ফুলৰ
সুৰভি লগা বা মই মদন সন্তুপ্ত গাবেও ভালকৈ
অনুভব কৰিছোঁ। ৪

(দোখোজমান গৈ চায়) এই বেত লতাবে বেবা
লতা মণ্ডপৰ সমীপতে শকুন্তলা থাকিব লাগিব। কাৰণ—

ইয়াটো সোমোৱা বাটৰ পাণ্ডু বালিত নতুন
খোজ এশাবী আছে। খোজবোৰৰ আগ ডোখৰ লঘু
আৰু পাচ ডোখৰ, জঘন গৌৱৰৰ বাবে বেচিকৈ সাঁচ
বহা। ৫

বাক এই গছৰ দালৰ সুকনাইদি চাঙিচোন।
(গৈ ভেনেকৈ কৰি, হাঁহি) আহা ! চকুৰ নিৰ্ৰবান
পালোঁ। এইয়া মোৰ মনোবধ প্ৰিযতমা বেলি খোৱা
কুনৰ মাজত শিল ছটাভ শুই আছে, সখীহঁতে
পৰিচৰ্যা কৰিছে। বাক এওঁলোকৰ বিশ্বাসৰ কথা
বতাবোৰ শুনি থাকোঁচোন। (চায় বৈ থাকে)।

[ইয়াৰ পাচত ওপৰত কোৱাদৰে দুই সখীয়ে সৈতে
শকুন্তলাৰ প্ৰবেশ।]

দুইসখী—(বিচনি মাৰি, আদৰবে) হেবা শকুন্তলা ! পদুম
পাতৰ বাই গা শাঁভ কৰিছে জানো ?

শকুন্তলা—মোক বিচিছিলানে কি, সখীহঁত !

তুইসখী—(বিষাদ দেখুৱাটে ইজনীয়ে সিজনীলৈ চায়)।

বজা—শকুন্তলাৰ গা ববকৈ বেয়া দেখা গৈছে ! ইকি বেদিব
দোষত, নে মোৰ মনত যি আছে ? (চিন্তা কৰি)
নাই, সন্দেহৰ কোনো কাৰণ নাই। কিয়নো—

প্ৰিয়াৰ শবীৰ বব কান্তৰ, পোৰণিৰ নিমিত্তে
বুকত অমুলেপন দিছে, এহাতত পিন্ধা মুগালৰ খাক
খিলা হৈ গৈছে, তপালি সি কেনে কমণীয় হৈ আছে।
মদন আৰু গ্ৰীষ্মৰ তাপ সমান হয় কিন্তু গ্ৰীষ্মৰ তাপত
যুবতীসকলৰ গা এনে মনোহৰ হৈ দেখাকে। ৬

প্ৰিয়ম্বদা—(কানৰ গুৰিদ্ধ) অনসূয়া। সেই বাৰ্ষিক প্ৰথম
দেখাৰ পৰাট শকুন্তলা যেন ব্যাকুল হৈছে। তেওঁৰ
নিমিত্তেট কিজানি এওঁৰ এই ব্যাধি।

অনসূয়া—সখি ! মোৰ হৃদয়তো এই আশঙ্কাই হৈছে। বাক
তেনে এওঁক সোধোৱেই (প্ৰকাশ কৰি) সখি !
ভোমাক কণা এৰাব সুধিব লগা হৈছে। ভোমাৰ
সন্তাপ বব বেচি।

শকুন্তলা—(পুষ্প শয্যাৰ পৰা গাৰ আগচোৰা ডাঙ্গি) হেবা,
কিনো কৰ খুঁজিছা ?

অনসূয়া - হেবা শকুন্তলা ! আমি মদনৰ বচস্য একো নেভানো ;
কিন্তু হৃদিহাস প্ৰস্তুত কাময়মানৰ যি অৱস্থা শুনা
হৈছে ভোমাবো ভেনেই দেখা গৈছে। কোঁৱা, ভোমাৰ
কি নিমিত্তে সন্তাপ ? বিকাৰৰ পৰমাৰ্থ নজনাকৈ প্ৰতিকাৰ

আবস্ত কৰা অনুচিত।

বজা—অনসূয়ায়ো মোৰ দৰেই ভাবিছে। মই নিশ্চয় মোৰ
অভিপ্রায় মতে ভবা নাই।

শকুন্তলা—(নিজে নিজে) মোৰ অনুভাগ সঁচাই বৰ বেচি।
তথাপি মই এওঁলোকক সহজে কৰ পৰা হোৱা নাই।
প্ৰিয়স্বদা—সখি! এওঁ ঠিক কৈছে। কিয় নিজৰ আটক
অৱস্থা কৰিছা? দিনে দিনে হাত-ভৰি শুকাই গৈছে,
কেবল লাবনাময়ী কান্তিয়ে মাথোন তোমাক লগ এৰা
নাই।

বজা—প্ৰিয়স্বদাই আচল কথা কৈছে। কাৰণ—

ভেওঁৰ শুকান গালৰে মুখখন অতিকৈ ধিনোৱা,
বিবহ-কঠিনভাত বুকুখন মুকলি, ককালটি বৰকৈ শুকুৱা,
হাতৰ ঠাৰি ওলোমা আৰু গাৰ কান্তি পাশুৰ্বেণা; মদন
পীড়িত ভেওঁ, বতাহে পাত শুকুৱা মাধৱী লতাৰ
দৰে, দেখিবলৈও মনোহৰ আৰু দেখিলেও মনত দুখ
লাগে। ৭

শকুন্তলা—সখি! আনকনো আৰু কাক ক'ম? তোমালোক
দুয়োৰো এতিয়া মই কষ্টদাতৃ হ'ম!

দুয়োসখী—সেই বাবেই কৈছে, প্ৰিয়জনৰ ভিতৰত সন্তাপ
ভগায় ললে সছ কৰিব পৰা হয়।

বজা—সুখ-দুঃখৰ সমভাগী হুজনে সুখিছে যেতিয়া ভেওঁ অন্তৰৰ
মনোবেদনা নোকোৱাকৈ বেণাকে। যদিও ভেওঁ আগেয়ে

অনেক বাব সতৃষ্ণ নম্বনে উল্লেখিত চায়ছিল তথাপি এই অরসবত তেওঁৰ উত্তৰ শুনিবলৈ মই শ্রবণ কাণ্ডৰ হৈছোঁ।

শকুন্তলা—সখি! যেতিয়াবে পৰা সেই তপোবন বন্দী বাজৰি মোৰ দৃষ্টিপথত আছিল তেতিয়াৰ পৰাই তেওঁৰ অনু-বাগত মোৰ এই দশা!

বজা—(হাঁহি) শুনিল নগীয়াৰীৰ শুনিলোঁ।

দিনে যেনেটক বাৰিষা জীৱলোকক ব'দ দি জাপ দিয়ে আৰু কোনো সময়ত বৰষুণ দি শান্ত কৰে সেই দৰে মন্থখদেৱতাও মোৰ তপৰ কাৰণে হ'ল আৰু শান্তি দাতাও হ'ল। ৯

শকুন্তলা—তাকে যদি তোমালোকে ভাল দেখা তেনে এনে ব্যৱস্থা কৰা যাতে মই সেই বাজৰিৰ মৰম পাওঁ। নহলে অৱশ্যে মোৰ বাবে তিলোদক আনা।

বজা—সংশয়চেদি বচন।

শ্ৰিয়ম্বদা—(কানে কানে) অনসূয়া! কামদেৱ বহুত আগ বাঢ়িল! এওঁ আৰু কাল কটাৰ নোৱৰা হৈছে। যাৰ প্ৰতি এওঁ অনুবক্তা তেওঁ পৌবৰ কুনৰ অলঙ্কাৰ স্বৰূপ। সেই বাবে এওঁৰ অভিলাষ অভিসন্দনীয়।

অনসূয়া—ভূমি কোৱাভো হয়।

শ্ৰিয়ম্বদা—(প্ৰকাশ কৰি) সখি! ভাগ্যে তোমাৰ অভিলাষ উপযুক্ত পাত্ৰতে পৰিছে। সাগৰ এৰিনো মহানদী

ক'ত পৰিব ? ঠালে পাতে জোপোহা মাধবী লতাৰ
ভাব আমৰ বাহিৰে আন কোন গছে সহিব ?

বজা—যদি বিশাখা তৰা জুবিয়ে শশাক লেখাক অমুশৰণ
কৰে তাত কি বিচিত্ৰতা আছে ?

অনসূয়া—এতিয়া কি উপায় হব হেঁ যাতে অবিলম্বে আক
গোপনে সখীৰ মনোবধ পূৰ কৰিব পাৰোঁ ?

প্ৰিয়ম্বদা—গোপনে কেনেকৈ হ'ব ভাবিব নগীয়া, শীঘ্ৰে সহজে
হব।

অনসূয়া—কেনেকৈ ?

প্ৰিয়ম্বদা—কাৰণ সেই বাৰুণিয়ে এওঁৰ প্ৰতি স্নিগ্ধ দৃষ্টিৰে
তেওঁৰ অভিলাষ ব্যক্ত কৰিছিল। এই কিদিনো তেওঁ
উজাগৰে থাকি কীণাই বোৱা দেখা গৈছে।

বজা—বাস্তৱিক মই তেনে ভৈছোঁ। সেই কাৰণেই—

বাতি বাতি হাতেৰে চকু মোহাৰি পকাত চকুৰ
পানীৰে মোৰ গাম থাকৰ বাখৰ বিবৰ্ণ হৈছে ধনুৰ
অনব্যৱহাৰত খিলা হৈ, গাম থাকজোৰ হাতৰ ঠাবিব
পৰা খহি খহি পৰাত ঘনে ঘনে উজাই থাকিব লগা
হৈছে। ১০

প্ৰিয়ম্বদা—(চিন্তা কৰি) হেৰা, তেওঁলৈ এখনি মদনলেখা
ঠিক কৰা; দেৱতাৰ প্ৰসাদ পঠোৱাৰ চলতে সাৱধানে
লুকুৱাই তেওঁৰ হাত পোৱাম।

অনসূয়া—এই নিপুন কৌশল মোৰ ভাল লাগিছে। শকুন্তলাই

বা কি বোলে ?

শকুন্তলা—মইনো তোমালোকৰ কোনটো কথা নেমানো ?

প্ৰিয়ম্বদা—তেনে তোমাৰ অনুরূপ অভিপ্ৰায় লৈ ললিত-পদ-
বন্ধ-নবে এটি গীত লিখিবলৈ চিন্তা কৰা ?

শকুন্তলা—বক কৰোঁ। কিন্তু অৱজ্ঞা কৰে বুলি হলে জয়ত
মোৰ বুকু কঁপিছে।

বজা—ভীক ! যাব পৰা অৱজ্ঞা আশঙ্কা কৰিছা তেওঁ এয়া
তোমাৰ সঙ্গ বিচাৰি বৈ আছে। লক্ষীক প্ৰাৰ্থনা কৰা
জনে পাবও পাবে নেপাবও পাবে ; কিন্তু লক্ষীয়ে পাব
খুজিলে তেওঁ নোপোৱা হ'ব পাবে কেনেকৈ ? ১১

তুইসখী—আজ্ঞ-গুণ-অৱমানিনি। গা শাঁত কৰা শাব্দীয়
ভোনাকক কোনোবাই কাপোৰৰ আগেৰে আঁৰ দিয়েনে ?

শকুন্তলা—(মিচিকিয়াই ঠাঁহি) এইয়া চিন্তা কৰিছোঁ।
(বহি চিন্তা কৰে)।

বজা—মই যে চকু নপচবোৱাকৈ প্ৰিয়াক চায়ছোঁ সি উচিত হৈছে
কিয়নো—

পদ বচনা কৰোতে ক্ৰ এটি ওপৰলৈ কৰি বোমাফিত
গাল ঢখনিৰে তেওঁ মোৰ প্ৰতি অনুরাগ প্ৰকাশ কৰিছে। ১২

শকুন্তলা—হেবা, মই গীতবস্ত ৰিব কৰিলোঁ। পিচে লিখাৰ
যতন যে একো নাই ?

প্ৰিয়ম্বদা—ভাটৌ চবাইব পেটৰ দৰে এই নিমজ পছম পাত
খিলাতে নখেৰে আখৰ বহুৱাই দিয়া।

শকুন্তলা—(নোরা মতে কবি দেখুয়ায়) ছেবা শুনার্হক, অর্থ
সজ্ঞত হৈছেনে নাই ?

দুইসখী— শুনিছেঁ।

শকুন্তলা—(পাচ)।

ভোমাব হৃদয় নেজানো মোব কলে হে নিষ্কর্য !
ভোমাব অভিলাষী মোব গোটেই গাত কামে দিনে
বাতিয়ে তাপ দিছে। ১৩

[মূল শ্লোক :— (প্রাকৃত)

ভুক্ত্ব ন আশে হিঅঅং মহ উণ কামো
দিবা বি বস্ত্রিং বি ।

শিগ্গ্গিণ ভবই বলীঅং তুই—

বৃহ্মণোবহাই অজাই ॥

[সংস্কৃত ভাঙনি

ভব ন জানে হৃদয়ং মম পুনঃ কামঃ দিবা অপি বাত্রৌ অপি ।
নিষ্করণ তপতি বলীয়ঃ ক্বয়ি বৃহ্মণোবথানি অজানি ॥]

বজা—(বেগাই ওচবলৈ আছি) তে তন্মুগাত্রি ! মদনে ভোমাক
তাপহে দিছে মোক কিহু দিনে বাতিয়ে যেন পুৰিষ
নাগিছে। দিনে জোনক যেনেকৈ শুকুয়াই, ভেট ফুলক
ভেমেকৈ নোরাবে। ১৪

[মূল শ্লোক :—

তপতি তন্মুগাত্রি মদনদ্বারনিশং মাংপুন্দর্দহত্যেব ।

মপয়তি যথা শশাঙ্কং ন তথা হি কুমুদতীং দিবসঃ ॥]

দুইসখী— (হাঁহি) অবিলম্বিত মনোবধ জনক স্বাগত জনাইছোঁ ।

শকুন্তলা— (সমাদর কবিতলে উঠির খোজে) ।

বজা—নেলাগে কষ্ট কবিব ।

শুক তাপত ডুগি কুমুম শয্যাক স্নান কবা,
চাটি-ফুটিত পদুমব ঠাৰি নটক ভাগি সুগন্ধি লগা,
তোমাব গাই শিষ্ঠাচাব দেখুৱাব নোৱাৰে । ১৫

অনসূয়া—এই পিনে শিলছটাৰে এঠাই বয়সাই অলঙ্কৃত
কবক ।

বজা—(বহে) ।

শকুন্তলা—(লাভকুবীয়া হৈ থাকে) ।

প্ৰিয়ম্বদা—দয়োকনাৰে পৰস্পৰ অনুবাগ দেখা গৈছে ; তথাপি
সখীৰ স্নেহে মোক উক্তগাদিনী কৰিছে ।

বজা—ভক্তে ! নোকোৱাকৈ কথা উচিত নহয় । কব খোজা
কথা নকলে অনুতাপ আছে ।

প্ৰিয়ম্বদা—বিপদত পবা প্ৰভাব বজা ত্ৰানকৰ্ত্তা হব লাগে,
ই আপোনাৰ ধৰ্ম্ম ।

বজা—উয়াভোকৈ পৰম ধৰ্ম্ম নাই ।

প্ৰিয়ম্বদা—আমাৰ এওঁ প্ৰিয় সখীক ভগবান মদনে আপোনাৰ
উদ্দেশ্যে এই অৱস্থাত পেলালে । সেই দেখি দয়াকবি
আপুনি এওঁৰ জীৱন বক্ষা কবক ।

বজা—ভক্তে ! উভয়ৰে আমাৰ এই প্ৰাৰ্থনা । সৰ্বভোক্তাৱে
গ্ৰহণ কৰিছোঁ ।

শকুন্তলা—(প্রিয়ম্বদাক চায়) হেবা, অস্তঃপুৰ বিবহোৎকষ্টিত
বজ্জাব অনুগ্রহত কি কাম আছে।

বজ্জা—হে হৃদয়-সন্নিহিতে, মদিব নয়নে! তুমি যদি তোমাৰ
একান্ত পৰায়ণ মোৰ এই হৃদয়ক, আন প্ৰকাৰ বুলি
ভাবা তেনে এনেয়ে মই মদনৰ বানত হত তাত্তে আকৌ
তোমাৰ ষাৰাও হত হওঁ। ১৬

অনসূয়া—বয়স্য, বজ্জাসকল বহুবাণী বুলি শুনা যায়। যাতে
আমাৰ এওঁ প্ৰিয়সখী বন্ধুজন শোচনীয় নহয় যেন
ভেনে কৰিব।

বজ্জা—ভক্তে! অধিক নকওঁ।

বহুবাণী হলেও আমাৰ কুলৰ গোঁববস্ত্ৰল ডুটি
এটি সমুদ্ৰ পৰিবেষ্টিত এই পৃথিবী আৰু আনটি
তোমালোকৰ এওঁ প্ৰিয়সখী। ১৭

চুইসখী—নিশ্চিন্ত হলোইক।

প্ৰিয়ম্বদা—(দূৰলৈ দৃষ্টি কৰি) অনসূয়া! সৌ পত্নেশোৱালী-
টোৱে এই কালে চায় বিয়াকুল হৈ মাকক বিচাৰি
কুৰিছে; লগ লগায় দিওঁগৈ আই। (দুয়ো যায়)।

শকুন্তলা—হেবা, মই নিঃসহায় হ'লোঁ। তোমালোকৰ এজনী
আই।

চুইসখী—পৃথিবীৰ যি জন সহায় ভেওঁৱেই তোমাৰ ওচৰত
আছে। (প্ৰস্থান)।

শকুন্তলা—কি গলাগৈয়েই?

বঙ্গা—চিন্তা নকৰিবা। আবাধনা কৰা জন দেখোন ভোমাব
ওচৰতে আছে।

হে কবভোক! ভোমাক কি ভাগব শুচুৱা পদুম
পাতৰ শীতল বিচনিবে গা শাঁত কৰাকৈ বিচি দিম
নে কোচত শুৱাই ভাল লগাকৈ পদুম বজব ভবি
পিহিকি দিম ৭ ১৮

শকুন্তলা—মাননীয় জনৰ ওচৰত মই নিজক অপৰাধী কৰিব
নোখোজোঁ। (উঠি যাব খোজে)।

বঙ্গা—শুন্দৰি! দিন আদায় হোৱা নাই। তাতে ভোমাব
এই অৱস্থা। পদুম পাতেবে বুকুলৈকে ঢকা এই কুসুম
শয্যা এৰি, এই কাণৰ কোমল শৰীৰ লৈ কিয় বজলৈ
যাব খুজিছা? ১৯ (বলেবে যুৱাই আনে)।

শকুন্তলা হে পৌবব! অৰিনয় নহব। মদন সন্তপ্ত হলেও
মই মোৰ নিজৰ গৰাকী নিজে নহওঁ।

বঙ্গা—ভীক! ভয় নকৰিবা শুক জনলৈ। তেখেত কুলপতি
শাস্ত্ৰজ্ঞ; এই কথা জানি কোনো দোষ নথৰে আক—
পূৰ্বেও বহুত বাজৰি কন্যাই গাৰুৰি বিধিৰতে
বিবাহ কৰিছিল; পিতৃসকলে পাচত সেই বিবাহ
অভিনন্দিত কৰিছিল। ২০

শকুন্তলা—তথাপি মোক এৰি দিয়ক। মই সখীহঁতৰ ওচৰলৈ
যাওঁ।

বঙ্গা—বাক এৰিম।

শকুন্তলা—কেতিয়া ?

বজা—হে সুন্দরি ! ভোমোবাই নতুন ফুলবঁ বস চোঁৎখাদি
যেঁতিয়া মই পিয়ারহত উৎকষ্টিত সোরাদ নোলোরা
ভোমাব কোঁমল অধবব বস সাদবেবে পান কবিম.
তেতিয়া । ২১

(শকুন্তলাৰ মুখ ওপৰলৈ ডাঙ্গিব খোজে) ।

শকুন্তলা—(আঁতৰাই নিয়ে) ।

নেপথ্যে—হে চক্ৰবাকবধু ! বাতি হল, বিদায় লোৱা
লগৰীয়াব পৰা ।

শকুন্তলা—(ভয় খায়) হে পৌৰব ! মোৰ গাব বাতিবি নবলৈ
নিশ্চয় আৰ্য্যা গৌতমী ইয়াটৈ আহিছে । আপুনি
গছৰ আঁৰ হক ।

বজা—বাক । (নিজক লুকাই বৈ থাকে) ।

[তাৰ পাচত হাতত পাত্ৰ লৈ গৌতমী আক দুই
সখীৰ প্ৰবেশ]

দুইসখী—এই ফালে, এই ফালে আৰ্য্যা গৌতমী !

গৌতমী—(শকুন্তলাৰ কাষ চাপি) আই ! গাব সস্তাপ কৰিছেনে ?

শকুন্তলা—হয়, অলপ কৰিছে ।

গৌতমী—এই কুশব পানীয়ে ভোমাব গা শাঁত কৰিব ।

(শকুন্তলাৰ শিৰত দিয়ে) বৎসে ! বেলি গল ।

আহাঁ, কুটীৰলৈ যাওঁ । (যায়) ।

শকুন্তলা—(নিজে নিজে) হেৰ হৃদয় ! বাকিতজন অনায়াসে

প্রথমে আহোতে কাণ্ডব জাৰ নেবিলি। মনৰ হুখেৰে
এৰি যোৱাৰ পাচত এতিয়া উই কিয় বেজাৰ কৰিছ ?
(অলপ গৈ বৈ প্ৰকাশকৈ) হে সন্তাপহাৰি নতাবলয় !
মই আকৌ আহিম জিৰাবৰ কাৰণে ভোমাৰ কাৰলৈ।
(হুখেৰে সৈতে বাকী বিলাকৰ লগত শকুন্তলাৰ প্ৰস্থান)

বলা—(আগৰ ঠাইলৈ আহি হুনিয়াহ পেলায়) হায় !
প্ৰাৰ্থিত বস্ত্ৰ সিদ্ধি হোৱাত বিধিনি ষটে ! মোৰো—

সুপক্ষম নয়নাৰ বাবে বাবে আকুলিবে ঠুঠ ঢকা
সুচুব নধৰিব আদি নিমেষ বচনৰে আকুলিত, মনোহৰ
কাকুলৈ ওলমা মুখখনি কথৰপি তুলিহে ললোঁ, চুমা
দিবলৈ নেপালোঁ। ২২

এতিয়ানো মই কলৈ যাওঁ ? নছৰা প্ৰিয়াই
জিৰণি লৈ এৰি থৈ যোৱা এই নতাবলয়ৰ তলতে
কল্লেখক থাকোঁ। (কেউকালে চায়)—

এই শিল ছটাতে ভেঙব শৰীৰ-লুলিতা এই খনি
পুষ্প খয়া; পৰিশ্ৰম কৰি নখেৰে লিখা এই খনি
প্ৰমানিপি, তাতৰ পৰা সৰি পৰা এইয়া মৃগালৰ খাক
এই বিলাকত চকু পৰি শুদা বদিও এই বেতস গৃহ
মই বেগতে এৰি যাৰ মোৱৰা হৈছে। ২৩

আকাশত—

হে বাজন ! সন্ধিয়াৰ হোম আৰম্ভ কবোতেই,
প্ৰফুলিত বেদিৰ চৌপাশে, সন্ধিয়াৰ ডাৱৰৰ দৰে,

পিজলবৰ্ণ বহু বিধ ভয় প্ৰদৰ্শনকাৰী বান্ধুসৰ ছাঁবোৰ

বিয়পি পৰিছে । ২৪

বজা—এইয়া মই গৈছোঁ। (প্ৰস্থান)।

বিক্ষম্ভক

[তাৰ পাচত ফুল তোলাৰ অভিনয় কৰি দুই সখীৰ প্ৰবেশ]

অনসূয়া—প্ৰিয়স্বদা, যদিও গান্ধৰ্ব বিধিমেতে শকুন্তলা অমূৰুপ
বৰৰ লগত বিবাহ কল্যাণা হ'ল—এই বুলি হৃদয়ত
শাস্তি পায়ছোঁ, তথাপি এটা কথা লৈ চিন্তা হৈছে।

প্ৰিয়স্বদা—কিনো ?

অনসূয়া—আজি যজ্ঞ সমাপ্ত হ'লত ঋষিসকলে বজাক বিদায়
দিলে। নিজৰ নগৰ পায়, অন্তঃপুৰত সোমায় ইয়াৰ
বৃত্তান্ত মনত পৰে বা নপৰে।

প্ৰিয়স্বদা—নিশ্চিত থাক। ভেঙৰ নিচিনা আকৃতিৰ মানুহ
তেনে গুণৰ বিবোধী হ'ব নোৱাৰে। কিন্তু, পিতাই
এতিয়া এই বৃত্তান্ত শুনি কি বোলে, তাকেহে কব
নোৱাৰোঁ।

অনসূয়া—মই যি দেখিছোঁ, তেখেতৰ অনুমত হ'ব।

প্ৰিয়স্বদা—কেনেকৈ ?

অনসূয়া—গুণবানক কন্যা অৰ্পন কৰিব লাগে, এইটো সক-

লোবে যুখ্য সংকল্প। তাকে যদি দৈবই সম্পাদন
কৰি দিয়ে তেনেহলেতো অপ্রয়াসেই গুৰুজন কৃতার্থ হয়।
প্ৰিয়স্বদা (ফুলৰ কুকিলৈ চায়) সখি! পূজাৰ জোখাবে
ফুল ভোলোঁ।

অনসূয়া—নিশ্চয়; কিয়নো প্ৰিয় সখী শকুন্তলাৰ সৌভাগ্য
দেৱতাৰ পূজা কৰিব লাগিব নহয়।

প্ৰিয়স্বদা—ঠিক। (সেই কামকে আকৌ কৰে)।

নেপথ্যত—এইয়া মই হেৰ।

অনসূয়া—(কান দি) সখি, অতিথিৰ মাত্ৰ যেন লাগিছে

প্ৰিয়স্বদা—কুটীৰত শকুন্তলা আছে নহয়। (নিজে নিজে)
আজি কিস্ত মনেবে হলে নাই।

অনসূয়া—হ'ব। এই গিনি ফুলভকৈ আক নেলাগে।
(চুয়ো যায়)।

নেপথ্যত

আঃ, অতিথি পৰিত্ৰাৰিনি! তই বাক একমনে
চিন্তা কৰি, মই হেন তপোধন অহা মন নকৰিলি,
সি, প্ৰমত্তই প্ৰথমে কোৱা কথাৰ দৰে, সোঁৱৰাই
দিলেও তোক মুহুঁৱৰিব। ১

প্ৰিয়স্বদা—হাঁয় থিক! থিক! অপ্ৰিয় ঘটিল! কোনো
পূজনীয় জনক শূন্য হৃদয়া শকুন্তলাই অপবাধ কৰিলে।

(আগৰ কালে চায়) বাকে তাকেও নহয় । এইজন সহজে খং উঠা মহৰ্ষী চুৰ্ব্বাসা ! সেই দৰে শাপ উদ্ধৃত ভাৱে বেগাবেগিকৈ গুচি গৈছে । অগ্নিত বাদে আনে কিহে দক্ষ কৰিব ?

অনসূয়া—তুমি যোৱা, ভৱিত ধৰি যুৰাই আনাতৈ । মই ইপিনে পানী অৰ্ঘ্য গোটাঙ ।

প্ৰিয়ম্বদা বাক । (প্ৰস্থান) ।

অনসূয়া—(দুখোজমান গৈ উজুটি খোৱা দেখুৱায়) আহা ! আবেগত খৰধৰ কবোতে ফুলৰ কুকিটোও হাতৰ পৰা সৰি পৰিল । (পৰা ফুলবোৰ বোটলা দেখুৱায়) ।

প্ৰিয়ম্বদা—(প্ৰবেশ হৈ) প্ৰকৃতি বক্ষ তেওঁ সখি ! কাৰ অনুনয় স্ত্ৰিবি ? তথাপি অলপমান সদয় হ'ল ।

অনসূয়া—(হাঁহি) তেওঁৰ ওচৰত সেয়ে ধৰ । কৌৱাচোন কৌৱা ?

প্ৰিয়ম্বদা—ষেতিয়া ঘূৰি আহিবলৈ ইচ্ছা নকৰিলে তেতিয়া মই কলৌ বোলোঁ 'হে ভগবান ! প্ৰথম বুলি, তপৰ প্ৰভাব নজননা চুহিত্জনৰ এটি অপবাধ কমা কৰক ?'

অনসূয়া—পিচে, পিচে ?

প্ৰিয়ম্বদা—তেতিয়া, "মোৰ বচন অন্যথা হব নোৱাৰে কিন্তু স্ত্ৰিবিবলৈ দিয়া কোনো অলঙ্কাৰ দেখিলে শাপ মোচন হ'ব" এই বুলি নিজে উপায় দি গুচি গ'ল ।

অনসূয়া—এতিয়া তেওঁ শাস্ত্ৰনা দিব পৰা হ'লোঁ । যাৰ

বেলিকা বজাই "নিজৰ নাম লিখা আঙঠি মনত
পৰিব" এই বুলি স্বৰূপ পিন্ধাই যোৱা আঙঠিটো আছে।
শকুন্তলাই এতিয়া নিজে উপায় পাব।

প্ৰিয়স্বদা—সখি! আহাঁ তেনে দেৱকাৰ্য্য কৰোঁগৈ। (ভয়
অলপ যায়)।

প্ৰিয়স্বদা—(চকু দি) অনসূয়া! চোঁৱা সোঁৱা বাওঁ হাতত
মুৰ পেলাই ছবিটিৰ দৰে প্ৰিয় সখী স্বামীৰ চিত্ৰত
নিজকে পাহৰি আছে। অতিথিৰ আৰু কি কথা?

অনসূয়া—প্ৰিয়স্বদা! আমাৰ দুয়োৰো মুখেতে এই কথাটো
থক। প্ৰকৃতি কোমল প্ৰিয় সখীক বন্ধা কৰিব
লাগিব।

প্ৰিয়স্বদা—কোনেনো নবমালিকা কুলত তপত পানী ঢালিব?
(উভয়ৰ প্ৰস্থান)।

চতুৰ্থ অঙ্ক

[তাৰ পাচত টোপনিৰ পৰা উঠি এজন শিষ্যৰ প্ৰবেশ]
শিষ্য—প্ৰবাসৰ পৰা অহা ত'ও কাশ্যপে মোক আদেশ দিছে
বেলা কিমান হ'ল চাবলৈ। বাহিবলৈ গৈ চাওঁ আক
নো কিমান বাতি আছে। (বাহিবলৈ গৈ চায়) বাতি
পুৱালেই! কাৰণ—

এফালে চন্দ্ৰ অস্ত শিখৰত গৈছে, আনকালে
অৰুণক আগত লৈ সূৰ্য্য উদয় হৈছে। একে সময়তে
এই দুই শক্তিৰ উঠন-পতন হৈ, মানুহৰ দশাও যে
এই দৰে নিশ্চিত হয়, তাৰ উপদেশ দিছে। ২

জোন মাৰ যোৱাত আগতে শোভা দিয়া এই
ভেট ফুল পাহীয়েও মোৰ মনত আনন্দ দিব পৰা নাই,
সুঁৱৰিলেহে তাৰ শোভা মনত পৰে। প্ৰিয়জনৰ প্ৰবাসত
অৱলা জনৰ দুখ প্ৰকৃততে বৰ কষ্ট দায়ক হয়! ৩
(হঠাৎ নাটঘৰৰ বাটৰ কাপোৰ ঠেলি অনসূয়া প্ৰবেশ
কৰে)।

অনসূয়া—যদিও আমাৰ বিষয় পৰামুখ জনৰ এইবোৰ কথা
অবিদিত তথাপি শকুন্তলাৰ প্ৰতি বজাই অনাৰ্য্য আচৰণ
কৰিছে।

শিষ্য—হোমৰ বেলা হ'ল যেতিয়া গুৰুক জনাওঁগৈ। (প্ৰস্থান)

অনসূয়া—শুই উঠিনো এতিয়া কবোঁ কি ? সদায় কবি থকা নিজৰ উচিত কামলৈকে হাত ভৰি নচলে। কথা নবখা মানুহ একনব হাতত শুদ্ধ হৃদয়া সখীক পেলায় কাম দেৱতাৰ কামনা এতিয়া পূৰ্ণ হ'ল ! নাইবা চুৰুৰাসাৰ শাপেই এমে কবিহেনেকি ? নহলেনো বাক কিয় সেইদৰে কৈ বজাই ইমান দিনেও লিখা এডোখৰো নপঠোৱা হ'ল ! ভেস্বে এই সোঁৱৰণি আঙঠিটোকে তেওঁলৈ পঠিয়াই দিওঁ। চুঃখশীল তপস্বী সকলৰ ভিতৰতনো এতিয়া কাক পাচোঁ ? এইটো সখীৰ দোষ জানি, এতিয়া কব বুজিও, প্ৰবাসৰ পৰা ঘূৰি অহা পিতা কাশ্যপক, কব নোৱাৰোঁ। যে শকুন্তলা ছদ্মশ্ৰী পৰিণীতা আৰু আপন্নসত্বা। এই অৱস্থাত আমি এতিয়া কি কবোঁ ?

প্ৰিয়স্বদা—(প্ৰবেশ কৰি, হাঁহি) সখি, খব কবা, খব কবা !

শকুন্তলাৰ ঘাত্ৰাৰ সময়ত মন্ত্ৰলাচৰণ কৰিবগৈ লাগে।

অনসূয়া—সখি ! ই কেনেকৈ হ'ল ?

প্ৰিয়স্বদা—শুনা ! এইমাত্ৰ শকুন্তলাৰ ওচৰলৈ গৈছিলোঁ, বাতি

ভালকৈ শুব পাৰিলে নে নোৱাৰিলে শুধিবলৈ বুলি !

অনসূয়া—পিচে, পিচে !

প্ৰিয়স্বদা—পিচে দেখোঁ। লজ্জাৱনতমুখী শকুন্তলাক স্বয়ং পিতা

কাশ্যপে সাৱতি ধৰি এই বুলি নিজেই অভিনন্দন কৰিলে,

“বজ্জব ধোৱাঁবে চকু আকুলিত হলেও বজ্জমানব আহতি

ভাগ্যে অগ্নিতে পৰে। বৎসে! সুশিষ্যক বিদ্যা দান
কৰাৰ দৰে তুমি অশোচনীয়া হৈছা। আজিয়ে তোমাক
ঋষিসকলৰ লগত স্বামীৰ কাষলৈ পঠাম।”

অনসূয়া—পিতা কাশাপকনো এই বৃত্তান্ত কোনে দিলে?
প্রিয়শ্ৰদা—অগ্নিশৰণ গৃহত সোমাত্তে অশৰীৰি চ্ছন্দবানীৰ
দ্বাৰা জানিলে।

অনসূয়া—(সৰ্বনয়ে) কোঁৱাচোন, কি চ্ছন্দবানী!

প্রিয়শ্ৰদা—(সংস্কৃত ভাষাত গায়)

দ্রব্যান্তেনাহিতং তেষো দধানাং তৃতয়ে ভুবঃ।

অবেহি তনয়াং ব্রহ্মন্নগ্নিগৰ্ভাং শমীমিব ॥ ৪

(হে ব্ৰহ্মন্! অগ্নিগৰ্ভ সমীধৰ দৰে তোমাৰ তনয়াই
পৃথিৱীৰ হিতৰ কাৰণে, দ্ৰব্যান্তৰ তেজ ধাৰণ কৰিছে
বুলি জানিব)।

অনসূয়া—(প্রিয়শ্ৰদাক সাৰভি ধৰি) সখি! মোৰ কি আনন্দ!
পিচে আজিয়ে আকৌ যে শকুললাক পঠিয়াব, এই
বুলি হলে আনন্দৰ লগতে বেজাবো লাগিছে!

প্রিয়শ্ৰদা—আমাৰ বেজাব, সখি! আমি সহিব পাৰিম; তাই
তপস্বিনী মাথো সুখী হক!

অনসূয়া—এই নিমিষ্টেই মই ইমান দিন মৰহি নোযোৱাকৈ
বকুল কুলৰ মালা এখাৰি সৌ আম জোপাৰ দালত নাৰি-
কলৰ কোটোৰাত ভৰাই, ওলোমাই থৈছিলোঁ। তুমি
এই মালাখাৰি আনি ডেউৰ হাতত পিন্ধাই দিয়াগৈ।

ତେକାଳେ ଯେଉଁ ଡେକ୍ଟର ନିମିତ୍ତେ ସ୍ତମ୍ଭବୋଚନା, ଡୀର୍ଘସ୍ମୃତିକା,
ଦ୍ରବ୍ୟର କୋମଳ ପାତ୍ର ଆଦିର ସଫଳ ସନ୍ତାପ ସୁଖେ
କରା ।

ପ୍ରିୟଙ୍କଳା— କହା ଭେନେ ।

ଅନସୂୟା— (ପ୍ରସନ୍ନ)

ପ୍ରିୟଙ୍କଳା— (ମାଳାଧାର ଆନେ)

ନେପଥୋ— ଗୌତମି ! ଧକୂଳକ ଆନିବଲେ
ଧାନ୍ୟବର୍ତ୍ତକ କୋହା ?

ପ୍ରିୟଙ୍କଳା— (କାନ ଦି) ଅନସୂୟା ! ଧବ କହା, ଧବ କହା !
ନେପା ହସ୍ତିନାପୁଷ୍ପଲେ ଯାବଲେ ଗୁଲୋରା ଧବି ସକଳେ
ଧନମ୍‌ଦୟ୍‌ ଲଗାଟିଚେ ।

ଅନସୂୟା— (ଅଧୁଲେପନ ହାତତ୍ତ ଲେ ପ୍ରବେଶ କରି) ସଧି,
ଆହା ସାଂଘିକ ।

(ଅଲମ୍‌ହାନ ଲେ)

ପ୍ରିୟଙ୍କଳା— (ଚାୟ) ଏହା ଧକୂଳକା ସନ୍ତୁ-ବାଚନିକା ଡାମସୀ
ସକଳେ ହାତତ୍ତ ଚାଟିଲ ଲେ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟତେ ସୁବ ମା ଡିୟାଟି
ସ୍ନାନ କହାଟି ଆନିକ୍ଷୀୟ କରି ଆଛେହି । ଓଠବ ଚାପି
ସାଂଘିକ ।

(ଦ୍ରବ୍ୟ ଚାପି ସାଂଘିକ)

[ଝିଆର ପାଚତ ଓଳବତ କୋରା ଦବେ
ଆନନତ ବହି ଶକୁନ୍ତଳା]

(ଶକୁନ୍ତଳାର ପ୍ରତି ଡାମରୀକଳ—)

ଏଗବାକୀ— ଆଇ ! ସ୍ଵାମୀର ବଜ୍ରମାନ ସୂଚକ, ମହାଦେବୀ ଶକ୍ତ
ଲାଡ଼ କବା !

ଝିତୀୟା— ବଂସେ ! ବୀରପ୍ରସାଦିନୀ ହୋରା !

ତୃତୀୟା— ବଂସେ ! ସ୍ଵାମୀର ଚେନେହର ପାତ୍ର ହୋରା !

(ଆଶୀର୍ଵାଦ ଦି ଗୌତମୀର ବାଦେ
ବାକୀ କିଗବାକୀର ପ୍ରସ୍ତାନ)

ତୁହି ସଖୀ— (ଓଚବ ଡାମି) ସଖି ! ତୋମାର ଏହି ସ୍ନାନ
ସୁଧମୟ ହକ !

ଶକୁନ୍ତଳା— ସ୍ଵାଗତ ମୋର ସଖୀହିତ ! ଏହି ଧିନିତେ ବଂହା ।

ତୁହି ସଖୀ— (ମଞ୍ଜଳ ପାତ୍ର ଲୈ ବହି) ସଖି ! ଡାଳକୈ ବଂହା.
ଆମି ମଞ୍ଜଳ ସନ୍ତାବ ଦିଡ଼ି ।

ଶକୁନ୍ତଳା— ସଖୀହିତ ! ଏସେହି ଧେବ ! ଆଜିର ପବା ଆକ
ସଖୀହିତେ ମିଞ୍ଜୋରା ମୋର ଦୁର୍ଲଭ ହବ ।

(ଚକ୍ରପାନୀ ଡୋକେ)

তুই সখী—সখি, মঙ্গলকালত কন্দা তোমাৰ উচিত নহয়।

(চকুপানী মুচি দি সাজ পিন্ধায়

প্ৰিয়স্বদা—আভৰণোচিত ৰূপ আশ্ৰমৰ সাজে বিকৃতিহে কৰিছে।

[হাতত আভৰণ নৈ ঢুকন ঋষি কুমাৰৰ প্ৰবেশ]

হুই ঋষি কুমাৰ—এইবোৰ সাজ। ভেঙক পিন্ধোৱা।

[সকলোৱে চায় আচৰিত হয়]

গৌতমী—বৎস! এইবোৰ ক'ত পালা ?

১ম ঋ: কু:—পিতা কাশ্যপৰ প্ৰভাৱত।

গৌতমী—মানসী সিদ্ধিনে কি ?

২য় ঋ: কু:--নহয়, শুনক। ভেঙেতে আমাক আত্মা কৰিলে, শকুন্তলাৰ নিমিত্তে গছবোৰৰ পৰা ফুল আহৰণ কৰাটো, যোঁৱা বুলি। ভেঙিয়া কি হ'ল— কোনোবা এজোপা গছে মঙ্গলকাৰ্য্যৰ উপযোগী, জোনৰ নিচিনা শুকুলা বৰণৰ পাটৰ কাপোৰজোৰ দিলে ; কোনো এজোপাই চৰণোপযোগী ধুনীয়া অলকা দিলে ; বাকীবিলাকেও বনদেৱতাসকলৰ গাটিলৈকে উলিউৱা হাতেৰে, মণিবিলাক এনেভাবে দিবলৈ ধৰিলে যেন ভেঙলোকৰ হাতে, গছৰ কুঁহিপাতৰ লগত, উৰিয়াতৰি কৰিছে দিছিল। e

প্ৰিয়স্বদা—(শকুন্তলালৈ চায়) হেবা শকুন্তলা ! নোখোজাটকয়ে পোৱা এইবোৰৰ পৰা বুজিব পাৰি তুমি স্বামীৰ ঘৰত ৰাজলক্ষ্মী হ'বা।

শকুন্তলা—(লাজপোৱা দেখুৱায়)

১ম ঋঃ কুঃ—গৌতম ! আঠা, আঠা, স্নান কবি উঠোতেই
কাশ্যপক বনস্পতিসকলব সেৱাব কথা জনাওগৈ ।

২য় ঋঃ কুঃ—বাক । (উত্তম্বৰ প্ৰশ্নান)

চুই সখী—হেবা, আমি অলঙ্কাৰ আভৰণ পিন্ধি পোৱা নাই ।
চৰিত্ত পোৱা পৰিচয় মতেই তোমাক পিন্ধাওঁ ।

শকুন্তলা—তোমালোকৰ নিপুণতা মই জানো ।

(চুই সখীয়ে অলঙ্কাৰ পিন্ধায়)

[তাৰ পাচত স্নান কৰি উঠি কাশ্যপৰ প্ৰবেশ]

কাশ্যপ—আজি শকুন্তলা যাবগৈ—এটবুলি মোৰ হৃদয়
উৎকণ্ঠাত আক্ৰান্ত হৈছে. চকুৰ পানীয়ে কণ্ঠ বোধ
কৰিছে ; চিন্তাত চকু ধূঁৱলী-কুঁৱলী হৈছে ! দেখি ঐ !
মোৰে যদি অৰণ্যবাসীজনৰ স্নেহত এইকণ ব্যাকুলতা
হয়, গৃহস্থীসকলক যে প্ৰথমে চোৱালী উলিয়াই দিয়া
দ্রুত কিমান পীড়া দিয়ে ! ৬

[মূল শ্লোক :—

যাস্তভ্যন্ত শকুন্তলোতি হৃদয়ং সংস্পৃষ্টয়ুৎকণ্ঠয়া

কণ্ঠঃ স্তম্ভিতবাস্পবৃত্তিকলুবশ্চিন্ত্যাজড়ং দৰ্শনম্ ।

বৈক্লব্যং মম তাবলীদৃশমছো স্নেহাদবশ্যোকসঃ

পীড়াস্তে গৃহিণঃ কথং নু তনয়াবিল্লোষ ছুঃখৈৰ্ভবৈঃ ।]

(আগবাঢ়ি যায়)

চুই সখী—হেবা শকুন্তলা ! অলঙ্কাৰ পিন্ধোৱা হ'ল । এতিয়
পাট কাপোৰজোৰ পিন্ধা ?

(শকুন্তলাই উঠি গিল্লে)

গোতমী—এইয়া আই, তোমার পিতৃগুরু, আনন্দলোকক-ওপচা
চকুবে তোমাক সাবটি বেন উপস্থিত হৈছেহি। প্রণাম
কবা ?

শকুন্তলা—(লাজ কবি) বন্দে পিতা !

কাশ্যপ—বৎসে !

যযাতিৰ প্রিয়া শশ্বিতাৰ দৰে তুমিও তোমার স্বামীৰ
প্রিয়পাত্রী হোৱা হাক তেওঁ পুৰক পুত্র পোৱাৰ
দৰে তুমিও চক্রবৰ্তী পুত্র লাভ কবা। ৭

গোতমী—ভগবন্ ! এইটো বৰহে আশীৰ্বাদ নহয়।

কাশ্যপ—বৎসে ! অলপতে হোম দিয়া এই অগ্নি প্রদক্ষিণ
কবা।

(সকলোৱে প্রদক্ষিণ কৰে)

কাশ্যপ—(ঋক বেদৰ ছন্দেৰে আশীৰ্বাদ দিয়ে)

অমী বেদিং পবিত্তঃ কৃণুধিক্যাঃ

সমিধন্তঃ প্রাশ্বসংস্তীৰ্ণদৰ্ভাঃ।

অপন্নস্তো দুবিত্তং হব্যগন্ধৈব্

বৈভানাস্তাং বহুয়ঃ পাবয়ন্ত ॥ ৮

(বেদীৰ কেউকাষে সংস্থাপিত, পবিত্ত সমিধেৰে
প্রস্থলিত, চাবিউকাষে কুশবাশি বিক্ষিপ্ত, হৰিণ গন্ধেৰে
সাপ দূৰ কবা এই বক্তব্য বহুিয়ে তোমাক পবিত্ত কৰক।)
এতিয়া ব'লা। (দৃষ্টি কবি) শাবকববইত ক'ত ?

শিখা—(প্রবেশ হৈ) ভগবন্ ! এইয়া আৰি ।

কাশ্যপ—ভনীয়েবাক বাট দেখুউৱা ।

শাবজবব—এইফালে এইফালে ।

(সকলো আগবাঢ়ি যায়)

কাশ্যপ—হে সন্ন্যাসিত ভপোবন তকবিলাক !

যি ভোমালোকক আগতে নিদিয়াতৈ পানী এটোপাও
নেখায়, যি পিন্ধি ভালপোৱা স্বৰ্গেও ভোমালোকক মৰমত
পাত এটিও নিচিন্তে, ভোমালোকক প্ৰথম কুসুম প্ৰসূতি
সময়ত যাৰ মহৎ উৎসৱ হয়, সেই শকুন্তলা আৰু
তেওঁৰ পতিগৃহলৈ যায়, সকলোৱে অনুমতি দিয়াইক । ৯

[মূল শ্লোক :—

পাতুং ন প্ৰথমং ব্যবস্থান্তিভ্ৰুং যুগ্মাস্বপীতেষু যা
নাদন্তে প্ৰিয়মগুনাপি ভবতাং স্নেহেন যা পল্পবম্ ।
আন্তে বঃ কুসুমপ্ৰসূতিসময়ে যন্তাঃ ভবত্বাৎসবঃ
সেয়ং যাতি শকুন্তলা পতিগৃহং সৰ্বৈবনুজ্জায়তাম্ ॥]
(কোকিলৰ স্তনা যেন কৰি) সেয়া, তেওঁৰ বনবাস-
বন্ধু তকবিলাকে কোকিলৰ মাতেৰে শকুন্তলাক যাবলৈ
অনুমতি দিছে । তেওঁলোকে কথাৰ উত্তৰ এইদৰেই
দিয়ৈ । ১০

আকাশত—

এওঁৰ পখৰ দাঁতি বাঙলী পত্নমৰ সৰোবৰেৰে মনোবন
হক, সূৰ্য্যৰ তাপ জোপোহা গছৰ ছাঁহে নিয়মিত কৰক,
পখৰ মূলি পত্নমৰ বেণুৰ দৰে কোমল হক, বাহু শান্ত অনুকূল

হক আক পথ মঙ্গলময় হক। ১১

(সকলোৱে বিস্ময় হৈ শুনে)

গৌতমী—আই, তোমাৰ নিজ জ্ঞাতি জনৰ স্নেহৰ দৰে, তপো-
বন দেৱতাসকলেও তোমাক যাবলৈ আজ্ঞা দিছে।
দেৱতাসকলক প্ৰণাম কৰা।

শকুন্তলা—(প্ৰণাম কৰি কৰি গৈ, আনে মুক্তনাকৈ) হেৰা
প্ৰিয়স্বদা, আৰ্ধ্যপুত্ৰ দৰ্শনৰ মোৰ হেৰ্পাঁহ হৈছে যদিও
আশ্ৰম এৰি যাব লগা হোৱাত মোৰ ভৰি দুটা দুখেৰে
আগলৈ গৈছে।

প্ৰিয়স্বদা—সপ্নিয়েই কেৱল তপোবন বিবহকাতৰা হোৱা নাই।
তোমাৰ উপস্থিত বিয়োগত তপোবনখনবো সেই একে
অৱস্থাই দেখা দিছে।

পত্নীবোৰৰ মুখৰপৰা কুশ ঘাঁহবোৰ সৰি পৰিছে, মনু-
বিলাকে নাচিবলৈ এৰি দিছে; লতাবোৰেও, পকা পাত
সৰি যেন চকুপানীহে টুকিছে! ১২

শকুন্তলা—(মনত পৰি) পিতা! লতাজগিনী বনজ্যোৎস্নাক
মাত এয়াৰ লগাই আঠোঁ।

কাম্ৰূপ—জানো তাইৰ প্ৰতি তোমাৰ সোদৰ স্নেহ। এইয়া
সোঁকালে ওচৰতে।

শকুন্তলা—(লতাজোপাৰ কাষ পায়) বনজ্যোৎস্নে! আম-
জোপাক সাৰটি আটা যদিও, এইকালে ওলাই থকা
দাল কিটাবেই মোক আলিঙ্গন কৰা। আলিঙ্গন পৰা

আক মই ভোমাব দৃবনীৰটীয়া হ'ম।

কাম্প—আগবেপৰা মোৰ সংকল্প আছিল ভোমাক অনুৰূপ
বধৰ লগত বিয়া দিয়া। পিচে তুমি নিজ স্ত্ৰণে
ভাকে কৰিলা। এই নবমালিকা ফুলভোপাও আম-
ভোপাৰ লগত লগ লাগিল। এতিয়া মই ভোমালোক
চুয়োটিৰ নিমিত্তে নিচিন্ত হলেঁ। ১৩

এই বাটে ব'লা।

শকুন্তলা—(সখীয়েকহঁতৰ প্ৰতি) হেৰা, ভোমালোক চুয়োৰো
হাতত বনভোৎস্নাক গটালেঁ। দেউ !

চুই সখী—আমাক বা কাৰ হাতত গটোলা ?

(চকুপানী টোকে)

কাম্প—অনসূয়া ! নেকান্দিবা ! ভোমালোকেহে শকুন্তলাক
টিব বাধন লাগে।

(সকলোটি আগবাঢ়ি যায়)

শকুন্তলা—পিতা ! কুটীৰৰ ওচৰতে চৰা গাভিৰী হৈ লাহে
লাহে ফুৰা, এই হৰিপীড়নীয়ে যেতিয়া বিনা আয়াসে
পোহালী দিব তেতিয়া কোনো একজনক এই স্ত্ৰত
সংবাদটো দি মোৰ ওচৰলৈ পঠায় দিব ?

কাম্প—বহুসে ! মই এইবাৰ নেপাহৰোঁ।

শকুন্তলা—(গতি ভঙ্গ দেখুৱাই) এইটোনো কোন অ' মোৰ
কান্দোবত লাগি থবিকে ? (উভতি চায়)

কাম্প—বহুসে ! যুধত কুলৰ কাটাটো বিকি বা কবোতে

যিটোক কুমি ঘা-শুকুউরা ইজুলি তেল বঁহি দিছিল।
যিটোক কুমি মৃঠিয়ে মৃঠিয়ে খান খুরাই ডাঙ্গব কবিছিল।
তোমাব লবাব দবে যিটোক কুমি লৈ কুবিছিল। এইটোরেই
সেটপ হু পোৱালীটো, তোমাব লগে লগে আৰিছে। ১৪

শকুন্তলা—বৎস! তোৰ সহবাস পৰিত্যাগিনী জনীৰ লগুত
কেলেই আহিছ? ওপজাব পবাই মাৰ নোহোৱাকৈ
ডাঙ্গব হৈছ, এতিয়াও মই নোহোৱাত পিতাই চাব।
উভতি যা। (কান্দি কান্দি যায়)

কাশ্যপ—চকুপানীয়ে তোমাব দীঘল নোমৰ ছুচুকু নেদেখা
কৰিছে। স্থিব ভাবে চকুপানী সংযত কৰা। ভালকৈ
নেদেখিলে এই খলাবমা ৰাটত তোমাব জবি উজুটি
খাব। ১৫

শান্তৰথ—ভগবন! প্ৰিয়জনে পানী পোৱালৈকেহে আগবঢ়াব
পায় বুলি শুনিছোঁ। এইয়া নদীৰ পাৰ। ইয়াতে
আদেশ বাপী দি উভতি যোৱা ভাল।

কাশ্যপ—ভেনে এই কীৰ বৃক্ষৰ চাঁতে বওঁক।

(সকলো সৈ বৰ)

কাশ্যপ—(নিজে নিজে) গ্ৰেখেত হৃদয়স্তব উপযোগী বাপীনো
এতিয়া কি দিওঁ। (চিন্তা কৰে)

শকুন্তলা—(আনে মুগুনাকৈ) হেবা, চোৱাচোন, সেই চাকৈ-
চকোৱা জনীয়ে পুত্ৰ পাত্ৰবিলাক আঁৰ হলে,
লগৰী ৰাটোক নেদেখি, কেনে ককণকৈ কান্দিছে!

মই যে কি দুৰ্গৰ কাম কৰিছোঁ!

অনসূয়া—সখি! তেনেকৈ নেভাবিবা। তায়ো শ্ৰিয়জন বিনা
বিবাদ দীঘল বাতিটো কটায়। বিবহ দুখ গুৰু হলেও
পুনৰ্মিলন আশাই সাহ দিয়ে। ১৬

কাশ্যপ—শান্তৰব! শকুন্তলাক আগত বাধি বজাক মোৰ এই
বচন কৰা—

শান্তৰব—আজ্ঞা কৰক ভগবন্!

কাশ্যপ—আমাৰ সংযম ধন, আপোনাৰ উচ্চ কুল আৰু
শিভা ভাট বন্ধুৰ বিনা আয়াসে আপোনাৰ প্ৰতি এওঁৰ
এনে অনুৰাগ; একেটি কথা দকৈ ভাবি এওঁকো
আপোনাৰ মহিষীকলৰ লগত সমান ভাবে দেখিব।
ইয়াৰ পাচত তাইৰ ভাগ্যত যি আছে। কন্যাৰ আত্মীয়
ভনে তাক কোৱা অযুক্ত। ১৭

[মূল শ্লোক :—

অন্নান্ সাধু বিচিন্ত্যা সংযমধনান্মুচৈঃ কুলং চাত্মনম্
যদি অস্তাঃ কথমপ্যাবাক্ষবকৃত্যং স্নেহপ্ৰবৃদ্ধিং চ ভাম্।
সামান্ প্ৰতিপত্তিপূৰ্ব্বকমিহং দাবেষু দৃশ্যা যয়া
ভাগ্যাত্তমতঃ পবং নখলু ভবাচ্যং বধুবন্ধুভিঃ ॥]

শান্তৰব—এই বাণী ভালকৈ মনত লৈছোঁ।

কাশ্যপ—বৎসে! তোমাক এতিয়া বুজনি দিব লাগে।
অবগ্যবাসী হলেও আমি সাংসাবিক কথা কানো।

শান্তৰব—বুদ্ধিমন্তৰ বক্তা একো নাই।

কাশ্যপ—ইয়াব পৰা গৈ তুমি তোমাৰ পতি কুল পায়—

কুকৰ্ণক সেয়া-শুশ্ৰূষা কৰিবা, সপত্নীক প্ৰিয়সখী
জ্ঞান কৰিবা ; স্বামীয়ে বেয়া আচৰণ কৰিলেও ধৰ্মত ভেঙিব
বিপৰীতে নেযাবা। নিজক জাগ্ৰতী ভাৰি গৰবিনী নহৈ
দাল-দাসীবিলাকক মৰম কৰিবা। এইদৰেই জীয়াবীৰিনীক
বোৱাবী হয়। ইয়াৰ বিপৰীতে গলে কুলৰ যাভৰা হয়। ১৮

গৌতমীয়ে বা কি বোলে ?

[মূল শ্লোক :—

শুশ্ৰূষয় শুকন্ কুক প্ৰিয়সখীবৃত্তিং সপত্নীজনে
ভৰ্ণু বিপ্ৰকৃতাপি বোষণতয়া মান্য প্ৰতীপং গমঃ ।
ভূমিক্তং ভব দক্ষিণা পৰিভনে ভাগোহনুৎসেকিৰী
যাস্ত্যেৰং গৃহিণীপদং সুবভয়ো বামাঃ কুলস্তাধয়ঃ ॥]

গৌতমী—বোৱাবীৰ প্ৰতি এইবোৰেই উপদেশ। আই,
এইবোৰ মাথোন সদায় মনত ৰাখিবা।

কাশ্যপ—বৎসে! মোক আক সখীয়েবাহঁতক আলিঙ্গন কৰা।

শকুন্তলা—পিতা! প্ৰিয়সখী সখীহঁত ইয়াৰ পৰাই উভতি
যাবনে কি ?

কাশ্যপ—বৎসে! ইহঁত দুজনীও উলিয়াই দিব লগা ছোৱালী,
ভাতৈ বোৱা উচিত নহয়। তোমাৰ লগত গৌতমী
যাব।

শকুন্তলা—(পিতাকক মাৰ্ঘটি ধৰি) চন্দন লতা মলয় গছৰ
পৰা ধৰি পৰাধি, পিতাৰ কোমাৰ পৰা দেখাভবত

গৈ, মই কেনেকৈ জীৱন ধাৰণ কৰিম ?
 কাশ্মপ—বৎসে ! কিয় এনেকৈ কাতৰ হৈছা ?

উচ্চ কুলৰ স্বামীৰ আদৰ্শীয় গৃহিণীপদ পায়, তেওঁৰ
 অজুলবিভবৰ গুৰু গৃহকাৰ্য্যত সদায় মন ব্যস্ত ৰাখি,
 আৰু পূবৰ সূৰ্য্যৰ দৰে অচিৰে পবিত্ৰ পুত্ৰ জন্ম
 দি, ভূমি মোৰ বিয়োগ শোক অশুভ্য নকৰিবা । ১৯

শকুন্তলা—(পিতাকৰ ভবিভ পৰে)

কাশ্মপ—মোৰ মনোৰাঞ্চা তোমাৰ পুৰণ হক ।

শকুন্তলা—(সখীয়েকটোৰ কাষ চাপি) হেৰা তোমালোকে
 দুয়ো মোক একেলগে আলিঙ্গন কৰ ।

দুই সখী—(সেইদৰে কৰি) সখি ! যদি কেনেবাকৈ ৰজাই
 তোমাক বেগেতে চিনি নেপায় তেনে ভেওঁক সেই
 নিজৰ নাম লিখা আঙঠিটো দেখুৱাই দিবা ।

শকুন্তলা—তোমালোকৰ এই আশঙ্কাই মোক কঁপাই দিছে ।

দুই সখী—ভয় নেধাৰা । মৰমে এনেই আশঙ্কা কৰাটো ।

শাক্তৰব—বেলি চপৰ হ'ল । তুমি সোনকাল কৰা ।

শকুন্তলা—(আশ্ৰমৰ ফালে মূ কৰি বৈ) পিতা, কেতিয়ানো
 আকৌ তপোবন দেখিবলৈ পাম ?

কাশ্মপ—শুনা,

বহুকাল সাগৰে চৌদিশে বেৰা পৃথিৱীৰ সপত্নী
 হৈ, অপ্রতিদ্বন্দ্বি পুণ্ডৰক ৰাজ্যতাৰ আৰু শ্ৰেয়সী দায়ীত্ব
 তোমাৰ স্বামীয়ে অৰ্পণ কৰি, তেওঁৰ লগত ভূমি

আকৌ আহি এই শান্তিময় আশ্রমত বাস
কৰিবাছি। ২০

গৌতমী—আই, যাবৰ বেলা পাৰ হৈছে। পিতাবাক বুৰাই
পঠোৱা। আপুনি ওততক, নহলে. এই পুনঃ পুনঃ
এইদৰে কৈয়ে থাকিব।

কাশ্যপ—বৎসে! মোৰ তপস্শাৰ হানি হৈছে।

শকুন্তলা—(পুনৰ পিতাকক সাৰটি ধৰি) পিতাৰ শৰীৰ
তপস্শাত পীড়িত। সেইকাৰণে মোৰ বাবে বেচিকৈ
উৎকণ্ঠিত নহ'ব।

কাশ্যপ—(হুমুনিয়াহ পেলাই) বৎসে! তুমি কুটীৰৰ পুত্ৰৰ
মুখত, পূজাতৈল যোগাৰ কৰোতে পৰা ধানৰ গজালি
দেখি মোৰ শোক কেনেকৈ আঁতৰিব? ২১

যোৱাঁ তোমাৰ পথ মঙ্গলময় হওক!

(সহযাত্ৰীৰে সৈতে শকুন্তলাৰ প্ৰস্থান)

দুই সখী—(শকুন্তলাতৈল চায়) হাঁয়, হাঁয়! শকুন্তলাক হাবিয়ে
আঁৰ কৰিলে।

কাশ্যপ—(হুমুনিয়াহ পেলাই) অনসূয়া! তোমালোকৰ সহ-
ধৰ্ম্মচাৰিণী গ'লগৈ। শোক এৰি মোৰ পাচে পাচে
আহাঁ। (যায়)

দুই সখী—পিতা, শকুন্তলা-বিহীন আশ্রমত নহয় যেন আমি
শূণ্যতহে, সোমাইছোঁ।

কাশ্যপ—তোমালোকৰ স্নেহ প্ৰবৃত্তিৰ কাৰণে এনেকুৱা দেখিছা।

(বিমর্শ ভাবে গৈ) যেই হক, শকুন্তলাক পঠিয়াই
এতিয়া মই শাস্তি পায়ছোঁ। কিয়নো—

বিবাহিতা কন্যা পৰব ধন ; তাকে আজি বিবাহিত
জনলৈ পঠায়, খনলৈ দিয়া ধন গৰাকীক সোধায়
দিয়াৰ দৰে, মোৰ অন্তৰাত্মা প্ৰকৃত হৈছে। ২২

(সকলোৰে প্ৰস্থান)

পঞ্চম অঙ্ক

[আসনত বহি বজা আৰু বিদূষকৰ প্ৰবেশ]

বিদূষক—(কাণ দি) হেৰি বয়স্ক ! সঙ্গীতশালাৰ ফালে কাণ
দিয়কচোন, বিশুদ্ধ মধুৰ সঙ্গীতৰ স্বৰ সংযোগ শুনা
গৈছে। হংসপদিকা বাগীয়ে বৰ্ণ-পৰিচয় কৰিছে
হ'বলা।

বজা—মনে মনে থাকাচোন বাক মই শুনো।

[আকাশত গায়]

অহিণ্য মহলোলুবো ভূমং

ওহ পৰিচুষ্টিঅ চূঅমঞ্জকি।

কমল বসইমেত্তলিকুও

মহঅব বিল্লমবিও সি পং কহং । ১

[. সংস্কৃত :- অভিনবমধুলোলুপঃ স্বং তথা
পৰিচূষ্য চূড়মঞ্জবীম্ ।
কমলবসতিমাত্রনিবৃত্তঃ মধুকব
বিস্মৃতঃ অসি এনাং কথম্ ॥

(হেব নিতে-নব-মধুলোভী ভোমোবা ! সেইদৰে চূড়-
মঞ্জবীৰ বস চূছি পদ্মম কুলত পৰিয়ে তৃপ্তি পায়, চূড়-
মঞ্জবীক পাহৰি পেলালি কিয় ?)]

বজা—আহা ! বেচ বাগপৰিবাহিনী গীত !

বিদূষক—গীতৰ অৰ্থ পায়ছে তো ?

বজা—(হাঁহি) তেওঁ হৈছে এবাৰ লগপোৱা গৰাকী । সেই-
দেখি দেবী বসুমতীক লৈ মোক ভালকৈয়ে বিক্রম
কৰিছে । সখি মাধব্য ! মোৰ বচন হংসপদিকাক
কোৱাটো, মই খুব গৰিহণা পায়ছোঁ ।

বিদূষক—আপুনি যি আজ্ঞা দিছে । (যাবলৈ উঠি) পিচে
বয়স্ক ! কাববাৰ হতুৱাই চুলিও খবাই মোক যি
মাৰ সোধাব, সংসাৰ নিস্পৃহ ঋষিৰ যেনেকৈ অপ্সৰাব
পৰা গতি নাই, তেনেকৈ মোবো আক গতি নহ'ব ।

বজা—যোৱী, বসিকতাবে কোৱাটো ।

বিদূষক—আক কি গতি ! (শ্ৰেস্থান)

বজা—(নিজে নিজে) কিয়নো বাক এই গীত শুনি আপোন-
জনৰ পৰা বিয়োগ মোহোৱাকৈয়ে ইমান বেচিকৈ উৎ-
কণ্ঠিত হৈছোঁ । অথবা

যেতিয়া কোনো লোকে সুখত থাকিও মনোহাৰী
বস্তু দেখি আৰু মধুৰ কলধ্বনি শুনি পৰ্য্যুৎসুকী হয়,
তেতিয়া নিশ্চয় অন্তৰত বন্ধমূল থকা পূৰ্বজন্মৰ আন
কোনো লোকৰ সুহৃদুভাৱ অজ্ঞাত ভাবে মনত
জাগি উঠে। ২

(চিন্তাভাৱত থাকে)

(তাৰ পাচত কঞ্চুকীৰ প্ৰবেশ)

কঞ্চুকী—হাঁয়! মই যে কি অৱস্থাত আছি পৰিলোছি!

অন্তঃপুৰব কেৱল নিয়মৰ কাৰণে মই যি বেত্ৰদণ্ড
মনযোগে ধৰিছিলোঁ, বহুকালৰ পাচত মোৰ অধিব
ভাৱৰ সিয়ে এতিয়া আশ্ৰয় হৈছেহি। ৩

ধন্যকাৰ্য্য বজাৰ অনলজ্বনীয় সি ঠিক। তথাপি
এই মাত্ৰ বাহুকাৰ্য্য আসনৰ পৰা উঠি অহা বজাক,
পুনৰ কণ্ঠ-শিষ্যৰ আগমনৰ কথা জনায়, কষ্ট দিবলৈ
মোৰ সৎ সোৱা নাই। অথবা লোকপালকৰ বিদ্ৰোহ
নাই।

সূৰ্য্যাই এবাৰ মাথোন বৰত ঘোঁৰা জুতি ললে;
বজাহ দিনে বাতি বৈয়ে আছে; অনন্তৰ ওপৰত
পৃথিবীৰ ভাৱ সদাই আছেই। সেইদৰে বৰ্ত্তমান
বজাহ সোৱা বজাবো এনেকুৱা খণ্ডই। ৪

সি যি হক মই মোৰ কাম কৰোঁ। (অনপ
গৈ দেখি) এয়া স্বৰ্গদেৱ; নিজৰ সন্তানৰ দৰে প্ৰজা

পালন কবি ক্লাস্ত হৈ আহি, গভেল্লই হাঁতীৰ ডাক
চবাই ব'দন্ত উত্তপ্ত হৈ শীতল ঠাইত জিবনি লোৱাব
দৰে, নিৰ্ভৰন ঠাইত বিশ্রাম কৰিছেহি । ৫

(ওচৰলৈ গৈ) স্বৰ্গদেৱৰ জয় হক । হিমবত
গিৰি উপত্যকাৰ অৰণ্যবাসী কেজনমান তপস্বী,
কাশ্যপ মুনিৰ সংবাদ লৈ, ত্রীশোকসহ, উপস্থিত
হৈছেহি । স্বৰ্গদেৱে শুনি যি আজ্ঞা কৰে ।

বজা—(সাদৰেবে) কি ! কাশ্যপ মুনিৰ সংবাদ অনা লোক ?
কঞ্চুকী—হয় ।

বজা—ভেনে মোৰ বচন সোমবাত উপাধ্যায়ক কোৱাঁ। এই
আশ্রমবাসী কেজনক শ্ৰুতিমতে সংকাৰ কৰি নিজেই
মোৰ আগলৈ আনক । যয়ো তপস্বী দৰ্শনৰ উচিত
গৃহত গৈ অপেকা কৰোঁগৈ ।

কঞ্চুকী—স্বৰ্গদেৱে যি আজ্ঞা কৰিছে । (প্ৰস্থান)

বজা—(উঠি) বেত্ৰৱতি, অগ্নিশৰণ গৃহৰ বাট দেখুওৱা ।

প্ৰতিহাবী—এইকালে, এইকালে, স্বৰ্গদেৱ !

বজা—(তুৰ্থোজমান গৈ বাজকাৰ্য্যত ভাগৰ লগা দেখুৱায় ।
প্ৰাৰ্থিত বস্ত্ৰ পালে সকলো প্ৰাণী সুখী হয় বজাৰ
কিন্তু প্ৰকৃতপক্ষে দুখৰ মাত্ৰাহে বাঢ়ে ।

বজাৰ অভিলষিত বস্ত্ৰ সিদ্ধি হলে তাক পোৱাব
হেপাঁহ মাত্ৰ মাৰ যায়, পোৱাব পাচত তাক পালন
কৰোতে দুখৰহে মাত্ৰা বাঢ়ে ; নিজ হাতেৰে চত্ৰ-দণ্ড

ধৰাৰ দৰে, সি শ্ৰমৰ কাৰণ বিমান হয়, শ্ৰম নিৰাৰণৰ কাৰণ সিমান নহয়। ৬

নেপথ্যত বৈতালিকদ্বয়—স্বৰ্গদেৱৰ জয় হক।

১ম বৈতালিক—আপুনি নিজৰ সুখ অভিলাষ নকৰি, প্ৰজাৰ কাৰণে ভাবি খিনাই গৈছে ; অৱশ্যে আপোনাৰ প্ৰতিদিন এনে কামেই। গছে নিজে সুবেবে প্ৰথৰ বদ বহন কৰে কিন্তু সি তাৰ ছাঁবে আশ্ৰয় বিচৰা জন্মৰ ভাপ দূৰ কৰে। ৭

২য় বৈতালিক—বাজদণ্ড ধৰি আপুনি বিপদগামীক পালন কৰে, প্ৰজাৰ বিবাদ জটন কৰে, শান্তি বিস্তাৰ কৰে। প্ৰজাবিলাকৰ প্ৰচুৰ সম্পদত আপুনি স্ৰাতিস্বৰূপ হয় আৰু বিপদতো প্ৰকৃত বন্ধু আপোনাতেহে তেওঁলোকে পায়। ৮

বজা—ঐৰ্ত্তলোকে মোৰ ক্লান্ত মনক পুনৰ নতুন কৰিলে।

(আগবাঢ়ি য়াৰ)

প্ৰতিহাৰী—অগ্নিশৰণ গৃহৰ পিৰালি সাৰি চিকুণকৈ ধোৱা আছে, ওচৰতে হোমখেদুও আছে ; স্বৰ্গদেৱে আৰোহণ কৰক।

বজা—(আৰোহণ কৰি, পৰিজন্মৰ গাত জব দি বৈ) বেজৱতি ! কি উদ্দেশ্যে ভগবান কাণ্ডেৰে খবিসকলক মোৰ ওচৰলৈ পঠাইছে ?

ব্ৰহ্ম ধৰি তপস্বী কৰি থকা ঋষিসকলৰ বাগযজ্ঞ কিবা বিঘিনিৰ দ্বাৰা দোষিত হৈচেনেকি ? নতুবা ধন্থাৰণৰ মুগাদি জন্তুবোৰক কোনোবাই উপদ্রব কৰি-
 চেনেকি ? নহলে মোৰ কোনো অসৎ আচৰণৰ বাবে তকলত্ৰাবলাকে পত্ৰপুষ্পফল দিয়াত প্ৰতিবন্ধক হৈচে-
 নেকি ? ইত্যাদি বক্তব্যবোৰ চিন্তা আৰু মোৰ মন ব্যাকুল হৈছে ! ৯

প্ৰতীহাৰী মহি ভাৱে স্বৰ্গদেৱৰ সজ আচৰণত বং পায়তে ঋষিসকলে সন্মান প্ৰদৰ্শন কৰিবলৈ আহিছে।

{ গৌতমী সাহসে শকুন্তলাক আগত লৈ
 ঋষিসকলৰ প্ৰবেশ . তেওঁলোকৰ আগত
 পুৰোহিত আৰু কপূৰী। }

কপূৰী—এইফালে, এইফালে প্ৰভুসকল !

শাকৰ্বৰ—শাৰদত !

‘আহা ! মহাভাগ নবপত্ৰিয়ে ধন্থমৰ্যাদা অকনো এৰা
 নাই। যেই কোনো বৰ্ণৰ অপকৃষ্ট লোকেও কেতিয়াও
 বিপণে নেযায়। তথাপি মোৰ মনত, সদায় নিজ্জনত
 থকা অভ্যাসৰ বাবে, এই জনাকীৰ্ণ বাজপুৰাণৰ অগ্নিপূৰ্ণ
 গৃহৰ দৰে লাগিছে। ১০

শাৰদত—বুজিছোঁ, তোমাৰ বাজপুৰীলৈ প্ৰথম অহা বাবে
 এনেকুৱা লাগিছে। ময়ো—

নিজক স্নান কৰা, শুচি, স্বাধীন আৰু ভাগবিত

যেন বোধ কাৰ্ছ্যে ; ঠাৱৰ নামুহবোৰক কিন্তু গোটেই
গাত তেলগাঁও, অলুচি, বন্ধ, নিমিত্ত আৰু সুখাসক্ত
যেন দেখিছোঁ। ১১

শকুন্তলা—(চকু লৰা ভাও দেখুৱাই) আহি ! মোৰ সোঁ চকু
লৰিছে কিয় ?

গৌতমী আই ! অমঙ্গল নাশ কৰক। তোমাৰ স্বামীৰ কুল-
দেৱতা সকলে মঙ্গল নিধান কৰক। (গৈ গাকে)

পুৰোহিত—(বজ্জাক দেখুৱাই) হে তপস্বীগণ ! এয়া তেখেত চাৰি
বৰ্ণ পৰিপালক আগতে আসন এৰি আৰ্হি আপোনা-
লোকলৈ অপেক্ষা কৰি বৈ আছে। দৰ্শন কৰক।

শাৰ্দৰব—হে মহা ব্ৰাহ্মণ ! এনে বিনয় অৱশ্যে অভিনন্দনীয়।
পিচে আমি এট বিষয়ত মধ্যস্থত্বনহে।

শুটি লাগিলে গছ নত্ৰ হয়, নতুন শানী পালে মেঘ
বহল হৈ ওলমে, সমৃদ্ধিব ঘাৰা সৎপুকষ উদ্ধত নহয়
পৰোপকাৰী সকলৰ এটনোৰ স্বভাৱেই ১২

প্ৰতীহাৰী—স্বৰ্গদেৱ, মুখৰ বৰণ প্ৰসন্ন দেখা গৈছে। অনুমান
হয় ঋষি সকল সৎ কাৰ্য্যত আৰ্হিছে।

বজ্জা—(শকুন্তলাক দেখি) এই গৰাকী ?

ওৰণী লোৱা, অনতি-পৰিস্কৃত-শৰীৰ লাভণ্যা, পৰা
পাতৰ মাজত কুঁঠি পাণ্ডিৰ দৰে, ঋষিসকলৰ মধ্যত
এওঁ কোন ? ১৩

প্ৰতীহাৰী—স্বৰ্গদেৱ, মোৰো কৌতূহল হৈছে, কিন্তু একো

ଧରିବି ମହା ନାଟ । ତେବେତର ଗାବ ଗଠାଟି ହଲେ ଚାବ-
ନଗାୟ ।

ବଜା ଚକ । ପାବର କୁଟି ଚାବ ନେପାୟ ।

ଧାମ୍ନିକ—(ପୁନଃ ଡାକ ଦା, ନିଜେ ନିଜେ ଜ୍ଞପୟ ଏନୈକ କିୟ
କି ପଚ ? ଆମା ପୁବର ଭାର ବୁଝିବି ଲାଗେ, ଧୀର ହ ।
ସୁବୋଧିତ— (ଆମ୍ଭଲେ ଗେ) ମାମି ସକଳକ ବିଧିମତେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟା
କବା ଚଳ । ତେବେତର ସକଳକ ଶକ୍ତଜନର କିବା ସଂବାଦ
ଆଚେ, ସ୍ଵର୍ଗଦେରେ ମୁନକ

ବଜା ବାକ ମୁନୋ

ଧାମ୍ନିକ—(ଡାକ ଦା ଡାକ ମହାବାଜବ ଜୟ ଚକ ।

ବଜା—ସକଳେକେ ଆତ୍ମବାଦନ ଜନାଚେ ।

ଧାମ୍ନିକ—ମନୋବାଧା ପୂର୍ଣ୍ଣ ଚକ ।

ବଜା—ମୁନି ସକଳକ ତପସ୍ୟା ନିବରେ ସମାପନ ହୈତ୍ଵେନେ ?

ଧାମ୍ନିକ—ଆମ୍ଭୁନି ବକାକଟା ପାକୋଡେ ମହାକିୟାକ ବିଧିନି
କେନୈକେ ଚକ ? ମୃତାଟି ବାଦି ପାକୋଡେ ଅକ୍ତାବ
ବେନୈକେ ମାଧବ ? ୧୫

ବଜା—ବେଷ୍ଟେ ମୋର ବଜା ଶବ୍ଦ ଅର୍ଥସୂଚକ ହୈତ୍ଵେ । ଲୋକତ୍ଵିତାର୍ଥେ
ଭଗବାନ କାଶ୍ୟପ କୁଶଳେ ଆଚେ ।

ଧାମ୍ନିକ—ସିଦ୍ଧହସ୍ତ ଲୋକ ନିଜ ଇଚ୍ଛାବେ କୁଶଳେ ପାକେ । କୁଶଳ
ବାକ୍ୟର ପାଚେ ତେବେତେ ଆପୋନାକ ଡ଼ିଦବେ କବଲେ
କୈତେ—

ବଜା—କି ଆଦେଶ ଦିଚ୍ଛେ ଭଗବାନେ ?

শাক্তবব—“পবস্পব অনুবাগী হৈ গান্ধৰ্ব বিধিমতে আপুনি মোৰ এই ডাঙতাক বিবাহ কৰিলে। আনন্দ মনে মঠ ডয়োকো সন্মতি দিনে। কাৰণ—

আপুনি পূজনায় গণৰ ভিতৰত শ্ৰেষ্ঠ বুলি গণ্য আৰু শকুন্তলা সংক্ৰিয়াৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তি। এই সমান গুণৰ বৰকন্যা দুটিৰ মিলনত বিষতা, তেওঁৰ চিব-কলৌষা নিন্দাব, ভাগী হোৱা নাট। ১৫

সেইদেখি সমধন্য আচৰণ কৰিবৰ অৰ্থে আপন্নসহা শকুন্তলাক গ্ৰহন কৰক”।

গৌতমী—আৰ্য্য! ময়ো একেধাৰ কণ্ঠ বুলছোঁ, কণলৈহে চল পোৱা নাই। কি হ'ল চক—

এইয়ো শুকজনক নেমানিলে আৰু আপুনিও তাইব আত্মীয় স্বজনক শূশ্ৰুধিলে। এইদৰে ডয়ো আচৰণ কৰিলে মইনো আৰু কাৰ হকে কি কম? ১৬

শকুন্তলা—(নিজে নিজে) আৰ্য্য পুত্ৰই বা কি কয়।

বজা—ই কি সাধু কথা!

শকুন্তলা—(নিজে নিজে) বচন যেন জুইহে!

শাক্তবব—ই কি কথা! লোকব্যৱহাৰত আপোনালোকহে বেচি অভিজ্ঞ। সতী হলেও বিবাহিতা স্ত্ৰী সদায় ষাপেকৰ ঘৰত থাকিলে, লোকে প্ৰকাৰান্তৰে সন্দেহ কৰে। সেইদেখি কন্যাৰ বন্ধুজনে অপ্ৰিয় হলেও কন্যা বিবাহিত। স্বামীৰ লগত থকাহে ষাৰু কৰে। ১৭

বজা মই কি আগতে এওঁক বিয়া কৰিছিলোঁ ?

শকুন্তলা (বিষাদ মনে নিজে নিজে) হৃদয় ! তোৰ আশঙ্কা

এতিয়া কলিমাৰে !

শার্জৰব—যেচ্ছায় কৰা কাম এতিয়া আটাই মাতি ধস্তৰ প্ৰতি

বিমুখ হোৱা বজাৰ উচিত জানো ?

বজা—এনে অসৎ কল্পনা প্ৰশ্ন উঠে কেনেকৈ ?

শার্জৰব—খৰ্গা মন্ত লোকৰ প্ৰায়েই এনে চিন্তাবিকৃতি হয়। ১৮

বজা বিশেষভাৱে মোক দোষাৰোপ কৰা হৈছে !

গোত্ৰমী—গাঠি, কস্তক লাভ নকৰিবাচোন ওৰণিখন শুচাই

দিওঁ। হেহে তোমাৰ সামীয়ে তোমাক চিনি পাৰি।

(কোৱা মতে কৰে)

বজা—(শকুন্তলাক চায়, নিজে নিজে)

আগত আহি দেখা দিয়া এই অগ্নান শোভা ৰূপ

আগতে মই তিকতা ৰূপে গ্ৰহন কৰিছিলোনে বাই

পৰ্যালোচনা কৰি, পুত্ৰৰ কুঁৱলীৰ আৰবণত কুল-

কুলত ভোমোৰাব হোৱাদি, মই এতিয়া উপভোগ

কৰিবও নোৱাৰোঁ আৰু পৰিহাৰ কৰিবও নোৱাৰা

হৈছোঁ। ১৯

(মনতে বিচাৰ কৰি বৈ থাকে)

প্ৰভীহাৰী—আহা ! কি ধস্তপৰায়ণ প্ৰভু ! এয়েয়ে আহি

আগত পৰা এই ৰূপ দেখি আনে কি বিচাৰ কৰিলে-

হেঁতেন !

শাজ'বব—হে বাজনু! কিয় মোনতা অৱলম্বন কবিলে?

বজা—হে ভপোধন সকল! ভাবি-চিস্তিও এওঁক মই বিষ
কবোৱা কথা মনত পেলাব পৰা নাই। তেনেশলত নিজক
ক্ষেত্ৰী সন্দেহ কৰি কেনেকৈ মঠ, গৰ্ভাৱতী লক্ষণ
পৰিস্ফুট হোৱা এওঁক, নিজৰ বুলি নওঁ?

শকুন্তলা—(আনে মুলুনাটক লাহে লাহে) আৰ্য্যপুত্ৰৰ বিবাহে
সন্দেহ। বাণী হৈ ঐৰ্য্য সুখ সন্তোগেবে কাল কটাম
বুলি কৰা মোৰ আশা আৰু এতিয়া ক'ত?

শাজ'বব—তেনেকে নকৰ।

প্ৰলোভনাৰ দ্বাৰা বৃনি ভনয়াক সন্তোগ কৰাৰ
পাচত, বিজন ঋষিয়ে দয়াপৰবশ হৈ তাক অনুমোদন
কবিলে, সেইজন ঋষিক অৱমাননা কৰা আপোনাৰ
উচিত জানো? নিজৰ চুবকৰা ধন পুনৰাই গ্ৰহন
কৰাট, চোবক যেন দানৰ পাত্ৰ পাতিচে ২০

শাৰদত—শাজ'বব! তুমি ব'বা। শকুন্তলা! আমাৰ কব
লগা কোৱা হল তেখেতে তেনেকে কলে। তোমাৰ
এতিয়া প্ৰত্যয় যোৱা কি উত্তৰ আছে দিয়া।

শকুন্তলা—(এফলীয়াক লাহে লাহে) তেনেকুৱা ভাগপোৱাৰ
এনে দশা হলে সোঁৱৰাই বা কি হব? নিজক এতিয়া
বচাব লাগিব দেখি কব লাগিব। (প্ৰকাশ কৰি) আৰ্য্য
পুত্ৰ ..... (আধা কৈ) বিবাহতে বেতিয়া সন্দেহ এই
সম্বোধন উচিত নহয়। হে পৌবব! আগতে অহা।

মত গৈ, সেইদৰে স্বভাৱ-স্বল-স্বদয় জনক প্ৰতিজ্ঞা-
কৰি ধৰি, এনেকুৱা কথাৰে এতিয়া প্ৰত্যাখ্যান কৰা
আপোনাৰ উচিত জানো ?

বৰ্জা—পাপ দূৰ হক।

পাবলক্ষ্য নদীয়ে নিজৰ নিষ্কল পানী আৰু পাবৰ
গছ নষ্ট কৰাদি তুমি নিজৰ কুল কলঙ্কিত কৰি কিয়
এইজনকো পাতকী কৰিবলৈ আহিছা? ২১

শকুন্তলা - বাক, প্ৰকৃততে যদি পবৰ স্ত্ৰী বুলি শৰ্কা কৰি
এইদৰে ভাবিচে তেনে অজ্ঞান দেখুৱায় আপোনাৰ
আশঙ্কা দূৰ কৰিম।

বৰ্জা—প্ৰশস্ত উপায় !

শকুন্তলা - আঙঠি মোৱা ঠাই বিচাৰি। হাঁহ, খিক্ খিক্ !
মোৰ আঙ্গুলিত আঙঠিটো নাই ! (বিবাদৰে সৈতে
গোভষীলৈ চায়)

২—তেনে নিশ্চয় সেৱা কৰোঁতে শৰ্কাৱতাব গাঁৱত
শচৌতীৰ্ণৰ পানীত পৰিল।

—(মিচিকিয়াই হাঁহি) তিকতাবিলাক যে প্ৰত্যাংশৰমতি
বুলি কয় তে সেয়া !

শকুন্তলা - বিধাতাই এইবাব আপোনাৰ প্ৰভুৰ দেখুৱালে। অস্ত
এটা কৰ্ত্ত।

বৰ্জা—তেনে গুপ্ত কথা শুনিবলগীয়া।

শকুন্তলা—এদিনাখন নবমাসিকা মগুপত আপুনি হাতত পদম-
পাতব ঠোলা এটাত পানী লৈ আছিল :

বজা—বাক তাব পাচত শুনো

শকুন্তলা—ঠিক সেই সময়তে দীর্ঘাপাশ নামেবে, মই তোলা
পতলোচানীটো ওলালতি। প্রগমেই খাব বুলি ভাবি
আপুনি তাক পানী দেখুৱায় নবম ক'ব মাতিলে।
সি কিছু অপৰিচিত হেতুকে আপোনাৰ হাতৰ ওচৰ
নেচাপিল। তাৰ পাচত সেই পানীৰ ঠোলাটোকে মই
খৰিলত সি খনে'হ আপুনি ভেটিয়া এইদৰে তাঁহিলে
—সকলোৱে স্বজনকহে বিশ্বাস কৰে, উন্মাত
তোমালোক তয়ো বনবীয়া।

বজা—এটনবেই আদি কালৰ পৰা নিজ কাৰ্য সাধন কৰিব
খোজা স্ত্রীলোকৰ নৌসনা মিছা কথাত বিষয়ীসকল
ভোল যায়।

গৌতমী—হে মহাভাগ! আপোনাৰ এনে মন্তব্য কৰা অন্তচিত।
ভপোবনত ডাঙৰ দীঘল হোৱা এই ছোৱালীজনী মিছা
কোৱাৰ অনভিজ্ঞা।

বজা—বুঢ়া তাপসি! ইত্তৰ প্ৰাণীৰ ভিত্তবতো বিনা লিকাঠ
স্ত্ৰী জাতিৰ স্বভাৱপটুতা দেখা যায়। বিবিলাক বুদ্ধি-
শক্তিশালী সেইবিলাকবতো কথাই নাই। মাইকী কুলি
চবাইয়ে, নিজৰ পোৱালি উৰণীয়া হোৱালৈকে লোকৰ
হতুৱাই তোলে ২২

শকুন্তলা— (খং কৰি) অনাৰ্থা ! নিজৰ হৃদয়ৰ অনুমাণেৰে
আনক দেখিছে ! কাৰণেৰে ঢকা কুণৰ দৰে, ধৰ্ম্মৰ
ঢাকনিৰে ঢকা লোকক কোনে অনুকৰণ কৰিব ?

বজা— (নিজে নিজে) মোক এ'তয়া সন্দ্বিদ্ধ বুদ্ধি কৰা এওঁৰ
খং অকৃতম যেন লাগিছে । সেটোৰে এওঁৰ—

গোপন প্ৰণয় পাহাৰ মই দাকুণ ভাবে আঁস
মাতিচো বুলি মোৰ ওপৰত তেওঁৰ অভিপাত খং উঠি,
বজা চকুৰ চেলাউৰি ৩টি ভাগি যেন মদনৰ ধনুখনিছে
ভাজিছে ! ২৩

পুৰোহিত— ভদ্রে ! তুম্বাসুৰ কাৰ্যা সৰ্বজন বিদিত । তথাপি
এই কথা আমি শুনা নাই ।

শকুন্তলা— পুকবংশ প্ৰত্যয় কৰি মুখত মৌ হৃদয়ত হলাহল
পকা এই লোকজনৰ হাতত পৰি এতিয়া মই সঁচাই
স্বৈচ্ছাচাৰিণী হ'লোঁ ।

(কাপোৰৰ আঁচলৰে মুখ ঢাকি কান্দে)

শাক্ত'ব— নিজে কৰা চঞ্চল কাৰ্যাৰ পৰিণামে এই দৰেই দগ্ধ
কৰে ।

এই কাৰণে গোপন প্ৰণয় বিশেষকৈ পৰীক্ষা
কৰি কৰিব লাগে, অজ্ঞাত হৃদয়ৰ সৌৰ্হাৰ্য্য এই
দৰে বৈবী হয় । ২৪

বজা— ঘেৰি, কেতল তেওঁৰ কথাতে প্ৰত্যয় গৈ আনক
কিয় দোষ দিয়া কথাবে কৰ্কৰ্ণনা কৰিছে ?

শার্ঙ্গবর— (খড়ত অসহভাবে) আপোনালোকে জঘন্য উক্তব
শুনিলেইক ।

যি জন্মব পৰাই শঠতা কি জনা নাই তাব
বচন হলে অপ্রমান আক যিবিলাকে পৰক প্রবন্ধনা
কৰাকে বিদ্যা বুলি শিকে সেইবিলাকৰ কথা হলে
বিশ্বাসযোগ্য । ২৫

বজা— হেবি সন্ধ্যাবাদি ! তয় জানিবা আমি পৰক প্রবন্ধনা
কৰাকে বিদ্যা বুলি শিকোঁ, পাচে এওঁক প্রবন্ধনা
ক'ব আমাৰ কি লাভ ?

শার্ঙ্গবর— বিনাশ !

বজা— পৌৰব কুলৰ লোকে বিনাশ বিচাবে এনে কথা শ্রদ্ধাব
অযোগ্য ।

শাৰদ্বত— শার্ঙ্গবর । উক্তব কাৰ কি লাভ ? গুৰব আদেশ
পালন কৰা হ'ল আমালোক প্রত্যাৰ্থন কৰোইক ।
(বজাৰ প্রতি)

এওঁ আপোমাৰ স্ত্রী, এবকেই বা বাথকেই ।
ভাৰ্য্যাব ওপৰত স্বামীৰ সৰ্ব্বভোক্তারে অধিকাৰ । ২৬
গৌতমি ! ব'লা আগছোটা ।

(কেউজন যায়)

শকুন্তলা— কিয়, এই শঠতনে মোক ঠগচে ; তোমালো-
কেও মোক পৰিত্যাগ কবানে ? (পাচে পাচে যায়)

গৌতমী— (বৈ) বৎস শার্ঙ্গবর ! এইজনী শকুন্তলা কখন

বিননিবে আমার পাচে পাচে আহিছে । নিদাকণ ভাবে
ভাগ কবা স্বামীৰ ওচৰত থাকি মোৰ আয়ে কি
কবিব ?

শাক্তবর — (খসেবে উলটি চায়) দুশ্চৰিত্ৰ ! স্নেহাই
গতি কবিবিনৈকি ?

শকুন্তলা — (ভয়ত কঁপে)

শাক্তবর — শকুন্তলা !

বজাই যেনেটৈ কৈছে তেনেটৈ যদি তুমি
হোৱা, কুল ভাগী তোমাৰ লগত পিতাবাৰ কি সম্বন্ধ
আছে ? তোমাৰ চৰিত্ৰ যদি তুমি নিকলক বুলি
জানা পত্নিকুলত তোমাৰ দাসী বৃত্তিও ভাল । ২৭

তুমি থাক, আমি বাওঁইক ।

বজা — হে ভগ্নস্বী ! এওঁক কিয় কঁকি দিছে ?

চন্দাই কেৱল কুমুদিনীক আৰু সূৰ্য্যই পত্নমক
হে জানে । জিতেন্দ্ৰিয় সকলৰ সঙ্গৰ পবিত্ৰী গ্ৰহণৰ
বিবোধী । ২৮

শাক্তবর — হয়তো যদি আপুনি আন বিবৰত লাগি পূৰ্ব্বকৃত-
কাৰ্য্য বিস্মৃত হৈছে তেনে অধৰ্ম্ম হব বুলি ভয়
কৰিছে কিয় ?

বজা — (পুনোহিতক) আপোনাকে শুধিছোঁ এই উভয় অধৰ্ম্মৰ
কিতবত কোনটো গুৰু কোনটো লঘু ? ময়ে পাহৰি
বুঢ় হৈছোঁ যে এওঁ দিছা কৈছে, এনে সংশয়ত

মই দাবত্যাগী হ'ম নে পবৰ স্ত্ৰী গ্ৰহণ কৰি পাতকী
হ'ম ? ২২

পুৰোহিত— (মনতে বিচাৰ ক'ব) যদি সিয়ে হয় তেনে
এইদৰে হক—

বজা— দিয়ক কি উপদেশ ।

পুৰোহিত— প্ৰসব নহয় মানে এওঁ মোৰ ঘৰত থাকক ।
কিয় কৈচোঁ কাৰণ, আপোনাক সাধুসকলে কৈছিল
প্ৰথমেই আপোনাৰ চক্ৰবৰ্তী পুত্ৰ জন্ম হ'ব । যদি
যুনি তনয়াৰ তেনে লক্ষণৰ পুত্ৰ হয় তেতিয়া হলে
তেওঁক অভিনন্দন কৰি অস্থাপুৰত প্ৰবেশ কৰাব,
বিপৰিতে পাতকৰ ঘৰত গৈ অত্যাভাৱ নিশ্চিত হৈয়ে
আছে

বজা— শুকৱে যি ভাল দেখে ।

পুৰোহিত— বৎসে ! মোৰ লগত আহাঁ ।

শকুন্তলা— হে ভগৱন্ত বহুমাতি ! মোক গাঁত দিয়া
। কালি কালি যায় । পুৰোহিত আৰু তপস্বী
সকলৰ সৈতে প্ৰস্থান ।

বজা— (শাপত স্মৃতিভ্ৰষ্ট হৈ শকুন্তলাৰ বিষয়কে ভাবি থাকে)

(মেপথাত)— আশ্চৰ্য্য !! আশ্চৰ্য্য !!

বজা— (কান দি) কি হ'ল ?

পুৰোহিত— (প্ৰবেশ হৈ)— (বিস্ময় ভাবে) স্বৰ্গদেৱ
অদ্ভুত ঘটনা !

ବଜା— କି ମୋ ?

ପୁରୋହିତ— ସ୍ୱର୍ଗଦେବ ! କହ୍ନିଲିକ୍ଷ୍ମାସକଳ ଉତ୍ତତି ଗଂଳତ—
 ସେହି ଚୋରାଣୀ ଜନୀୟେ ନିଜର ଜାଗ୍ୟକେ ଦୋଷି ହାତ
 ଏହାବି ଏହାବି କାଲିବଲେ ଧବିଲେ ।

ବଜା— ତାର ପାଚତ ?

ପୁରୋହିତ— ତେନେତେ ଜ୍ୱୀବ ଆକୃତିବ ଏକ ଜ୍ୟୋତିସ୍ତେ ଆଲାମତେ
 ତେତକ ତୁଲି ନେ ଗମାର ଅମ୍ପବନ୍ତୀର୍ଥବ କାଳେ ଗୁଚି
 ଗଂଳ । ୩୦

(ସକଳୋ ବିସ୍ମୟ ହୟ)

ବଜା— ଭଗବାନ ! ଆମି ଆଗେରେହି ତେତକ ଅନ୍ଧୀକାର କବିହେଁ ।
 ଏତିୟା ବୁଧାହି ଡର୍କ କବି କି ଲାଜ ? ବିଆମି କବକମ୍ପେ
 ହକ ।

ପୁରୋହିତ— (ବଜାକ ଚାୟ) ଜୟ ହତକ । (ପ୍ରସ୍ତାନ)

ବଜା— ବେତ୍ରଗତି ! ମହି କ୍ରାନ୍ତ ହେଚେଁ । ଧୟନ ଗୁହ୍ୟ ବାଟ
 ଦେଖୁରା ।

ପ୍ରତ୍ୟାହାସୀ— ଏହିକାଳେ, ଏହିକାଳେ, ସ୍ୱର୍ଗଦେବ । (ଆଗବାଡ଼ି ସାର)

ବଜା— ବିୟା କବୋରା ମନତ ନମବାତ ମୁନି ତନୟାକ ପ୍ରତ୍ୟାଧ୍ୟାନ
 କବିଲେଁ । ଓଧାପି ବବକେ ତୁଧ ମମାତ ସୋବ ଜ୍ଞୟେ
 ସେନ ପ୍ରତ୍ୟୟ ସାବ ଧୋକେ ।

(ସକଳୋବେ ପ୍ରସ୍ତାନ)

প্ৰবেশক

[নগৰ বন্ধক বজাৰ জেঠেবায়েকৰ প্ৰবেশ— পাচতে
হাত বন্ধা মানুহ এটাক লৈ আৰু দুজন বন্ধক আছে]

দুই বন্ধক — (কোষাট) কটা চোৰ ! বাথবত নাম লিখ।
এই বজাৰ আঙঠিটো ক'ও পালি, ক ?

মানুহটো — (ভয় পায়) প্ৰসন্ন হওক প্ৰভুসকল । মই ভেনে
কাম কৰা মানুহ নহওঁ ।

১ম বন্ধক — ভেনে ভোক সদাচাৰ ত্ৰাঙ্কণ বুলি বজাই দান
দিলেনেকি ?

মানুহটো — শুনক বাক । মই শত্ৰুৰূপ গাৰ্ব্ব খাব ।

২য় বন্ধক -- চোৰ, আমি ভোৰ জাতৰ কথা শুধিছোঁনেকি ?

শ্ৰীল — সুচক, তাক অনুক্ৰমে কবলৈ দিয়া, মাজত বাধা
নিদিবা ।

দুয়ো — ডাঙৰীয়াই যি আজ্ঞা দিছে । ক ।

মানুহটো — মই জাল-বৰষী মা'ৰি মাহ খৰি ল'ৰা-ভিবোতা
পোহোঁ ।

শ্ৰীল — (হাঁহি) বব বিস্তৃত কাঠিকা !

মানুহটো — ডাঙৰীয়া, ওপজাৰে পৰা যাব বিটো লাগি অহা
কন্দ, সি পহিত হলেও, তাক এবিধ নেপায় । কাণ

বেদ জনা বাপুসকলৰ মন দয়াবে কোমল হলেও বলি-
দিয়া-পশু বধ কৰাত ভেঙলোক বৰ নিদাকণ । ১

শ্যাল— তাৰ পাচত, তাৰ পাচত ?

মামুচটো— এদিনাখন মই এটা বৌ মাত্ৰ ডোখৰ ডোখৰকৈ
কাটিছিলোঁ, কাটোতেই তাৰ পেটত বাধৰবে কিক-
মিকাই গকা এই আঙঠিটো পালেঁ । পাচে তাকে
বেচিবলৈ বুলি দেখুৱাওঁতে প্ৰভুসকলে মোক খৰি
আনিচে । মাৰকেই বা এবকেই এইটোৱেই তাৰ
আগম কুস্তান্ত ।

শ্যাল— জামুক, এই গুঁঠ খোৱা কেচা মজহ পোকোৱাটো
নিশ্চয় মৎসজীৱি হয় । ইয়াৰ আঙঠি পোৱাৰ কথাহে
বিচাৰ কৰিব লাগে । বজাৰ ওচৰলৈকে যাওঁ ।

দুই বন্ধক— ভাল ।

শ্যাল— ব'ল এই ভেপলুককা ।

(সকলোৱে অলপ যায়)

শ্যাল— সুচক, সাৱধানে টয়াক এই পুৰ ঘাৰতে বাধি থাকা ।
আঙঠি কেনেকে পালে বজাক জনাই মই দণ্ড-বিধান
লৈ আঠোঁ ।

দুই বন্ধক— যাওক ডাঙবীয়া, স্বৰ্গলৈহে পুৰস্কাৰ কৰণে ।
(শ্যালৰ প্ৰস্থান)

১ম বন্ধক— জামুক, ডাঙবীয়াই চেপোন দেখি কৰিছে !

২য় বন্ধক— বজাৰ লগত দেখা চল পালেহে পাৰিব ।

১ম বক্তক — মানুষ, মোর হাত দুখন হলে নাচি আচে
ইয়ার বধামালা পিঙ্কিবলৈ। (মানুষটোক টোরাট
দেখুয়ায়)

মানুষটো — অকাবণত নববধী হব নেপায়, দেব !

২য় বক্তক — (চায়) সোরা আমার গবাকৌ, হাতত বাজ-
দণ্ড-পত্র লৈ এট ফাললৈকে আহিছে। তই এতিয়া
শঙ্কণব ভোজ হবি, নহলে কুকুদব মুখ দেখিবি।

শ্যাল — [প্রবেশ হৈ]

সূচক, আলোরাটোক এবি দিয়া। ভাব আঙটি
পোরা বৃত্তান্ত সম্ভবপব।

সূচক — ভাল, ডাঙবীয়াই যি কৈছে।

২য় বক্তক — ই যমব ঘব সোমাই সুবি আহিল।

(মানুষটোৰ বাক্ক মোকোলাই দিয়ে)

মানুষটো — (শ্যালক প্রণাম কবি) মোব পিচে জীবিকা
কেনেকৈ হব প্রভু !

শ্যাল — এয়া স্বর্গদেবে আঙটিব মূল্যব সমান পুস্কাব দিছে।
(মানুষটোক ধন দিয়ে)

মানুষটো — (প্রণাম কবি গ্রহণ কবি) প্রভুরে মোক বব
অনুগ্রহ কবিলে।

সূচক — অনুগ্রহভো, কিয়নো শুলব পবা নমাই ভোক হাতীব
পিঠিত তুলিলে।

শালুক — ডাঙবীয়া ! পুস্কাবে কয়, সেই আঙটিটো বকাব

বব আদবব বস্তু হব লাগিব ।

শ্যাল— তাত পৰা বহুমূলীয়া বস্তু বোবব বাবে বজাব আদব
হৈছে বুলি মই নাভাবোঁ । তাকে দেখি বজাব
কোনো মৰমৰ মানুহলৈ মনত পৰিল । প্ৰকৃতি গম্ভীৰ
যদিও ক্ষন্তেও মান বজাব চকুৰ পানী বৈছিল ।

সূচক— উপকাৰহে কবিলে ডাঙৰীয়াই ।

জানুক— ই ধীৰববাজে বুলিও কোৱা ।

(মানুহটোক হিংসাৰ চকুৰে চায়)

মানুহটো— প্ৰভু সকল ! ইয়াৰ আধা আপোনালোকৰ পূজাব
ফুলব মূল্য হক ।

জানুক— ঠিক কৈছ ।

শ্যাল— ধীৰব, তই এতিয়া মোৰ মহৎ বন্ধু হ'লি । আমাৰ
প্ৰথম বন্ধুত্বৰ সাক্ষী সূৰ্য্যকে কৰিবব মন গৈছে ;
সেইদেখি সূৰ্য্যৰ দোকানলৈকে যাওঁহঁক ব'ল ।

(সকলোৰে প্ৰস্থান)

ষষ্ঠ অঙ্ক ।

[তাৰ পাচত সামুভা নামে অপর আকাশ পথত
প্রবেশ কৰে]

সামুভা— সাধুসকলৰ জ্ঞানৰ সময়ত মোৰ প'লত মট
যিমান পৰ অপর ভীষণ থাকিব লাগে সিমান পৰ
থকা হ'ল । এতিয়া মই বাহুবলৰ বৃদ্ধান্তকে নিজ
চকুৰে চাই আঠো । মেনকাৰ সম্পন্নত পকুম্বলা এতিয়া
মোৰ চকিত্বৰ দৰে হৈছে । তেৱেঁ মোক জীয়েকৰ
নিমিত্তে আগতে কৈ থৈছিল । (কেউপিনে চাই)
কি কাৰণতনো এট বাহুবলৰ বসন্ত ঋতু উৎসৱগো
নিকটসৰ দেখা গৈছে । সকলো কথা মোৰ দেব-
শক্তিৰ বলেৰে জানিবৰ সামৰ্থ্য আছে । কষ্ট সখীৰ
অনুবোধ মই বা'খৰ লাগব । বা'ক প্ৰবন্ধৰণী বজাৰে
কুলনীৰ মালিনীকজনীয়ে নেদেখাকে তাহাঁওৰ লগতে
থাকি তাহাঁওৰ পৰাট গম লওঁচোন ।
(নামি বৈ থাকে)

[তাৰ পাচত আমৰ মল চাই চাই এজনী মালিনীৰ
প্ৰবেশ পাচতে অন্ত এজনী আহে

১ম মালিনী— হে বঙা - বগা - সেউজীয়া, বসন্তঋতুৰ জীৱন

স্বকল মঙ্গল সূচক আমব মল ! তুমি দেখা দিলা ।
তোমাক প্রণাম করোঁ ।

২য়া মালিনী— পবভূতিকা, অকলে অকলে কি বকিছা ?

১মা মা:— মধুকবিকা, আমব মল দেখি পবভূতিকা মতুলীয়া
হৈছে ।

২য়া মা:— আনন্দবে বেগাই ওচবলৈ আহি) কি মধুমাছ
পালেহিয়েট !

১মা মা:— মধুকবিকা, এতিয়া তোমাৰ বঙ্গত বিজিয়াই
কুৰাব দিন ।

২য়া মা:— স'খ মোক ধৰাচোন, মই বেঙামেলি আমব মল
পাৰি কামদেৱক অৰ্চনা কৰোঁ ।

১মা মা:— বাক যদি অৰ্চনফলৰ আধা মোৰো হয় ।

২য়া মা:— তাক নকলেও হ'ব । কাৰণ আমাৰ চুম্বোৰো প্ৰাণ
একে, শৰীৰহে বেলেগ । (সখীয়েকৰ গাত্ত ভেঙা দি
আমব মল পাৰি) আহা, মুকুলাটোয়ে মলৰ কোঁহ
ভাগি কেনে সুগন্ধ ওলাইছে ।

(হাতৰ আঁতাল কৰি)

হে আমব মল ! তোমাক মই অৰ্পণ কৰিছোঁ ।

ধনুধৰি ধৰা কামদেৱৰ পকশৰৰ তুমি সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ
হোৱা ; প্ৰবাসী স্বামীৰ সুবতী ভাৰ্যা তোমাৰ লক্ষ্য
হওক । ৩

(আমব মল চাটিয়াৰি দিয়ে)

[আঁৰ কাপোৰ খেলি খেজেবে প্ৰবেশ কৰি]

কণ্ঠকী— নিচিহ্নিবি অৰোধ মালিনি ! স্বৰ্গদেৱে বসন্তোৎসৱ
বাৰণ কৰোতেও তই কিয় আমৰ মল চিহ্নিছ ?

দুই মাঃ— (ভয় খায়) ক্ষমা কৰক আৰ্য্য, আমি নেকোনো।

কণ্ঠকী— কি তইঁতে শুনা নাই ? বসন্তৰ তক আক স্তাত
পৰা চবাইবোৰেও বজাৰ আদেশ মানিছে। চাচোন—

আমৰ মল কাঠানিবাই ওলাল, তেওঁ তাৰ
কোঁহত বং ধৰা নাই, কুৰবক ফুলবৰ হ'ল তথাপি
সি কলিতে বৈ আছে। শীত গ'ল যদিও মটা
কুলিৰ মাত গলত লাগি ধৰিছে। মদনেও কিজানি
ভয় খায় টোনৰ শব্দ আধা উলিয়াই আকোঁ ভবাই
থৈছে। ৪

দুই মাঃ— কোনো সন্দেহ নাট, বাজৰিৰ মহাপ্ৰভাৱ।

আজি কেইদিনমান হ'ল, বজাৰ জেঠেবীয়েক মিত্ৰা-
বস্তুৱে আমাক বজাৰ ওচৰলৈ পঠাইছে আৰু ইয়াত
প্ৰমদবন বধা কামত দিছে। আমি অলপতে অহাত
এই বাতৰি শুনা নাই।

কণ্ঠকী— হব পাবে। আকোঁ এনে কাম নকৰিবি।

দুই মাঃ— আৰ্য্য, আমাৰ কৌতূহল হৈছে। আমাৰ নিচিনা
জনে যদি শুনিব পায় তেনে কওকচোন কি নিমিঙে
নো বজাই বসন্তোৎসৱ বাৰণ কৰিছে ?

সান্নুমতী— মানুহবিলাক বব উৎসৱ, শ্ৰিয়, কিবা শুক
কাৰণত হব লাগিব।

কঞ্চুকী— ই বজ্জনা হৈ গ'ল, কিয় কব নোৱাৰি? কেলেই
শুকুন্তলাক ওভোতাই পঠোৱা লোকবান্ধো ওইভব
কাণত পৰা নাই?

চই মাঃ— পৰিছে বজ্জাব জেঠেবীয়েকৰ মুখে আঙটি সোৱা-
লৈকে।

কঞ্চুকী— তেনে আক অলপহে ক'ব লাগিব। বজ্জাব যেতিয়া
আঙটিটো দেখি মনত পৰিল যে সঁচাকৈয়ে তেখেতে
শুকুন্তলাক সংগোপনে বিবাহ কৰিছিল, কেয়ল মোহ-
তালত পৰিহে ঘুৰাই পঠালে, তেতিয়াহে পৰা বজ্জাব
অনুতাপ আছিলে। কিয়নো এতিয়া,

বজ্জাব প্ৰীতিকৰ বস্তুত অকচি হৈছে, আগৰ
দৰে দৈনিক বাজকাৰ্য্যত মন নিদিয়, শয্যা পাৰ্বত
বাগৰি থাকোতেই উজাগৰে বাতি পুৱাই। আক কৰ্ত্ত
নকৰ্ত্তকৈ যেতিয়া আৱশ্যকীয় কথা অন্তঃপুৰব তিকতা
সকলৰ লগত কয় তেতিয়া প্ৰায়েই মুখত নাম সলনি
হৈ বব লাজত পৰে। ৫

সান্নুমতী— বেচ পাওটোঁ।

কঞ্চুকী— এই প্ৰবল উষ্মগৰ বাবে উৎসৱ বন্ধ হৈছে।

চই মাঃ— উচিত হৈছে।

নেপণ্যত— আহক, আহক।

কঙ্কী — (কান দি) অ' স্বৰ্গদের ঠেয়ালৈকে আছিলে ।

ওইতে নিজৰ কাম কৰহঁক ।

চুই মাঃ— ভাল । (প্রস্থান)

[তাৰ পাচত বিদূষক, প্রতাহাবী আৰু অন্ততন্ত্ৰ বেলেবে
বচাব প্ৰবেশ]

কঙ্কী — (বজালৈ চায়) খালা, আকৃতি বিশেষ লোক
সকলো অৱস্থাতে সুন্দৰ । এনেকুৱা উৎকৃষ্ট অৱস্থাতো
স্বৰ্গদের প্ৰিয়দৰ্শন হৈয়ে আছে । কিয়নো,

তেখেতে মুকুতাৰি বিশেষ আভৰণ পিন্ধিবলৈ
এৰি দিচে, বাওঁহাতত মাত্ৰ এপাত সোণৰ থাক ;
সদায় তমুনিয়াছ পেলায় থাকাত ওঁঠ শুকাই গৈছে
আৰু চিন্তাত উজাগৰে থাকাত চকু উৰুহি পৰিচে ।
তথাপি সংস্কাৰাৰ্থে শানত দিয়া মহামণিব দৰে নিজ
ভেজোক্তত কীৰ্তাই গৈছে যদিও কীৰ্ত বেন নেদেখি । ৬

শালুমতী — (বজাক দেখ) প্ৰতাহণাত অপমানিত হৈয়ো
যে লক্ৰুণলাই এওঁৰ নিমিত্তে দুখ কৰি থাকে সঁচা-
কৈয়ে কৰিব লগা ।

বজা — (চিন্তা যত্ন হৈ মন্দ গতি কৰি) প্ৰথমে সাবজাখ্যা
প্ৰিয়াই জগায় দিয়াতো এই হতভম্বৰ স্ত্ৰী থাকিল,
এতিয়া অনুভাপত দঢ় হবলৈ সাৰ গায়ছে । ৭

শালুমতী — ভূমিনীৰ কপালত হুখবোৰ আছে বহুয় ।

বিদূষক — (আনে মুস্তানাকে) শকুলুলা ব্যাধিয়ে এইটোক
আকৌ পালে, নাভানো কেতিয়া চিকিৎসা হ'ব ।

কণ্ঠকী — (ওচবলৈ গৈ) স্বৰ্গদেৱৰ ভয় হক । মহাবাজ,
প্ৰমদ বনৰ ঠাইবিলাক দেখা হ'ল । ভাল লগা ঠাইত
স্বৰ্গদেৱ ইচ্ছামতে বহকগৈ ।

বজা — বেতৱৰ্ত্তি, মোৰ বচন মন্ত্ৰী আৰ্ঘ্যপিণ্ডনক কোৱাগৈ
মোৰ আজি শুট উঠা পলম হোৱাত বিচাৰিব
আসনত বৰ্তিব পৰা সম্ভৱ নহয় । যিবিলাক বাজাব
কাম পৰ্যালোচনাৰ আৱশ্যক পাতত লিখি পঠাব ।

প্ৰাণীভাবী — স্বৰ্গদেৱৰ যি আজ্ঞা । (প্ৰস্থান)

বজা — বাণায়ন, তুমিও নিজ কাৰ্ঘ্যলৈ যোৱা ।

কণ্ঠকী — স্বৰ্গদেৱৰ যি আদেশ । (প্ৰস্থান)

বিদূষক — আপুনি মাথ এটাও নাটকিয়া কৰিলে । এতিয়া
এই প্ৰমদ বনত শীতকালৰ ব'দ কাচলিব এঠাইত
বিনোদ কৰক ।

বজা — বয়স্ক, বিপদে চিত্ত পালেটে যে ধৰে বুলি কয় সি সঁচা ।
কিয়নো,

মু'নি তনয়াৰ প্ৰণয় স্মৰণ নাপ কৰা মোহে
মোৰ মনো মুৰলি কৰি দিলে আক কন্দৰ্পয়ো মোক
মাৰিবৰ উচ্ছাবে ধনুত, সখি, আমকুলৰ শৰ জুৰি ললে । ৮

বিদূষক — কন্দৰ্ক অপেক্ষা কৰক, মট এই টাকোনেৰে
কন্দৰ্পৰ শৰ নাপ কৰোঁ ।

(লাথুটি দাঙ্গি আমব মল টঙ্গনিয়াব খোজে)

বলা — (তাঁহি) বাক হ'ল । ত্রাঙ্গণব ভেত দেখিলে ।

সখি, ক'ত ব'চিনো প্ৰিয়াব কিঞ্চিৎ অমুকাবিনী লতা
চায় চকু জুবাওঁ ?

বিদূষক — কিয় আপুনি নিকত পৰিচাৰিকা চতুৰিকাক আদেশ
দিছিল নকয় যে মট এট বেনাতো মাধবীলতা মণ্ডপত
কটান আক মোব নিজ চাওে অঁকা শকুলুলা দেবীৰ
চৰিখন তালৈকে লৈ আহগৈ বুলি ।

বলা — চিত্তবিনোদনব এনেকুৱাই উপায় । তালৈ তেস্তে
ভুমিয়েই বাট দেখুওৱা ।

বিদূষক — এইফালে, এইফালে ।

(দুয়ো অলপমান যায়)

সাম্ভ্ৰমতী — (ভেঙলোকৰ পাচে পাচে যায়)

বিদূষক — এয়া মনিশিলা আসন সাহেতে মাধবী লতা মণ্ডপ,
মনোহৰ উপহাৰ স্বৰূপ ধোপাধোপ ফুলেবে জকমকাই
টিক যেন আমাকেই অভাৰ্থনা কৰিছে । প্ৰবেশ কৰি
আসন গ্ৰহণ কৰক ।

(দুয়ো প্ৰবেশ কৰি বহে)

সাম্ভ্ৰমতী — লতাব অঁব লৈ সখীৰ অমুকাবিনীটি চাই লওঁ ।
তাৰ পাচত ভেঙব স্বামীৰ বহুবিধ অনুবাগব কথা
ভেঙক ক'মগৈ ।

(ভাকে কৰি বৈ থাকে)

বজা— সখি, এতিয়া মোৰ সকলো কথা মনত পৰিছে।
 শকুন্তলাৰ প্ৰথম বৃত্তান্ত তোমাকো কৈছিনোঁ। তেওঁক
 প্ৰত্যাখ্যান কৰাৰ সময়ত, তুমি মোৰ ওচৰত নাছিল।
 আগৈয়েও কোনো সময়ত তুমি মোৰ আগত তেওঁক
 কথা উলিওৱা নাই। তুমিও মোৰ দৰে, টাঁহুটি
 গৈছিলানেকি ?

বিদূষক— নাই পাহৰা। কিন্তু সকলো কথা কৈছে
 আপুনি কলে নহয় যে সেইবোৰ খেমাঙ্গীৰ গল্প,
 আচল কথা নহয়। বহুো খোকা বৃত্তিৰে তাকে
 প্ৰভাৱ মানি ললে। নাইবা হব লক্ষীয়াতোকৰ বল
 বেচি।

সানুৱতী— অ' এনেকুৱা হ'ল।

বজা— (খান কৰি) সখি মোক বন্ধা কৰা!

বিদূষক— হেহি, ইকি! আপোনাৰ এনে অনুচিত। সৎ-
 পুৰুষ কদাপি শোকত অভিভূত নহয়। বৰ ধুনাতো
 পৰ্বত নৰ্বপে।

বজা— বহুত, প্ৰত্যাখ্যান বিহ্বলতাত হোৱা প্ৰিয়ৰ অৱস্থালৈ
 মনত পৰি মই বৰ অস্থির হৈছোঁ। তেওঁ

এই কালৰ পৰা প্ৰত্যাখিত হৈ বৰনৰ পাচে
 পাচে বাহলৈ দৰাত বেতিয়া আকৌ ওকসৰ ওক শিঙে
 থাক কুনি ভাবি মাৰি দিলে, তেতিয়া তেওঁ অক্ষত
 হুচকুৰে বোম কাঠিচীয়া অৱলৈ বি বৃত্তিৰে চালে,

সেই দৃষ্টিয়ে মোক এতিয়া বিবালি স্তলব মবে বিদ্ধিব
লাগিছে । ৯

সানুমতী— আহ! স্বাৰ্ধপবতা এনেকুয়া বে এৰ্ভব এই
সস্তাপত মই বং পায়ছোঁ !

বিদূষক— হেবি, মোব এটি সংখয় হৈছে । আকালত কুবা
কোনেনো বাক আহি তেখেতক ডাঙ্গি লৈ গল ?

বজা— পতিপৰায়ণাক স্পৰ্শ কাববলৈ আন কোনে সাহ
কৰিব । শুনিছো বোলে মেনকা কোনে সখীয়েবাব
মাক । তেৰ্ভব কোনে সহচৰীহঁও হৰি নিচে বুলি
মোব জদয়ত আশঙ্কা হয় ।

সানুমতী— এৰ্ভব পাহবাতোহে বিন্দয় জনক, মনত পবাতো
আচৰিত নহয় ।

বিদূষক— যদি এয়ে হয় কালত কেতিয়াবা তেখেতব লগত
মিলন হব পাৰে ।

বজা— কেনেকৈ ?

বিদূষক— পিতা-মাতাই স্বামী-বিবাহ-কাণ্ডবা ছহিড়ক সনায়
চায় থাকিব নোহাবে নহয় ।

বজা— বহুত,

শকুন্তলাব লগত মোব স্তাপন হৈছিল হয়
সংগত, নহয় দায়ত, নতুবা মতিজ্ঞাত । মহলে সিমা-
মলৈকেহে বকা মোব পুণ্যে কল সেইবিদ্ধিত অস্ত
হ'ল । সি অতীত হৈ গ'ল আক মাহে । মোব

আশা ইটোব পাচত^১ সিটোটিক, নৈয়ে খহোয়া গঢ়াব
দবে লয় হব লাগিতে । ১০

বিদূষক— তেনেকে নক'ব কাৰণ এই আঙঠিটোৱেই ভাব
নিদৰ্শন । যি ঘটিব লাগে সি চিন্তা নকৰাকৈয়ে যটে ।

বলা— (আঙঠিটোৱৈ চায়) ইও সেই চৰ্ম্মত ঠাইব। গঢ়া
বহি পুত্ৰো পাবলগীয়া হৈছে ।

হেব আঙঠি ! কৰ্ম্মকলব পৰা বুদ্ধিহী পাবি
মোব দবে ভোবো পুণ্য টুটিলে, কিয়নো ৩৫ ভেঁওঁব বঙা
নৰব মনোবম আঙ্গুলিত ঠাই পায়ো খ'ল পবিলি । ১১

সান্দুমতী— যদি আনব হাতলৈ গ'লহেঁতেন তেতিয়া হলে
সঁচাকৈয়ে শোচনীয় হ'লহেঁতেন ।

বিদূষক— এট নাম লিখা আঙঠিটোনো কি উদ্দেশ্যে তেখেতব
হাতত লিখাই দিছিল ?

সান্দুমতী— মোব হোৱা কোড়ুহলেই এওঁবো হৈছে ।

বলা— শুনা । নিজ নগৰলৈ আহিবলৈ ওলাওঁতে প্ৰিয়াই
চকুলো টুকি মুখিলে, কিমান দিনব সুভনো আৰ্খা-
পুত্ৰই মৌলৈ বাতবি পঠিয়াব ?

বিদূষক— ভাব পাচত, ভাব পাচত ?

বলা— পাচে এই আঙঠিটো ভেঁওঁব আঙ্গুলিত লিখাই দি
ক'লোঁ—

হে প্ৰিয়ে, দিনে এটি এটকৈ মোব নামব
এই আৰবকিটি গঢ়ি থাকিয়া । যি দিনাই অস্ত পবিব

সেই দিনাই তোমাক অস্তঃপুবলৈ নিবলৈ য়োব মানুহ
আছি তোমাৰ স্তমি পাব । ১২

পাচত কিবা মোহত পৰি দাকগান্ধা মোৰ
ঘাৰা সেই কাম কৰা নহ'ল ।

মানুহভী— ভাল দিন দিছিল, বিখতাইহে বিপৰ্যায় ঘটালে !

বিদূষক— ধীৰবে কটা বৌ মাচটোৰ পেটলৈ আহিল কেনেকৈ ?

বজা— সখীয়েবাই সচীভীৰ্ণত সেৱা কৰোঁতে হাতৰ পৰা
পত্ৰাৰ সোঁতত সৰি পৰিল ।

বিদূষক— হব লাগিব ।

মানুহভী— এই কাৰণেই অধম হোৱাৰ ভয়ত বাতৰিব
তপস্বিনী শকুন্তলাৰ পৰিণয়ত সন্দেহ হৈছিল । নহলে
এমেকুৱা অনুবাগৰ অভিজ্ঞান আৱশ্যক হব কেনেকৈ ?

বজা— তেনে মই এই আঙঠিটোকে কৰ্ণনা কৰোঁচোন ।

বিদূষক— (নিজে নিজে) এইপাতে উন্মাদৰ পত্নাহে ললে ।

বজা— কিয় তই সেই গুৱনী কোমল আঙ্গুলীৰ হাত এৰি
পানীৰ ভললৈ গনি ? অথবা অচেতনে তপ-মেকানে ।
নহলে মই বা কিয় প্ৰিয়াক প্ৰত্যাখ্যান কৰিলো-
বোঁতেন ? ১৩

বিদূষক— (নিজে নিজে) তাকে যেন য়োক ঘাই পেলাব ।

বজা— হে অকাক-পৰিহৃত্যক প্ৰিয়ে ! এই অভিশপ্ত তপ
স্বৰূপক পুনৰ দেখা দি কৃপা কৰা ।

[অঁাব কাপোব হাজি হাউউ হবি লৈ চকুবিফান। এবেশ]

চকুবিফা— এইহা চিত্তকণ্ড দেবী । (হবি বেপুহাই)

বিদুবক— সাধু বহুত । স্বভাবিক অহুহাব আবেগন হৈ
দেখিবমৈ মনোবন হৈছে । ওখ চাপব ঠাইকিলাতত
মোব চকুব দৃষ্টিয়েই শিছনি পৈছে ।

সানুমতী— আহা, বাকবিব কি বিপুণতা ! সৰ্বী কেহা টিক
মোব আগতেই আছে ।

বজা— বিধিবি ছবিত তুলিব নোহাৰি সেরীবিবি প্রকাশ্যভবে
অঁকা হৈছে । তথাপি বেখাব হাবা তেৰঁব শাবণ্য
কিকিৎ অনা হৈছে । ২৪

সানুমতী— অনুভাপত বজা শুক শ্ৰেহব আক বিবহভাবিকাব
অনুকণ হৈছে ।

বিদুবক— কেবি, ইয়াত এতিয়া তেওঁনোক তিনিগবাকীক দেবা
পৈছে । আটাইকগবাকী শুভনী । ইয়াব ভিতবত
কেবন গবাকীনে। লকুন্তনা ?

সানুমতী— এইহেন স্বপ চিনিব নোহাৰে এইপাতব চকুয়ে
একোকে বেবি পোহা নাই ।

বজা— তুমিনো বাক কেবন গবাকী বুলি ভাবিছা ?

বিদুবক— মহি ভাবিছোঁ। বেগন শুবলি হৈ তুলিব অসমলৈকে
শুবক শিছা। শুন বদি মোহ, হামন চৌপাক বজা
শুববে, ববকৈ অহায়া শাওবিচনি ছুটিয়ে, পানী পাত

ধনকে কোমল কুঁহিপাত মেলা আনন্দোপার কাষত
অনপ ঘের ভাগবি বৈধকাটক বি পৰাকীক অঁকা
হৈছে সেই পৰাকীয়েই শকুন্তলা, বাকী দুগৰাকী সখী ।
বক্তা— তুমি নিপুণ । ইয়াত মোৰ সাধিক ভাবন চিন
আছে ।

ছবিখনৰ দাঁতি মোৰ ঘমা আগলুৰি সঁচ
লাগি মলিন হৈছে আক গালত পৰা মোৰ চকুৰ
পানী বিষপি ওলাইচে । ১৫

চতুৰিকে, বিনোদ স্তান ভোষণ আখা অঁকা
হ'ল । বাচোন ছবি অঁকা ভাঙুটো লৈ আহগৈ ।

চতুৰিকা— আৰ্য্য মাথবা, মই আহোঁমানে ছবিখন ধৰি থক ।
বক্তা— মইহে ধৰোঁ । (ভেঁনে কৰে)

(পৰিচায়িকাৰ প্ৰেৰণ)

বক্তা— আগতে প্ৰিয়া সাক্ষাৎ আহোঁতে প্ৰভাৰ্থান কবি
এতিয়া চৰিতে তেওঁক বহুজ্ঞান কৰিছোঁ । বাটত
প্ৰথম পানীৰ সঁতি এৰি আহি, সখি, এতিয়া মই
মৰিচিকাত আসক্ত হৈছোঁ । ১৬

বিপ্লবক— (বিজে বিজে) এওঁ নদী এৰি মৰিচিকাত আসক্ত
হৈছে হয় । (প্ৰকাশ কৰি) হেৰি, আকনো
ইয়াত কি আঁকিব বগা থাকিল ?

দাদুৰতী— বি বি ঠাই মোৰ নখৰ প্ৰিয় আহিন্দেই সেই
ঠাইকে বোম্বৰ আঁকিব বুজিছে ।

বজা— শুনা,

যই আঁকিব খুঁজিছেঁ, পাবব বাসিত জোব
পাতি পাতি পবি থকা মটা-মাইকী বাজহাঁহবোকাব
সৈতে বৈ বোরা বাসিনী বৈ থব, তাব ওচব শুই
থকা হবিগাবে পবিত্রে মক পৰ্বত কিটা আক ভলত
বহুল বসন আবি ধোরা গহব জলত কুকমুগটৌব
শিত্ত বাওঁ চকু খজুয়াই থকা মাইকী হবিগাতনী। ১৭

বিদ্রব্যক— (নিজে নিজে) যই বি বেঁচেঁ, দীঘল দাবি
সন্ন্যাসী এগালেবে চিত্রকলকখন কবাই মিলেই জাথ
হব ।

বজা— বরন্ত, আন এটি শকুন্তলাব প্রিয় প্রসাদন আঁকিব
খোকেঁ, ইয়াত তাক পাববি সলী।

বিদ্রব্যক— কি বা ?

সাম্বন্তী— বনবাসব আক সুকুমারীবি বি উপযুক্ত হব তাকে
চাপে ।

বজা— সখি, গাললৈকে কেশবকিলাক পবি থকা কানত পিত্তা
শিবীৰ ফুল চুপাৰি আঁকিবলৈ মহ'ল, আক কুকুম
মাজত পবিথকা শবৎকালব জোনাকব দবে নির্মল
পহুব মালান্ধারিত্ত থাকিল । ১৮

বিদ্রব্যক— হেবি, ভেখেতে কিয় বজা পচমব কুঁহিপাত্তৰ বিচিত্র
হাতব আগবে মুখ ঢাকি চকু ধাৰ থকাব বনে আচে ?
(সন্ন্যাসীবেবে চক) অ' কলী, ই বাসীৰ পে, কুল

বস চোব ভোমোবা ! তেখেতব মুখলৈ বেদি আহিতে !

বজা— এই মুঠটোক খেদাই দিয়া ।

বিন্দুবক— ছুটক দমন কবা আপুনিতে ভাক খেদাব পাবে ।

বজা— ঠিক । হেব পুস্পিতা লতা-প্ৰিয় অভিধি, তই কিয় ইয়াত পৰিবলৈ বিচাৰি কঙে ভুগিত ?

এয়া তেব অনুবক্তা মধুকৰী, ফুলত পৰি গিয়াহ লগাতো মেখায় ভোলে বৈ আছে । তই মহনে যে তই অকলে মধুপান নকৰে । ১৯

মানুহতী— আৰ্হা ইয়াক খেদোৱাব নিয়ম ভাল হৈছে ।

বিন্দুবক— বাৰণ কৰিলেও নমনা ভাৰি ইহঁত ।

বজা— তেবে কেব তই শাসনত মেখাক ? তেখেত শুন,

নিবুদী পুলিগছৰ পাভৰ দৰে প্ৰিয়াৰ বি মনোহৰ অধৰ মই বৰ হেঁপাহতো আৰম্ভলৈকেহে পান কৰোঁ । সেই বিখাৰটি যদি তই স্পৰ্শ কৰ, তেখেত কেব ভোমোবা, তোক মই পদ্মফুলৰ গৰ্ভ কৰাৰামিত ঘনি কৰাই ব'ব । ২০

বিন্দুবক— এনে ভীত দঙলৈ কিয় ভয় নকৰিব ? (হাঁহি, নিজে নিজে) এইটোতো কৰীয়া হলেই মনো এইটোৰ লগত পৰি বলিহালি বকিহেঁ । (প্ৰকাশ কৰি) হেদি, এইখন হুখিহে ।

বজা— কি হুখিহে ।

মানুহতী— বজা এতিয়াহে গম পায়হেঁ । তবুৰ হৈ লতা

এতঁব কিয় নহ'ব ?

বজা — বয়স্ত, তুমি কিয় এই অহিত আচৰণতো কৰিলা ?

সাক্ষাত শ্ৰিয়া বেন ভাৰি তুম্বৰ জ্বদৰবে
দৰ্শন স্থখ অশুভৰ কমি আছিলোঁ; তুমি মনত পেলায়
দি মোৰ কান্ধাক আকৌ চিত্ৰ কৰি পেলালা । ২১
(চকুপানী টোকে)

সান্দুমতী — পূৰ্বাপৰ বিবোধী এই বিবহ মার্গ অপূৰ্ণ ।

বজা — বয়স্ত, এইদৰে অবিবাহ মই কেনেকৈ ক'ব সহি
পাকিম ?

স্বপ্নত তেওঁব লগত যি সন্ধ্যাপম হয়, তাৰ
পায় সি নাশ হয়; ভবিতে তেওঁক চাব থাকিবলৈও
চকুৰ পানীয়ে নিমিয়ে । ২২

সান্দুমতী — শকুন্তলাক প্ৰত্যাখান কৰা মোৰ আপুনি একেধাৰে
মৰি পেলালে ।

[প্ৰবেশ কৰি]

চকুৰিকা — প্ৰভুৰ জ্বদ হক । চিত্ৰভাঙটো লৈ মই এই
কালে মুঠৈ আহি আছিলোঁ ।

বজা — পাচে কি হ'ল ?

চকুৰিকা -- আৰুবাটেতে ভবনিকাৰে লৈতে দেখী বহুভাৱে
আৰ্হাপুত্ৰক ময়ে দিওঁগৈ বুলি, মোৰ হাতৰ পৰা
চিত্ৰভাঙটো বন্দেবে কাঢ়ি নিলে ।

বিন্দুসক— ভাগ্যে ভটে সাবিলি।

চতুৰিকা— দেবীৰ বিহাখন গছৰ দালত লাগি ধবিল, তব-
লিকাই একহাট মানে মই পলায় সাবিলেঁ।।

বজা— বয়স্ক, দেবীয়ে বহুমান গৰ্বেৰে পৰিভা হৈ আহিছে।
চৰিখন তুমি বক্ষা কৰা।

বিন্দুসক— মোক বুলি কক। (চৰিখন লৈ উঠি) ব'দ
আপুনি এই অন্তঃপুৰ কালকূটৰ পৰা বক্ষা পায়
ভেষ্টে মেঘপ্ৰতিচ্ছন্দ গৃহৰ ফালে মোক চিঞৰি দিব।
(বেগাৰোগিকৈ শুচি যায়)

সামুদী— অন্ত সংক্ৰান্ত হৃদয় হলেও বজাই প্ৰথমা মহিষীক
আদৰ কৰে। এতিয়া সেই স্নেহ কমি গৈছে।

[হাতত পত্ৰ লৈ প্ৰবেশ কৰি]

প্ৰতীহাৰী— স্বৰ্গদেৱৰ ভয় হক।

বজা— বেত্ৰৱৰ্ত্ত, বাটত দেবীক দেখা পাইছিলিনে ?

প্ৰতীহাৰী— পায়ছিলেঁ। মোক হাতত পত্ৰ লৈ অহা দেখি
উভতি গ'ল।

বজা— তেওঁ কাৰ্য্যজ্ঞা। মোক কাৰ্য্যবাস্তু জানি ওচৰলৈ
যাছিল।

হুৱবী— স্বৰ্গদেৱ, বৰীয়ে জনাইছে, বাতৰতাললৈ অহা ধন
কল্প অনেক যদি থকাত এটা বাৰোনি বাতকাৰ্য্য চকু
দিব পৰা হ'ল। তাক পত্ৰত লিখি দিয়া কৈছে,

স্বৰ্গদেৱে পতি চক ই।

বলা— এইকালে পত্ৰখন দেখুৱা।

[প্রভীহাবীয়ে ওচৰত বি দেখায়]

বলা— (পাচ) কি ধনবিত্ত বোলা সমুদ্র বনিক জন নাও
বুৰি চুকাল! বেচেৰা অপুত্ৰক! তেওঁৰ সন্তান
অৰ্ধবাশি বাজত ডাললৈ আহিব লাগে, বুলি মট্টাৰে
জনাইছে। অপুত্ৰকতা কি কষ্ট দায়ক! ক্ষেত্ৰাণ্ডি,
তেওঁ বলধনী আছিল যেতিয়া বহুপুত্ৰাণ্ডো হ'ব পাৰে।
বিচাৰি চাব লাগে কিজানি কোনো এগৰাকী গৰ্ভাৱতী
আছেই।

প্রভীহাবী— স্বৰ্গদেৱ, এইমাত্ৰ শুনি আধিপৌ। তেওঁৰ ঈশ-
বাকী ভাষণ। অযোধ্যাৰ প্রধান বনিকৰ ভীয়েকৰ,
অলপতে পুসেবন স্তম্ভ কৰি এটাইছে বুলি।

বলা— তেওঁ নিশ্চয় পিতৃয়ে এব বৈ যোৱা সম্পত্তি গৰ্ভস্থিত
পুত্ৰই পাব। বা অমাত্যক এইদৰে কপে।

প্রভীহাবী— স্বৰ্গদেৱে বি আজ্ঞা দিছে। (বাবলৈ ধৰে)

বলা— অলপ আৱচোন।

প্রভীহাবী— আকিহোঁ।

বলা— সম্ভৱি থাককই বা নাথাককই,

যোষণা কৰি দিব লাগে যে প্রজাবলোকৰ
বি বি দৰদৰ বন্ধু যবে পানীবোকৰ বাহিৰে দুবান্ধই
তেওঁলোকৰ বন্ধু। ৭৩

প্রভীহাবী— এইদবেই ঘোষণা করা হ'ব ।

[ওলাই গৈ আকৌ আহি]

কালত ব্যবস্থাপনা দবে স্বর্গদেৱৰ আদেশ
শুনি প্রজাবিলাকে বৰ আনন্দ পালে ।

বজা— (দীঘলকৈ ভ্ৰমুনিয়াহ পেলাই)

এইদবেই, হাঁয়! সন্তু'ত কীৰ্ত্তি অৱলম্বন
শূন্য বংশৰ ধন, কুলৰ মূল পুৰুষ ভৱৰ অস্তিত্ব পৰ
হাতলৈ যায় । মোৰো অস্তিত্ব পুৰুষবংশৰ শ্ৰী অকালতে
লোপ হৈ এই অৱস্থা পাব ।

প্রভীহাবী— অমঙ্গল নাম হক ।

বজা— থিক্ মই উপস্থিত শ্ৰী অৱমাননাকাৰী !

সানুমতী— নিশ্চয় এওঁ সখীক ভাবিহে আত্ম নিন্দা কৰিছে

বজা— মই গৰ্ভত প্ৰবেশ কৰিও বংশ বন্ধাৰ উপায় স্বৰূপ
আক মহৎ কল দিব পৰা উপযোগী ধন্য পত্নীক,
অসম্ভৱত কঠোৰা সিঁচা মাটিৰ দৰে, পৰিত্যাগ
কৰিলোঁ । ২৪

সানুমতী— ভোম্বাৰ সন্ততি এতিয়াই পাবা ।

চক্ৰবিকা— (আনে শূন্যনাকৈ) ওঃ ! এটি সঙ্গসৰ
বৃত্তান্তত স্বর্গদেৱৰ উদ্দেশ'ত গুণে চকিল । বেবা বোহাঁ'
এওঁক শাস্তনা দিবলৈ মেঘ প্ৰতিজ্ঞা গৃহৰ পৰা
আৰ্য্য স্বাধিক লৈ আৰ্হাঁটৈ ।

প্রভীহাবী— ঠিক কৈছা । (প্ৰস্থান)

বলা— ঠায়। চ্যাস্তব শিওভাগী পিতৃ পুত্রব সকলব চাগে
সংসর হৈছে। কিয়নো—

যেব পাচত আমাব কুলব বেদবিহিত পিত্ত-
দানাদি ক্রিয়া কোনে কবিব, এই ভাবি মই অপুত্রকে
দিয়া তর্পণব এভাগবে নিশ্চয় হাতত বলা তুলসৌ
ধুই বাকী থকা খিনিহে মাখোন জেবেত সকলে পানি
কবে। ২৪

(মূর্ছা' কয়)

চতুৰিকা— (বাত্র তৈ ধবি) স্বৰ্গদেহ, শিব হক।

সামুসভী— ঠায় থিক! চাকি জলি থকাহো মাতত আঁব
থকাত এওঁ আছাব দেখিতে। মই এতিয়াই তেওঁক
শুণী করোঁ। মহেশ্বর ভমনী আদিভীয়ে লক্ষ্মণলাক
শাস্তনা দি কোরা হওঁতে মই শুনিছোরেটে বে বজ
ভাগ পাবলৈ উৎসুক দেহতা সকলে এবে ব্যস্ত
কবিব যে অনতিপলমে স্বৰ্গদেহে ধন্য পত্নীক অতি-
নন্দন কবিবতি। সেই বাবে আক মই সমস্ত মউ
কবা উচিত নহয়। এই সংবাদ প্রিয় সখীক দি
শাস্তনা করোঁগৈ।

(ঐক্সাস্ত নৃত্যবে প্রস্থান)

নেপেথ্য— দেব নববিধি ঠ!

বলা— (জ্ঞান পায় কান দি) অ' দেখোন মাথস্তব আঁকিব!
কোন আছে ইয়াত ?

[প্রবেশ কবি ব্যগ্রভাৱে]

প্ৰভীহাৰী— স্বৰ্গদেৱ! বন্ধা কৰক! বয়স্কৰ জীৱন সংশয়।

বন্ধা— কোনে উপভ্ৰম কৰিছে মানুহটোক :

প্ৰভীহাৰী— কোনো জীৱই অদৃশ্যৰূপে ধৰি নি মেঘ প্ৰতিচ্ছন্দ
গৃহৰ ওপৰত তুলিচেটো।

বন্ধা— (খিন্ন হৈ) হেৰ নেমাৰিবি। মোৰ ঘৰতো ভুতে
পালেহি। অথবা—

দিনে দিনে মোৰ নিজৰেই এনে কুল হ'ব
লাগিছে যে তাক মই নিজেই বুজিব পৰা নাই;
ভেনেবলত প্ৰজাৰিলাকৰ কোন কেদি গৈছে তাক
ভালকৈ বুজিবলৈ মোৰ শক্তি ক'ত ? ২৬

নেপথ্যে— বয়স্ক হাঁৱ! হাঁৱ!

বন্ধা— (বেগাবেগিকৈ ঘোঁৰা দেখুৱাই) সখি, ভয় নাই,
ভয় নাই!

[নেপথ্যে পুনৰ সেইদৰে চিঞৰি]

নেপথ্যে— কিয় ভয় নাই! মোক এইটো
কিছা এটাই ভিত্তি মোটোকাই কুঁহিয়াৰ দালৰ দৰে
ভিন্নভাৱে কবিব বুজিছে।

বন্ধা— (দুবলৈ চায়) ডেঙে ধনু, ধনু ?

[হাতত ধনু ধৰি মৈ প্ৰবেশ কৰি]

যযনিকা— স্বৰ্গদেৱ, এয়া ধনু ধৰি হস্তাৰণ সন্ধিতে।

বলা— (শবে সৈতে বসু লয়)

নেপথ্য— ভিত্তির কেহা ভেত পিব খোঁজা
 বাণে, খবকবাই বকা পছ বখানি, মই ভোক বব
 কহিম। আতুবব ভয় জুতাখইলৈ কুখাতট এজিরা। বসু
 ধবি ভোক বাখকহি। ২৭

বলা— (খজেবে) কি মোব কথাকে, কৈতে! বইখাকস,
 এতিয়াট ভট নাটকিতহা হবি। (বসু জুসি সৈ)
 বেত্ৰহতী, সোণান য়াগ দেখুতা।

প্রতীকারী— এটকালে এইকালে, বগবৈয়।

(সকলো বেগাই ওচৰ চাপি যায়)

বলা— (কেটকালে চায়) ক'তা শূত! ইয়াত একো নাই।

নেপথ্য— হাঁয়, হাঁয়! মট আপোনা
 দেখিচৌঁ, আপুনি মোক মেমেখে! মেবুবা কুখব
 নিগনিব নবে মোব আক জীয়াট বকাব ভাশা নাট!

বলা— চেব তিবন্ধবনী পকিত! মোব নবে ভোক দেখিব।
 এই মই সেই নব জুবিচৌঁ—

বি যাক ববিব লাগে ববিব, বকা কবিব লগা
 বাসুক বকা কবিব। টাতে পানীখিনিহে লয়,
 মিচলি হৈ বকা পানীখিনি ভায় কবে। ২৮

(শব্দ জোবে)

[ভাব পাচত বিদূষকক এৰি মাতলিয়ে প্ৰবেশ কৰে]

মাতলি— ইহুই আপোনাৰ শৰৰ লক্ষ্য অনুবিলোককহে কৰিছে,
ভৰ্গাতৰ কাৰণে এই শৰ সপৰণ কৰক । সুহৃদ-
লোকৰ ওপৰত সংলোকৰ প্ৰসাদ মধুৰ দৃষ্টি পৰে,
দাক্ষণ শৰ নপৰে । ২১

বজা— (শৰ সপৰণ কৰি) অ' মাতলি ! স্বাগতম্ মতেস্ত্ৰ সাৰথি ।

বিদূষক— (প্ৰবেশ কৰি) অ' যি মোক যজ্ঞৰ পশু ধৰাদি
সাৰিবেলৈ ধৰিছিল তাক আকৌ স্বাগতম্ !

মাতলি— (হাঁহি) আনুমান্, শুনক ইহুই মোক কিয়
আপোনাৰ ওচৰলৈ পঠাইছে ।

বজা— থাক শুনো ।

মাতলি— কালনেমিৰ সন্তান তুৰ্জয় নামে দানৱগণ আছে ।

বজা— আছে শুনিচোঁ আগতে নাবদৰ মুখে ।

মাতলি— এই দানৱ গণ আপোনাৰ সখি ইহুৰ অচেয় ।

বশত সেনাপতি হৈ সিহঁতক বধিবৰ নিমিত্তে তেওঁ
আপোনাক প্ৰৰণ কৰিছে । বাতিৰ যি অন্ধকাৰ সূৰ্য্যই
বল নোপোৱাৰে তাক চহুই দূৰ কৰে । ৩০

সেই দেখি আপুনি এতিয়াই যশু শৰ লৈ
ইহুৰ বধত উঠি বিজয় যাত্ৰা কৰক ।

বজা— ইহুৰ এই আহ্বানত মই অনুগৃহিত ধৰোঁ । পাচে
নাথকাৰ প্ৰতি আপুনি এনে ব্যৱহাৰ কৰিলে কিয় ?

মাতঙ্গি— তাকো ক'উ ব'উ । আনুমানক তিহা কাবণত
শোকাকুল থকা দেখিলে । মাতঙ্গি আপোনাব থা ছুনি
বলে তেনে কবিলে । কাবণ,

খবি হোকাবি^১ দিলেহে কুই মলে । সপক
হোকালেহে কেট তেলে । মাকুহেও প্রায় দেখিলে
নিজব মহিমা দেখুয়াই । ৩১

বজা— (কাণব ওচবত) ববত, মের পু^১ আনুমানক
হার্যা । সেই বাবে কথাটো কু^১ মতী - বি^১
মোব বচন এইদবে কোরাগৈ খে,

মই নাহোমানে তেউ প্রেমা গানম কবক
আক মোব এই গুণ লগোতা ধনু আন কাবত
ব্যাপ্ত হক । ৩২

বিদ্বাক— আপুনি বি আহেশ দিহে । (প্রেমান)

মাতঙ্গি— আনুমান, ববত উঠক ।

[বজা ববত উঠা দেখুয়ায়]

(সকলোবে প্রেমান)

সপ্তম অঙ্ক

[আকাশী বান্দি বধত উঠি বলা আত মাতলি]

বলা— মাতলি, দেহবাক্য কাম কবি মিলে। বহিঃ ভেদেভব
বিলিষ্ট অতিথি সংকাবর মহি অনুপযোগী বুলি জাৰে।
মাতলি— (হাঁহি) আনুমান্ মহি আপোনালোক জুয়োকো
অনন্তত দেখিচেন।

মহেশ্বৰ অতিথি সংকাবত আপুনি আগতে
কবা উপকাৰ সামান্য বুলি ভাবিচে, তেখেতেও
আপোনাৰ অৱদানত বিশ্বয় মানি, অতিথি সংকাব
কৰা হ'ল বুলি ধৰা নাই। ১

বলা— মাতলি, তেনেকে নক'ব। তেখেতে কবা বিদায়
বেলাৰ সংকাব মোৰ বাক্যবোৰ স্বীকৃত। মোক
দেহভাসকলৰ আগতে, নিজৰ লগত একেধৰ সামগ্ৰতে
বহুৱাই,

ভকতই মনতে প্ৰথম বুলি আশা কৰি তেখেত
বিয়ৰ বোৱাৰো, দেহভাসকে পুতেকলৈ চাই বিচিকিয়াই
হাঁহি, নিজ বুকুৰ হৃদয়ৰ লগা কল্যাণ ব্যাধাৰাধি
মিলে লৈ মোৰ ভিত্তি নিতায় বিয়ে। ২

বাঙালি— অমবেশবর পত্রা নৌ আনুমান্যে কি নাম কোলাসেই
সেবক চোব—

সনার সুব স্টোপসে বকা বেরবাভর বর্ককর,
এতিয়া আশোবক চোকা ধবে আক পুকে বসিয়ে
কসী হবিব ধবে, এই উকরে, মাধবকিলাকর স্পষ্ট
অকটকা কবি দিছে । ৩

বঙ্গা— এইবাবে কেতল মহেশ্বর বহিম্যক্টু কবিব সোয়া ।

সেবকে যে মহৎ কবি হলেও মাঝি শ্যাম,
দি কেতল দেবভাসকলর ভাব ধাবে উপযুক্ত সেরক
চিনি ল'ব পবা গুণর বাবেহে সুবি জামিহ ; সুইট
বধি বধর আগত অকবক মল'দেহেভের অককসি সুব
কবিব পদবিনেহেভের জামো ? ৪

বাঙালি— ই আশোনার উপযুক্ত হৈছে । (অলপমান নৈ)
আনুমান, এইকাবে চকচোন, সুবলোকর ভলভ আশো-
নার সু-বল কেনেভাবে প্রক্তিষ্ঠা কবিছে ।

এই বেরভাসকলে, গুণ গানব উপভাসী
বিবর জাবি নৈ, সুব-সুন্দরী অকলর গা চিত্রিত কবি
বাকী বকা অকবাগেবে, কললভাব কাশোবর বিভিন্ন
পাতক আশোনার মহৎ করিব কবা বসনা কবিছে । ৫

বঙ্গা— বাঙালি বিদ্বিবা অককর সুব-উৎকৃষ্টর চিত্রাবে
আকাবসে উঠি, বাজিহে বর্ক সুব কলিতক কল
কবিহে অককর । আকিহে, প্রক্তিষ্ঠ (সেবকচোবকল)

কোন বায়ুৰ অধিকাৰত আছোঁহঁক ?

মাতলি— বি নভোমণ্ডলত ডিম্বেৰোতলা গজা মন্ডাকিনী বৈচে
আক ব'ঙ প্ৰবিত্তক বশিবে নকত্ৰবিলাক ভ্ৰমণ কৰিছে
এয়ে সেই (বামণ ৰূপ) বিকৃত্যৰ দ্বিতীয় খোজত পৰিত্ত
হোৱা বায়ুৰ মার্গ, যাক পৰিবহ মার্গ বোলে-। ৩

বজা— মাতলি, এই নিমিত্তেহে ইন্দ্ৰিয় সহিতে মোৰ অন্ত-
বাস্তা, মন, নিশ্ৰল হৈছে । (বৰখ গালৈ চায়)
এতিয়া আমি দেহ সকাৰ স্থানত (ভূবায়ু আবহত)
সোমাইছোঁহি ।

মাতলি— কেনেকৈ জানিলে ?

বজা— আপোনাৰ বৰখ চকৰিৰ দাঁতিবোৰ পানীৰ কনিকাৰে
ভিভি গৈচে, চকাৰ শলিৰ মাজৰ পৰা পানীলিয়া
চবাই বোৰ ওলাই লব মাৰিচে ; আক বিকৃত্যৰ
পোহৰ বোঁৰাৰ পাত লাগিচে । এইবোৰৰ পৰা বুজা
যায় পানীৰে ভৰা মেঘৰ ওপৰেদি আপোনাৰ বৰখ
গতি কৰিছে । ৭

মাতলি— আক অলপতে আয়ুমান্ , নিজ অধিকাৰৰ ক্ষমি
পাবগৈ ।

বজা— (ভললৈ চায়) মাতলি, বেগাই নানি বোৱাত বহুত
লোকৰ মন আকৰ্ষিত দেখা গৈছে ; সোৱা চকচোৱা—
পৃথিবীৰ মন আগৰাতি অহা পৰ্বতৰ স্তম্ভ
পৰা জানিছে কৈছে , সৰুৰ পৰা বৰ কলেৱালৰ পৰা

মাকড় লুকাই থাকায়ো উদ্বিগ্নে; আশঙ্কে স্ত্রীমুখের
পানী এতিয়া ফল তৈ ডলোডাক মরীকিলাক দেখা
গৈছে। চকচোন পৃথিবীখন যেন কোনোমাই যোক
ওচবলৈ দাতিবে তৈ আধিছে। ৮

মাতলি— আপুনি বেচ মন কবিছে। (ভাগটৈও চাই)
অ' পৃথিবীখন বেচ বুনীতা।

বতী— মাতলি, পূবে পশ্চিমে মানবত, অধি, সৌন্দৰ্য বন
বৈ পবা যেন, সতীয়াব মেজাজিব মবে এইটো কি
পৰ্বত দেখা গৈছে ?

মাতলি— আয়ুমান, হেমকুট নামে এইটো কিম্বদন্তি
পৰ্বত, তপস্তাৰ সিদ্ধিকেন্দ্ৰ। চক—

স্বয়ং ব্রহ্মাৰ পুত্র মৰিচিব পবা বি কল্প লৈছে,
বি দেবতা আক অস্থবৰ কল্পদাতা, সেই কল্প
প্রকাশিত নিচেই ইয়াত সপত্নীক তপস্তা কৰি
আছে। ৯

বতী— তেনে শ্রেষ্ঠ লোকক দেখা নকৰাকৈ বাব নেপায়।
তপস্তাৰ কল্পক প্রদৰ্শন কৰি বাব যোওঁ।

মাতলি— উত্তম সকল।

(চকো মতা বেগুয়াই)

বতী— (বিস্ময় হৈ) কৰক চকবিৰ মন্য, কুটিল, কুণিত উবা
দেখা মাই। বেঁটা টানি কথা আশোনাৰ কৰ মাতলি
বেয়া কৰেও বাট বেগুয়াইৰ নিবিছে কৰা যেন

লগা নাই । ১০

মাতলি— আপোনাৰ আৰু মহেন্দ্ৰৰ মাজত এইবোৰেই
প্ৰেৰণ ।

বজা— মাতলি, মাবীচৰ আশ্ৰম কোন ঠাইত ?

মাতলি— (হাতেৰে দেখুৱাই) সৌ মুনিকনাই বি ঠাইত, উঁই
হাকলুত আধা পোত যোৱা গাৰে, সাপৰ মোটেৰে
আবৰি থকা বুকুৰে, শুকান মতাৰে মেৰ খায় কষ্ট
পোৱা ডিঙ্গিৰে আৰু কাঞ্চলৈকে ঢাকি পৰা চৰায়ে
বীহ পোৱা জটাৰে, দালপাত নোহোৱা গুৰি গছতালৰ
দৰে অচল অটল ভাৱে সূৰ্য্য মণ্ডললৈ একেবাৰে চায়
আছে, সেই ঠাইতেই মাবীচৰ আশ্ৰম । ১১

বজা— নৰেন্দ্ৰে কষ্ট তপসে !

মাতলি— (বৰ্ণন বোঁকা সৰ্বজ কৰি) অমিতিয়ে বোৱা মন্দাৰ
বুকুৰে এইয়া প্ৰকাশিতৰ আশ্ৰম, আমি পানোঁহি ।

বজা— স্বৰ্গতকৈয়ো অধিক নিয়ন্ত্ৰিত স্থান, অমৃতৰ হ্ৰদভৰে
বেৰ স্নান কৰিছোঁ ।

মাতলি— (বখ বাধি) নামক আহুমান্ ।

বজা— (মাৰি) মাতলি, আপুনি এতিয়া ক'ত থাকিব ?

মাতলি— বখ বাধিলো ময়ো নাথো । (ভাকে কৰি)

এইকালে আহুমান্ । (অলপ দৈ) কবি মকলৰ উপোষন
ভূমি দেখকটোন ।

বজা— স্বৰ্গটুকৈয়ে মই আচৰিত দেখিছোঁ ।

যি ঠাইত অল্পবয়স্ক বনতো এগৰীকিনাটক বান্ধিব
যাৰা প্ৰাণ ধাৰণ কৰে, য'ত সুবৰ্ণ কমল পৰাগৰ
পিজলবৰ্ণ পানীত পুণাৰ নিমিত্তে মিঠো স্থান সন্ধান
হয়, য'ত সোণালী শিমৰ ওপৰত ধ্যানৰ বেদি বৰ্জিত
হয়, যি ঠাইত 'অলম্বা সৰলৰ লগতো ইন্দ্ৰিয় সংবেদ
অটুত থাকে আৰু যি ঠাই পাবলৈ লক্ষ বৃদ্ধিসকলে
আকাঙ্ক্ষা কৰে, সেই ঠাইতে এই বৃদ্ধিসকলে অৰ্ণভা
কৰে । ১২

মাতলি— মহৎ লোকৰ প্ৰাৰ্থনা অতি শুভ । (অলপমান গৈ
আকাশলৈ চকু দি) দেৱা বৃদ্ধ সাকল্যা, ভগৱান
সাবীচে কি কৰিছে ? কি কৈচা, সাক্ষাৰণীয়ে-স্ৰোণত
মৰি পত্নী সৰ্বিতে তেওঁক পতিততা বৰ্ণন কৰা
কৈছে ?

বৰা— (কান দি) অ' তেনে অলপ বব লগা কথা ।

মাতলি— (বজালৈ চায়) ইচ্ছা শুকৰ লগত আপোনাৰ সাক্ষাৎ
কৰাৰ সময় বৃত্তি আহোঁমানে আহুঁমানে এই অশোক
বৃক্ষৰ তৰিতে বৈ থাকক ।

বৰা— আপুনি যি ভাল দেখে ।

(বৈ থাকে)

মাতলি— আহুঁমানে মই আহিছোঁ । (প্ৰস্থান)

বৰা— (হাঁকি বহু কণাৰ ভাঙ দেখুৱায়)

হেব বাহো ! মনোবাৰ্জা পুৰুষ কোনে

আশা মকবোঁ, মিছাট কিয় লবিচ ? আগতে তুচ্ছ
কবি এষা লুখে পাচত তুখই আছে । ১০

নেপথ্য— হেব লবচব মকবিবি । কি
আকৌ নিজব পৰিকতি ললি !

বজা— (কাণ দি) এটখন ভো অবিদয়ৰ ঠাই নহয় ।
কাকনো বাবল কবিচে ! (লক্ষ অহাৰ ফাললৈ চায়
বিস্ময় হৈ) অ' এইটি কোনোবা অবাৰল সন্ধ্যাল।
তুগবাকী তুপসিনীয়ে পাচে পাচে খেদি যোৱাতো সি
মাকৰ গাখীৰ আধা খাওঁতেই খেমালি কবি-
বৰ নিমিত্তে সিংহ পোৱালীটো বলেবে খবি, তাৰ
কেলববোৰ জাঁজুৰি, ভাল ভাল কবিচে । ১৪

[যথা নিৰ্দিষ্ট কৰ্ম্মৰে তুগবাকী তুপসিনীৰে সৈতে
বালকৰ প্ৰবেশ]

বালক— জাঁ কব সিংহ, মই তোৰ দাঁতবোৰ লেখোঁ ।
প্ৰথমা তুপসী— হেব অবিদিত, কিয় তই আমাৰ পো-
পোৱালীৰ নিচিনা প্ৰাণীবোৰক কট দিয় ? অ'
তোৰ আকৌ উত্তপালি বাঢ়িছেহে । তাপেচিহে
খবিলানে তোৰ দান সৰ্বদমন দিছে ।
বজা— কিয়মো বাক মোৰ মনত এই লবাটিলৈ যোৱ নিত

পুত্রব দবে মবন লাগিছে? নিশ্চয় মোব অপুত্রকতাই
মোক বাৎসল্য প্রবন কবিছে।

দ্বিতীয়া ভাপসী— পোরালোটো যদি এবি নিদিয় তাব মাক
জনীয়ে আহি তোক লজি পেলাব।

বালক— (ঠাহি) আও, মই যেন বধ ভয় থাকোঁ!
(ঠুঠ বিকটাই, দেবুগাই)

বঙ্গা— একে লবাটি মকং তেজব পবা উলুপায় হোঁরা যেন
মোব বোধে ধবিছে, তিক যেন ক্ষুলিঅ অন্নহাত থকা
জুই, জ্বলি উঠিবলৈ কেবল ধবি পাবলৈ বৈ আছে। ১৫

১মা ভাপসী— বৎস, একে সিংহ পোরালোটো এয়া, আন এটা
ওমলা বস্ত্র দিওঁ।

বালক— ক'তা দিয়া। (হাত মেলে)

বঙ্গা— আতা! চক্রবর্তী লক্ষণো ইয়াব গাও আছে!
কিয়নো ইয়াব—

লোভ লগা বস্ত্রটি পাম বুলি হাতধনি যেনি
দিলভ জালগ্রথিত আঙ্গুলিবে তলুরাধনি ওলায় পবিল,
পাতব মাকত যেন লুকাই থকা পুরা মেলা বঙ্গা বাগব
পদুম পাহিছে! ১৬

২য়া ভাপসী— স্ত্রজতে, অকল মুখব কথাবে ইয়াক বাধিব
নোরাবি। মোব কুটীবলৈ যোঁরা, মার্কণ্ডেয় ঠাধি
কুহাবে সঙ্গা চিত্রবিচিত্র মাটির ময়ূবটো আছে, তাকে
ইয়াটলৈ লৈ আঁটাইগৈ ?

১মী ভাপসী— বাক । (প্রস্থান)

বালক— আনে মানে ইয়াৰ লগতে খেলোঁ ।

(ভাপসীলৈ চায় হাঁহে)

বজা— এই উদ্ধতালি কৰা ল'ৰাটিলৈ মোৰ স্পৃহাহে বাঢ়িছে ।

অকাৰণতে ঠাঁহি ফুলকলিৰ দৰে দাঁতৰোৰ
আধা উলিয়াই কুতা-মুকুতা মৰম লগা কথা কোৱা,
কোলাত উঠিবলৈ হেঁপাহ কৰা পুত্ৰবিলাক, কোচত
তুলি লৈ, ভাগ্যৱন্ত সকলহে সিহঁতৰ গাৰ ধুলিৰে
মলিন হয় । ১৭

ভাপসী— বাক, ই মোক গণিতা নকৰে (তয়ো কাষে চায়)
ঋষি কুমাৰ কোন আছাঁইক ইয়াত ? (বজাক দেখি)
ভক্তমুখ ! আছাঁচোন, তে এৰাব নোৱাৰাকৈ ধৰি ধেমালি
কৰি তুখ দিয়া সিংহপোৱালীটো একৱাট দিয়া ?

বজা— (ওচৰ চাপি, হাঁহি) হেৰা মহৰ্ষি পুত্ৰ !

কিয় তুমি কেচুৱাকালৰ পৰা এইদৰে ভপোবন
বিৰোধী বৃত্তি লৈ প্ৰাণীৰক্ষা কৰা সুখ আশ্ৰমৰ ধৰ্ম
হোৱাতো, কুকৰ্মৰ পোৱালীয়ে সুগন্ধি চন্দন দোষিত
কৰাদি, আশ্ৰমৰ সংঘৰ্ষ ধৰ্ম দোষিত কৰিছা ? ১৮

ভাপসী— ভক্তমুখ ! ই ঋষিকুমাৰ নহয় ।

বজা— ইয়াৰ আকাৰ সঙ্গুৰ কাৰ্য্যবো অৱশ্যে তাকে কয় ।
স্থান বৃত্তিহে তেনেকৈ কৈছিলোঁ । (সেইমতে কৰাৰ
পাচত স্পৰ্শ সুখ অনুভৱ কৰি, নিজে নিজে)—

কোনোবা কুলধৰ অকুব এই ল'বাটি স্পৰ্শ কৰি
মোৰ গাত ইমান সুখ অনুভৱ হৈছে, বি জন কুঠী
পুকুৰৰ শৰীৰৰ পৰা ইয়াৰ জন্ম হৈছে তেওঁৰ মনত
যে কি আনন্দ হয় ! ১৯

তাপসী — (ডুয়োতলৈকে চকু দি) আশ্চৰ্যা ! আশ্চৰ্যা !

বজা — আৰ্যো, কি হ'ল ?

তাপসী — তোমাৰ আকৃতি এই ল'বাটোৰ দৰে একে দেখি
আচৰিত হৈছোঁ । অপৰিচিত যদিও তোমাৰ ওচৰত
ই শাস্ত হৈ পৰিল !

বজা — (ল'বাটি স্নেহ কৰি) যদি ঋষিকুমাৰ নহয় তেনে
ইয়াৰ বংশ ?

তাপসী — পুৰ বংশ ।

বজা — কি মোৰে একে বংশৰে ! সেইহে তাপসীয়ে ইয়াক
মোৰ নিচিনা দেখিছে । পৌৰব বিলাকৰ জীৱনৰ শেষ
চোৱাত এনে কুলধৰ্ম আছে হয় ।

পৃথিৱী বন্ধাৰ নিমিত্তে তেওঁলোকে প্ৰথমে
সুখ সন্তোষ পৰিপূৰ্ণ গৃহত থাকিবলৈ আকাঙ্ক্ষা কৰে,
পাচত সদায় ইন্দ্ৰিয় সংযম ত্ৰুত মাত্ৰ ধৰি গৃহৰ
ভলকে ঘৰ কৰে । ২০

(প্ৰকাশকৈ) কিন্তু মানুহ যে এই ঠাইলৈ
ইচ্ছামতে আহিব নোৱাৰে ।

তাপসী — অৱশ্যে বি কৈছে হয় । অলপা সবন্ধত ইয়াৰ

মাক আহি দেৱগুৰুৰ ভপোবনত প্ৰসূতা হ'ল ।

বজা— (একনীয়াতকৈ) আহা! এইটো আকৌ দ্বিতীয়
আশাজনক কথা । (প্ৰকাশকৈ) ভেখেতনো কি
নামৰ বাজৰ্ঘিৰ পত্নী ?

ভাপসী— কোনে সেই ধৰ্ম্মপত্নী ত্যাগীটোৰ নাম কৰিলে ইচ্ছা
কৰিব ।

বজা— (নিজে নিজে) এই কথাষাৰে মোকহে লক্ষ্য কৰিলে
যদি সিয়ে হয় তেনে লিশুৰ মাকৰ নাম শোধোঁ
পিচে পৰৰ ভিকতাৰ কথা শোধা আকৌ গৰ্হিত কাম ।

[মাটিৰ ম'ৰা চবাইটো হাতত লৈ প্ৰবেশ কৰি]

ভাপসী— সৰ্বদমন! শকুন্তলাবনা চোঁৱা ?

বালক— (চকু দি) ক'ভা মোৰ আই ?

উভয় ভাপসী— মাকক ভাল পোৱা ল'ৰা, মাকৰ নামৰ
সাদৃশ্যত মাকৰ পৰা বৰ্জিৎ (হোৱা যেন) হৈছে ।

২য় ভাপসী— বৎস, এই মাটিৰ ময়ূৰটিৰ সৌন্দৰ্য্য চোঁৱা
বুলিছে কৈছেঁ ।

বজা— (নিজে নিজে) ইয়াৰ মাকৰ নামো শকুন্তলা হবলা
একে নামো ভো বহুতৰ থাকে । নামৰ মিলো মবি-
চিকাৰ দৰে, মোৰ বিবাদৰ কাৰণেই হৈছেনেকি ।

বালক— আই, এইটো ভাল ম'ৰা । মই ভাল পাওঁ ।

(পুতলাটো লয়)

১য় ভাপসী— (চায় উৎসেগ হৈ) ও আই ! বকাবৰচটো

দেখোন ইয়ার গাঠিত মাই !

বজা— আবেগ নহ'ব। এইটো, সিংহ পোহালীটোৰ গাত
যহনি খায় সৰি পৰিচে (বুটলিব খোজে)

উভয় ভাপসী— এইটো শুবুটলিব, শুবুটলিব ! এঃ বুটলিলেই !
(বুকুত হাত দি ইজনীয়ে সিজনীলৈ আচৰিত কৈচায়)

বজা— কি কাৰণে বাৰণ কৰিছিল ?

১মা ভাপসী— শুনক মহাত্মা ! এইদেই অপবাৰ্জিত নামে
ঔষধ । তাৰ জাতকৰ সম্বন্ধে ভগবান মাৰীচে
দিছিল । সি নিজে আক মাৰ বাপেকৰ বাহিৰে
মাটিত পৰিলে আনে নোবোটলে ।

বজা— খোটলে যদি ?

১মা ভাপসী— ভেতিয়া তাক সৰ্প হৈ দংশন কৰে ।

বজা— ইয়াৰ ৰূপ সলোৱা আপোনালোকে কেতিয়াবা দেখি-
ছিল নে ?

উভয় ভাপসী— অনেকবাৰ ।

বজা— (বং মনেৰে নিজে নিজে) মোৰ মনোৰথ সম্পূৰ্ণ
হোৱাতো কিয় মই অস্তিনন্দন নকৰো ?

(লৰাটিক আলিঙ্গন কৰে)

২য়া ভাপসী— সূত্ৰতে, আঁহা এই বৃত্তান্তটি ত্ৰুতখাৰিণী
শকুন্তলাক জনাওগৈ ।

(দুয়োবো প্ৰস্থান)

বালক— এৰি দিয়া মোক আইব ওচৰলৈ যাওঁ ।

বঙ্গা— পুত্র! মোবে সৈতে একেলগে মাৰাক অভিবন্দন
কৰিবা ।

বালক— মোৰ পিতা তুষান্তহে তুমি বোহোৱা ।

বঙ্গা— (হাঁহি) এই বিবাদেও বিশ্বাস লগাইছে ।

[তাৰ পাচত একবেণীধৰা শকুন্তলাৰ প্ৰবেশ]

শকুন্তলা— ৰূপ সলাবলগীয়া সময়তো সৰ্বদমনৰ ঔষধটো একে
ধকা শুনি সৌভাগ্য আহিছে বুলি মোৰ আশা অহা
নাই । অথবা সাশুমতীয়ে বেনেকৈ কৈছে সেইমতে
ই সম্ভৱো হব পাৰে ।

বঙ্গা— (শকুন্তলাক চায়) অ' এয়াই সেই শকুন্তলা ! বি—
শুভশীলাই মলিন সাক্ষ্যেৰ সিদ্ধি, একবেণী
বাঙ্কি, সংযম নিয়ম পালন কৰি যুধ্ শূক্কাই মোৰ
অতি নিছকৰ জনৰ দীৰ্ঘ বিবহ ত্ৰুত পালন কৰিছে । ২১

শকুন্তলা— (অমৃতাপত বিবৰ্ণ হোৱা বঙ্গাক দেখি)
আৰ্য্যপুত্ৰ বেন নহয় ! তেনে কোন এইজন মোৰ বঙ্গা
মজলাচাৰ কৰা মৰাটিক স্পৰ্শ কৰি দোষিত কৰিছে ?

বালক— (হাকৰ ওচৰলৈ গৈ) আই, এইজন কোন মানুহ,
মোক পুত্ৰ বুলি আঁকোৱালি মৰম কৰিছে ?

বঙ্গা— প্ৰিয়ে, মই তোমাক বৰ নিষ্ঠুৰ স্বৰূপ কৰিছোঁ।
যদিও এতিয়া যদি তুমি মোক সোঁহবা তেনে শেষত
সকলো জাৰ হ'ল বুলি মানিম ।

শকুন্তলা— (নিজে নিজে) হুহুয় ! আশুত হ । সেই
কোণ এৰি কুলা কৰিছে , এওঁ আৰ্ঘ্যপুত্ৰই ।

বজা— প্ৰিয়ে,

হে সুমুখি ! ভাগ্যক্রমে সৌৰবৰ্ণি পাৰ মোহ
ভয়সা দূৰ হোৱাত তুমি মোৰ সমুখত উপস্থিত
হৈছাহি, বাতৰে প্ৰাস কৰাৰ পাচত যেন বৌদ্ধি
চন্দ্ৰব লগত মিলন হৈছে । ২২

শকুন্তলা— আৰ্ঘ্য পুত্ৰৰ ভয় হক (অৰ্ঘ্য কৰ্ত্তৱে শোকত
কৰ্ত্তবোধ হয়)

বজা— হে সুন্দৰি !

শোকে ধুন্দামাৰি খবিলেও ভোম্বাৰ ভয় শকতে
মই ভয়ী হ'লো, কিয়নো বিনাৰাগবন্ধনৰে ভোম্বাৰ
বহা উঠিব মুখখনিৰ মই দৰ্শন লাগেঁ । ২৩

বালক— আট, কোন এওঁ ?

শকুন্তলা— বৎস, তোৰ ভাগ্যক শোধ ।

বজা— (শকুন্তলাৰ ভৰিত পৰি)

হে সুতনু, ভোম্বাৰ হৃদয়ৰ পৰা প্ৰত্যাখ্যান হুহু
দূৰ কৰা ; সেই সময়ত কোনো কাৰণত মোৰ মনত
সন্দোহ বনবান হৈছিল । শুভ কাৰ্য্যত মোৰ প্ৰথম
ভোৱা লোকৰ কাৰ্য প্ৰায় ভেনেই হয় ; ফুলৰ দাগত
সুৰত মলিন্যাই দিলে অঙ্কই সাপ শঙ্কা কৰি এচাৰি
পেলায় । ২৪

শকুন্তলা— উঠক আৰ্যাপুত্ৰ, সেই কিদিনত নিশ্চয় মোৰ
পূৰ্বজন্মকৃত পুণ্যফল লাভৰ প্ৰতিবন্ধক কিবা পৰিণাম
জ্যোতিবলগীয়া হৈছিল। সেই দেখি সদয় হৈয়া
আৰ্যাপুত্ৰ মোৰ প্ৰতি বিৰাগ হ'ল।

ৰজা— (উঠে)

শকুন্তলা— পাচে কেনেকৈনো আৰ্যাপুত্ৰৰ এই চুৰ্খভাগী-
জনীলৈ মনত পৰিল!

ৰজা— বিষাদ-শ্ৰেণী উদ্ধৃত্ত হলে ক'ম।

হে স্তম্ভনু, আগতে মই মোহাকৃত্ত পৰি
ভোমাৰ অধৰত লগা যি চকুলো মচিবলৈ উপেক্ষা
কৰিছিলোঁ আজি ভোমাৰ সেই বেকা জু জোৰা চকুৰ
পানী ম'চ দি মোৰ অন্তৰ্ভাপ দূৰ কৰোঁ। ২৫

(কোৱামতে কৰে)

শকুন্তলা— (নাম লিখা আঙ্গঠিটো দেখি) আৰ্যাপুত্ৰ!
এইটো সেই আঙ্গঠিটো!

ৰজা— এই আঙ্গঠিটো পোৱাতহে মনত পৰিল।

শকুন্তলা— ইয়ে বিবম কৰিলে কিয়নো আৰ্যাপুত্ৰক প্ৰত্যয়
জন্মাবৰ বেলিকা ই চূৰ্ভ হ'ল।

ৰজা— ভেনে বসন্ত সন্নিগমৰ চিন স্বৰূপে লভাত ফুল
লাগক।

শকুন্তলা— মই ইয়াক বিশ্বাস নকৰোঁ। আৰ্যাপুত্ৰে ধাৰণ
কৰক।

[তাই পাঠে মাতলিয়ে প্রবেশ কবে]

মাতলি— সোভাগাক্রমে ধর্মপুত্র) মিলন আক পুত্রবৃন্দ দর্শন
হোয়াত আনুমান্য ত্রি বৃত্তি বৈছে ।

বজা— মোব মনোবধে হৃদয় কল লাভ কবিলে । মাতলি
এই বৃত্তান্ত চাপে মছেত্রই পোরা নাই ?

মাতলি— (হাঁহি) দেবতাসকলর নজনা কি আছে পুত্র
আনুমান, ভগবান মাঝে আপোনাক দর্শন বিছে ।

বজা— শকুন্তলে, পুত্রক লোরা, ভোমাক আগত লৈ ভগ-
বন্তক দর্শন কবিব খোজে ।

শকুন্তলা— আর্ষাপুত্রর লগত শুক সখীপলৈ যাবলৈ মোব
লাজ লাগে ।

বজা— অভ্যাদয় কালত ইয়াক কবিব পার । আর্ষা, আর্ষা ।
(সকলো অলপ ব্যয়)

[তাই পাঠে অদ্বিতি সহিত আসনত বহা মাঝে
প্রবেশ কবে]

মাঝি— (বজাক চার) দাকারপি,

ভোমাব পুত্রর বশত অগ্রনামী, সেবাখিলাক
ভিতরত এই আগবপুত্রা, বাব হৃদয়, পৃথিবীর অবি-
পতি; বাব কন্যে বাবা কন্যে মিলন কার্য মাখন হয়,
একই সেই ভীতাক্রম বস ইয়াক কন্যে বৈছে । ২৬

অদিতি— এওঁৰ আকৃতি তেনে প্ৰত্যাহ সূচক ।

মাতলি— আয়ুমান, এই দুজন দেৱতাসকলৰ পিতামাতা,
পুত্ৰ-প্ৰীতি - স্নিগ্ধ নয়নেৰে আপোনাক দৃষ্টি কৰিছে ।
তেওঁলোকৰ কাৰ চাপক ।

বজা— মাতলি, এই দুজনাই—

যাক মুনিসকলে ষাটশ সৃষ্টিধাৰী তেজৰ জন্ম
দাতা বোলে, যি ত্ৰিভুবনৰ পালক দেবাধিপতি ইন্দ্ৰক
জন্ম দিলে, যি দুজনাত পৰম পুৰুষ স্বয়ম্ভু বিষ্ণুৱে
বামনৰূপে জন্ম লবলৈ আশ্ৰয় লৈছিল । এওঁলোক
দুজনাই সেই স্ত্ৰী-পুৰুষ যুগল দক্ষ আৰু মৰীচিৰ
পৰা জন্ম পাইছে আৰু ব্ৰহ্মাৰ পৰা মাত্ৰ এক
পুৰুষ অন্তৰ । ২৭

মাতলি— হয় ।

বজা— (ওচৰ চাপি) ইন্দ্ৰৰ আত্মাধীন হুয়ান্তই আপোনা-
লোক দুয়োকে প্ৰণাম জনাইছে ।

মৰীচ— বৎস, চিবলীবি হোৱা, পৃথিৱী পালন কৰা ।

অদিত— বৎস, অপ্ৰতিবন্ধ হোৱা ।

শকুন্তলা— পুত্ৰ সন্তিতে আপোনালোকৰ গাৰ্হবন্দন কৰিছে ।

মৰীচ— বৎসে,

তোমাৰ স্বামী ইন্দ্ৰৰ তুল্য, পুত্ৰ ভৱন্তৰ
সমান । তোমাৰ প্ৰতি আন আশীৰ্ব্বাদ বোলা নহয়—
তুমি ইন্দ্ৰৰ পত্নী শৌলোমীৰ দৰে হোৱা । ২৮

অধিভি— আই, স্বামীৰ আদিবশীয়া ধোৱা । পুত্ৰ দীৰ্ঘায়ু হৈ
উভয় কুলনন্দন হক । বহাঁইক ।

(সকলো প্ৰজাপতিৰ ওচৰত বহে)

মাতীচ— (এজন এজনক দেখুৱাই)

এইয়া ভাগৱতী সাক্ষী নকুন্তনা, এইদিল্লীসহ
পুত্ৰ আৰু এইজন ভূমি— যেন অক্ষা, ৰিষ্ৰ আৰু
বিধি, এই তিনিগুণ একত্ৰিত হৈছে । ২১

বজা— ভগৱান্, আগতে অভিপ্ৰাৰ সিদ্ধি তাৰ পাচতহে
দৰ্শন হ'ল । আপোনালোকৰ অনুগ্ৰহ অপূৰ্ব । কিয়নো,

প্ৰথমে কুল তাৰ পাচতহে কল, প্ৰথমে দেখ
তাৰ পাচত পানী এয়ে কাৰণ আৰু কাৰীক্ৰম ; কিন্তু
আপোনাৰ প্ৰসাদৰ কল পূৰ্বেই লাভ হ'ল । ৩০

মাতলি— প্ৰজাপতি সকলে এইদৰেই প্ৰসাদ দান কৰে ।

বজা— ভগৱান্, আপোনালোকৰ আজাৰীনা এওঁক গছৰ
মতে মহি বিবাহ কৰাব কিছুদিনৰ পাচত তেওঁৰ আত্মীয়
সকলে তেওঁক মোৰ ওচৰলৈ লৈ আহিছিল, মোৰ
স্তুতি বিজয় হৈ তেওঁক প্ৰত্যাখ্যান কৰি আপোনাৰ
সপোত্ৰ তেখেত কৰিব ওচৰত মহি অপৰাধী হৈছে ।
পাচত আঙঠিটো দেখিহে তেখেতৰ ত্ৰুটিতাক মোৰ
বিদ্ৰা কৰোৱাতো মনত পৰিল । ই মোৰ বৰ আচৰিত
যেন লাগে ।

হাতী আগত ঠিৰ হস্ত মহয় কুলি মোৰ

আঁতরি গ'লত হাঁতী হয় বুলি সংশয় আক পাচত
খোক দেখি হাতী হয় বুলি প্রত্যয় হলে বেনে হয়
মোৰ মনৰ বিকাবো তেনে হৈছিল । ৩১

মাবীচ— বৎস, আত্মপৰাধ শঙ্কা দূৰ কৰা । তোমাৰ মোহেইহে
হৈছিল । শুনা ।

বজা— শুনিচো ।

মাবীচ— বেতিয়া প্ৰভাৱণা শোকত অভিভূতা শকুন্তলাক
অপ্সৰস্ তীৰ্থৰ পৰা লৈ আহি, মেনকা দাক্ষায়ণীৰ
ওচৰত উপস্থিত হ'লহি তেতিয়া মই ধ্যানযোগে
জানিলো যে তুমি দুৰ্বাসাৰ শাপতহে তোমাৰ এই
সহধৰ্ম্মিণী উপস্থিত প্ৰত্যাখ্যান কৰিলি। আন কাৰণত
নহয় আৰু তাৰ সীমা এই আঙঠি দেখালৈকেহে
মাত্ৰ আছিল ।

বজা— (উৎসাহেৰে) এই উক্তি মই যুক্তি পায়ছোঁ ।

শকুন্তলা— (নিজে নিজে) ভাগ্যে অকাৰণত আৰ্হাপুত্ৰেই
মোক প্ৰত্যাখ্যান কৰা নাছিল । মোক শাপ দিয়া
সমস্ত মপবে । নহলে সেই শাপ মই পায়ছিলোঁ ।
বিবহুত জন্মৰ বাবে মই গম নোপালোঁ ; কাৰণ
সৰ্বোঁতে মোক কৈছিল স্বামীয়েক আঙঠি দেখুৱাৰা
বুলি ।

মাবীচ— বৎসে, অৰ্থটো বুজিলা । বেতিয়া তোমাৰ সহধৰ্ম্ম-
চাৰীৰ প্ৰতি ৰূ কবিত গুণীয়া নাই । চোৱা—

শাপন করিয়া, স্বামী পুত্রিবোধ করণতাত
ভূমি বিভাবিত হইছিল; এতিয়া সেই মোহ, দুঃ-
খোরাভ ভেদেব ওপকৃত তোমাতেই প্রকৃত। নিবল
দর্পণেও মলি লাগিলে প্রতিবিম্ব যেদেখুয়াই বিস্ত
মলি নহলে সহজে দেখুয়ায় । ৩২

বঙ্গা— ভগৱানে স্বরূপ কৈছে ।

সাবীচ— বৎস, শকুন্তলাব গর্ভত ওপকৃত তোমাতেই এই পুত্রব
আমি বিধিমতে ভাতকর্ম সমাধন করিতোঁ । তুমি
ভাক সাদববে গ্রহণ কবিহানে ?

বঙ্গা— ভগৱান, মোব বংশব প্রভিত্তা এইটিতেইহে ।

সাবীচ— সি তেনে হ'ব আক চক্রবর্তী হ'ব মূলি আনিবা
দেখা—

সি অপ্ৰতিবন্দী হৈ প্রভিভাত-বহিত হিব বক্ষ
গতিমে সাগবলৈকে অভিক্রম কবি ভবিব্যাতে সপ্তদীপা
পৃথিবী ভয় কবিব । গুরুবিদ্যাকক বনেবে ধমন কবাব
নিমিত্তে ইয়াত সর্কদমন নাম পায়েহে ; আক তুম্বন
ভবন কবাব হেতু (মনুষ্য লোকক প্রতিপালন কবাব
নিমিত্তে) ভবত নামে ব্যাত হ'ব । ৩৩

বঙ্গা— ভগৱানে সংকাব কবাব নিমিত্তে আমি এতত সকলো-
ধিনি আশা করিতোঁ ।

মতি— ভগৱান, জীয়েকব বাকা সিধিব কথা কহকো
কবাতক । সুহিত্ববৎসলা যেনকা আদ্যক ওপকৃত

কবি ইয়াতেই আছে ।

শকুন্তলা— (নিজে নিজে) ভগবতীয়ে মোৰ মনৰ কথা কৈছে ।

মাবীচ— ভগব প্ৰভাৱত তেখেতে সকলো কথা যেন দেখিয়ে আছে ।

বজা— এই নিমিত্তেই মুনিব মোৰ ওপৰত ক্ৰোধ হোৱা নাই ।

মাবীচ— তথাপি আমি এই শুসংবাদ তেখেতক দিব লাগে ।
কোন আছা ইয়াত ?

(প্ৰবেশ হৈ)

শিশু— ভগৱান, এইয়া আমি ।

মাবীচ— গালব, এতিয়াই আকাশেদি গৈ তেখেত কৰ মুনিক মোৰ বচন, এই প্ৰিয় সংবাদটি দিয়াগৈ যে শাপ মোচন হোৱাত মনত পৰি দুৰ্ভাগ্যই পুত্ৰৱতী শকুন্তলাক গ্ৰহণ কৰিছে ।

শিশু— ভগৱানে বি আজ্ঞা দিছে । (প্ৰস্থান)

মাবীচ— বৎস, তুমিও পুত্ৰদায় সহিতে ভোমাব সখি ইন্দ্ৰব বধত উঠি বাজধাৰীলৈ যাত্ৰা কৰ ।

বজা— ভগৱানে বি আদেশ দিছে ।

মাবীচ— আৰু,

তোমাব প্রজ্ঞাব প্রতি ইন্দ্র প্রভুত বৃষ্টিহাতা হব;
তুমি সত্ত্বে বাগবজ্র কবি দেবগণক সন্তোষ কবিবা।
এইদবে দুয়ো পবন্য উপকারী আক প্রশংসনীয়
কার্য্য কবি অনেক মুন অভিযাহিত কবাইক। ৩৪
বলা— ভগৱান, শ্রেষ্ঠ কৰ্ম্মব নিমিত্তে বখানক্তি পুৰুষাৰ্থ
কৰিম।

মাৰীচ— আক তোমাক কি প্ৰিয় উৰ্ব্বাৰ দিদ ?

বলা— ইয়াতোকৈ শ্ৰেষ্ঠ আক প্ৰিয় মোব কি হ'ব পাৰে ?
বদি ভগৱানে প্ৰসন্ন হৈ প্ৰিয় কবিব খোজে তেনেহবে
এই হওক—

(ভবত বাৰ্য)

প্ৰবৰ্ত্ততাং প্ৰকৃতি হিতায় পাৰ্ধিবঃ

সবস্বতী প্ৰতমহতাং মহীযাতাম্ ।

সমাপি চ কপয়তু নীললোহিতঃ

পুনৰ্ভবং পবিসতশক্তিযাত্ততুঃ ।

(অৰ্থ— প্ৰকৃতিৰ হিতৰ অৰ্থে পাৰ্ধিব বলা বত হওক,
শাস্ত্ৰজ্ঞ মহৎ লোকসকলক সবস্বতীয়ে আদৰ কৰক,
স্বয়ম্ আক সৰ্বশক্তিমান মহাদেৱে মোবো পুনৰ্ভৱ
দিবাবণ কৰক।)

[সকলোবে প্ৰস্তাৱ]

শব্দার্থ

[মূল নাটকৰ শ্লোকবিলাক একোটা দফা কবি নম্বৰ দিয়া হৈছে । একেলগে চুটা নম্বৰ থাকিলে প্ৰথমটোতে নাটকখনৰ আৰম্ভ আৰু বিত্তীয়টোতে সেই নম্বৰ শ্লোক বুজাব । অকল এটা নম্বৰ থাকিলে সি নাটকখনৰ কোন আৰম্ভ তাক বুজাব অগ্নিশৰণ গৃহ— ৪, বস্ত্ৰ কৰা বা বস্ত্ৰৰ জুই কথা বুব ।
অভিধি পৰিভাষিণি — ৪ ; অভিধি অৰ্ঘ্যকলাকৰিণী,

অভিধিক আওহেলা কৰা মানুহগণ্যাক !

অদিত্তি— ৭ ; কশ্যপ বা মাৰীচৰ স্ত্ৰী দক্ষৰ জীয়েক । বিশ্বাসান অৰ্ঘ্যমা, পৃষা, বৃষ্টি, সৰিতা, ভগ, ধাতা, বিধাতা, বকল, মিত্ৰ, ইন্দ্ৰ আৰু উক্কৰম— এই দ্বাদশ আদিত্তা বা সূৰ্য্যৰ মাক । ভগৱান বিষ্ণুৱেও বলিক চলনা কৰিবলৈ বায়ন-ৰূপে অদিত্তিৰ গৰ্ভত জন্ম লৈছিল ।

অনতি-পৰিস্কৃত-শৰীৰ-লাষণা— ৫ ১৩ ; শৰীৰৰ সৌন্দৰ্য্য কাণোবেবে ঢাক খায় থকাত সম্পূৰ্ণভাবে ওলাই নথকা ।

অপ্ৰতিবধ— ৭. ১৩ ; প্ৰতিবন্দী নোহোৱা ।

অপ্সবস্তীৰ্ধ— ৬ , অপ্সবাসকলে গা ধোৱা পবিত্ৰ ঘাট ।

অপ্সবা— ১ ; স্বৰ্গত বাস কৰা একাতি শূন্যৰী মাৰী, গন্ধৰ্ব সকলৰ তিকতা ; এওঁবিলাকে ঘূৰিগৰি সুৰি আৰু স্তান কৰি জ্বল পায় কিন্তু দেৱবাজ ইন্দ্ৰৰ আদেশাধীনা । আৱস্তক বুদ্ধি এওঁলোকে দিগ্ৰহ ৰূপ এৰি আন ৰূপ ল'ব পাৰে ।

অব্ৰহ্মণ্য— ৬ ; মানিব নেপায়, নবৰ্ধিবা, বকা কৰা আদি

বিপদত চিঞৰা মাত ।

অবল সত্ৰবাল— ৭, বয়স অনুপাতে গাত যিমান বল থাকিব
লাগে তাতকৈ বেচি বল থকা ল'ৰা ।

অবিলম্বিত-মনোবধ-জন— ৩ ; মনতে পাবলৈ বাকা কৰি থাকো-
তেই আক সময় অতীত নো হওঁতেই উপস্থিত হোৱা লোক ।

ভক্তান— ১, ৪, ৬, ৭ ; সৌৱৰ্ণ, সূঁৱৰিবলৈ দিয়া
কোনো বস্তু ।

অকণ— ৪, ২, ৭, ৪, সূৰ্য্যোদয়ৰ সময়, সূৰ্য্যক লৈ অহা
বথৰ সাবধি ।

অন্তশিখৰ— ৪, ২ ; পৃথিবীৰ পশ্চিম মূৰত থকা পৰ্ব্বতৰ টিং
ব'ত সূৰ্য্য মাৰ যায় ।

আপন্ন সত্ৰা— ৫ ; গৰ্ভাৱতী ।

আৰ্য্য— ১, ৩, ৫, ৭ ; মাননীয়, তত্ত্ব, নাটকত ব্যৱহাৰ কৰা
সম্মানসূচক শব্দ ।

আৰ্য্য পুত্ৰ— ১, ৫, ৬, ৭ ; ভিক্তাই স্বামীক আৰ্য্য পুত্ৰ
বুলি মাতে ; আৰ্য্য অৰ্থ মাননীয়, শত্ৰু

আহুয়ান্— ১, ৬, ৭ ; বয়সিয়াল লোকে সদ্বংশজাত কম
বয়সৰ লোকক মতা শব্দ ; আশীৰ্বাদ-সূচক সম্বোধন
কৰা শব্দ ; দীৰ্ঘায়ু ।

ঔদ্ভ্ৰান্ত নৃত্য— ৬ : এবিধ নৃত্য ; সোঁ ভৰি ডান্নি বাওঁভৰি কোচ
পুৱাই বাওঁকালে ঘূৰি ঘূৰি বেগাই যোৱা এবিধ নৃত্য ;

কক্কী— ৫ ; অন্তঃপুৰত ভিক্তাসকলক সহায় কৰিবলৈ দিয়া
শুণক, অয়োবৃত্ত, পাৰ্গত লোক ।

কবচক— ২ ; বাজমাণব বা-বাভবি অন্য লোকজনব নাম ।

কশ্চপ— ৭ ; ত্রস্বাব পুত্র মবীচি, মবীচিব পুত্র কশ্চপ বা মাবীচ বা প্রজাপতি । অদিত্তিবে সৈতে দক্ষব ভেব গবাকী জীয়েকক কশ্চপে বিয়া কবে । অদিত্তি দেবতাসকলখ-মাক আক বামন অরতাব ধবোভেও ভলবান বিকুরে অদিত্তিব গৰ্ভত জন্ম হৈছিল । বাকী কিগবাকীব পরা ঋতুমুখাশুই, পশু-পক্ষী, কীট-পতঙ্গ আদিব জন্ম

কিন্নর— ৭ ; কুৎসিৎ মানুষ ; পুৰাণ বৃগব এজাতি মানুষ বাব গাটো মানুষব আক সুবটো ঘোঁবাব আকৃতিব ; ভেওঁবিলাকব দেশ আছিল হিমালয় আক হেমকুট পৰ্ব্বতব মাজত ; দেয়লোকব এক গায়ক জাতি ।

কিন্দুকৰ পৰ্ব্বত— ৭ ; কিন্নর বিলাকব দেশব আক অন্ত দেশব মাজত থকা পৰ্ব্বত বাজি । পুৰাণব বড়ো জন্ম ঘোঁপত বা পৃথিবীত ন খন দেশ বা বৰ্ষ আছে ; ইখন সিখন দেশক ভাগ কবা মাজত সাতটা বৰ্ষ পৰ্ব্বত আছে । কুক, হিবগয়, বমাক, ইলাবৃত্ত, হবি, কেতুমাল্য, ভত্ৰাখ, কিন্নর আক ভাবত—এই ন খন বৰ্ষ বা দেশ । হিমালয়, হেমকুট, নিবধ, মেক, চিত্ৰ, কৰ্ণী আক শূদী— এই সাতটা বৰ্ষ পৰ্ব্বত ।

কুলপতি— ১ ; বিজ্ঞন মুনিয়ে দহহেজাব শিষ্যক বুরাই, শিক্কাই আক শিক্কা দিয়ে সেইজনক কুলপতি বোলে ।

কৌলিক— ১ ; কুলিক বজান পুত্র বিখ্যাত । ইন্দ্রবো জাতি নাম ।

ক্ষেত্ৰী— ৫; বিজন পুৰুষৰ ত্তিকতাৰ গৰ্ভত আন পুৰুষৰ পৰা
সন্তান জন্ম হয় সেইজন পুৰুষক ক্ষেত্ৰী বোলে।

গৰ্ভত প্ৰবেশ কৰি— ৬ ২৪; স্বামীয়ে বিৰ্য্যৰূপে ভাৰ্য্যাৰ গৰ্ভত
প্ৰবেশ কৰি পুনৰ সন্তানৰূপে জন্ম লয়; ভাৰ্য্যাৰ পৰা
পুনৰ সন্তানৰূপে জন্মে দেখি ভাৰ্য্যাক ভায়া বোলে।

চক্ৰবৰ্তী— ১. ১২; সম্ৰাট, যাৰ ৰাজ্যৰ সীমা সাগৰ, পৃথিবীৰ
অধিপতি।

চক্ৰবৰ্তী লক্ষণ— ৭ ১৬; হাতৰ ভলুৱা অতিকৈ বডা, আঙ্গুলি
বিলাক জালৰ নিচিনা গুঁঠা কোমল আৰু ধনুকীডৰ
চিন থকা।

চক্ৰবাকবধু— ৩ ৪; চাকৈচকোৱা মাটকী চবাই। চাকৈচকো-
ৱাৰ মটা মাইকী হাল বোলে বাতি একেলগে নেধাকে
গধূলি হলে দুয়ো চিঞৰি চিঞৰি আঁতৰ হয় আৰু পুৱা
হলে সেইদৰে লগ লাগে। শকুন্তলাই আশ্ৰম এৰি যাবৰ
সময়ত এজোৰ চাকৈচকোৱা দেখিছে, মটাভো পাতৰ আঁৰ
হলত মাইকীজনীয়ে মেদেখি ক্ৰিং ক্ৰোং, কিং ক্ৰোং কৰি
চিঞৰিছে। ক্ৰিং ক্ৰোং শব্দকিটা শকুন্তলাৰ কানত কি
কৰিছোঁ কি কৰিছোঁ যেন বাজিছে।

জয়ন্ত— ৭. ২; দেৱৰাজ ইন্দ্ৰৰ পুত্ৰ।

ভলুগাজী— ৩. ১৪; কুশাজী, লাহী গা।

ভৰী— ১. ২০; লাহী কোমল গাৰে পুৱনী নানী।

ভাত— ১. ৩; পিতা, পুৰণীৰ সকলক সন্মান কৰি মতা শব্দ।

ভিলোদক— ৩; মৃত্যুৰ পাচত মৃতকলৈ আগবঢ়োৱা ভিক্ষা পানী।

ভিত্তোত্তসা (গজা) - ৭. ৬; ভগবান বিষ্ণুৰ অৰ্জুন্মূল্যৰ পৰা
 ভিনিসূতী হৈ কৈবোৱা গজা; স্বৰ্গত বোৱা সোঁতাৰ নাম
 গজা পৃথিবীৰ সোঁতা মন্দাকিনী আৰু পাতালৰ সোঁতা
 ভোগৱতী। সগৰ বজাৰ আকোনাতি শুগীৰথ বজাই তেওঁৰ
 ঘাঠিহেজাৰ পুৰিপুৰুষক পবিত্ৰ কৰিবৰ কাৰণে সাধনা কৰি
 স্বৰ্গৰ পৰা এসোঁতা পৃথিবীলৈ নমাই আনিছে।

ভীৰ্ষ মৃত্তিকা - ৪; পবিত্ৰ সৃগন্ধি কোমল মাটি।

ত্ৰিশকু - ২; এজন সূৰ্য্যবংশীয় অযোধ্যাৰ বজা, হৰিষ্ঠনুৰ পিতাক।
 ত্ৰিশকু এজন ধৰ্ম্মপৰায়ণ জ্ঞানী বজা আছিল। তেওঁ নিজৰ
 শৰীৰটোক বৰ ভাল পায়ছিল। সেট নিমিত্তে তেওঁ সোঁ-
 শৰীৰে স্বৰ্গলৈ যাবলৈ ইচ্ছা কৰি তেওঁৰ পুৰোহিত বশিষ্ঠক
 এটা বজ্জ কৰিবলৈ আদেশ কৰিলে। এই অসম্ভৱ প্ৰস্তাৱত
 বশিষ্ঠে মান্তি নহ'ল। বশিষ্ঠে এশপুত্ৰক কোৱাত তেওঁ-
 লোকে মান্তি নহ'ল। তেওঁলোকক তেতিয়া ত্ৰিশকুৱে
 নপুংসক, কাপুৰুষ আদি অকণা কৰাৰে অপমান কৰিলে
 আৰু তেওঁলোকেও যুৰাই ত্ৰিশকুক লাগনি চণ্ডাল কৰিলে।
 ত্ৰিশকুৱে কিছুকালৰ পিচত বিখ্যামিত্ৰক জনালে। বিখ্যামিত্ৰক
 এসময়ত ত্ৰিশকুৱে চণ্ডিকত বৰ উপকাৰ কৰি থৈছিল। এই
 উপকাৰসূৰ্ত্তি বিখ্যামিত্ৰই বজ্জ আৰম্ভ কৰিলে আৰু দেৱতা-
 সকলকো নিমন্ত্ৰণ কৰিলে। দেৱতাসকল নাছিল। তেতিয়া
 বিখ্যামিত্ৰই নিজ পুণ্যৰ ফলৰে ত্ৰিশকুক স্বৰ্গলৈ পঠালে।
 ইচ্ছাদি দেৱতাসকলে স্বৰ্গত ঠাই নিদি পৃথিবীলৈ টেঁচি

পত্নীমানে। বিখ্যাতই ভেতিয়া নিজ কন্যাতবে ত্রিশঙ্কু
পৃথিবীলৈ আহিবলৈ নিদি স্বৰ্গ আৰু পৃথিবীৰ মাজৰ
অন্তৰিক্ৰমত বাধি দিলে। যুবতো পৃথিবীৰ ফাললৈ দি
দক্ষিণ আকাশত দেখা ভাৰকা পুঞ্জকে ত্রিশঙ্কু বোলে।

হুয়ান্ত — পুৰবংশৰ হস্তিনাপুৰৰ বজা।

হুৰ্বাসা — ৪, ৭; অত্ৰি আৰু অনসূয়াৰ পুত্ৰক এজন বৰ
খজাল আৰি।

হাদশবুৰ্ত্তি — ৭; অদ্বিতি শব্দত চক।

ষিভীয় খোজ — ৭. ৬; বামন শব্দত চক।

নটী — বি দ্বীলোকে বজ্জভূমিত নৃত্য, গীত আদি অভিনয় কৰে
ভেৰ্ভলোকক নটী বোলে, সূত্ৰধাৰীৰ সহকাৰী।

নান্দী — ১; অভিনয় আৰম্ভ কৰাৰ আগতে কোনো দেৱতাক
অভিনয় নিৰ্ব্বিয়ে সমাপন হবৰ কাৰণে কৰা অঙ্গমাচৰণ।

পৰভূতিকা — ৬; মাটকী কুলি চৰাই; প্ৰথম মালিনী
জৰীৰ নাম।

পৰিগ্ৰহ — ১; প্ৰসাদ, পুৰস্কাৰ, পৰিমাণৰ লোক, ভাৰ্ষা
১. ২০; ৩. ১৭

পৰিহ — ২. ১৫; ছুৱাবৰ শলখা বা দাং।

পিনাকি — ১. ৬; শিৱ; শিৱৰ ধনুখনৰ নাম পিনাক,
পিনাক বাৰ আছে ভেৰ্ভ পিনাকিন্।

পুৰ বংশ — ১. ৭; পুৰৰ পৰা হোৱা বংশ। যবাতি আৰু শৰ্ম্মিষ্ঠাৰ
পুৰ কনিষ্ঠ পুত্ৰ। যবাতিয়ে ভেৰ্ভৰ বাৰ্হিক্য পুত্ৰকই
বৌদ্ধন অৱস্থায় লগত লগনি কৰি লবলৈ বিচাৰিছিল।
ভেৰ্ভৰ পীচয়ন পুত্ৰকৰ ভিতৰত কেৱল পুৰয়েৰে লগাবলৈ

মান্তি হৈ সলনি কবি ললে । বহুকাল ধৰাতীয়ে বৌৱৰ
উপভোগ কৰাৰ পাচত পুকৰ ওপৰত বৰ সন্তোষ হৈ বৌৱৰ
পুকৰ ঘূৰাই দি বজা পাঠিলে । পুক চক্ৰবৰ্ত্তনৰ বৰ্ত্ত সজাট
আৰু কোঁৱৰ আৰু পাণ্ডৱ সকলৰ আদি পুকৰ ।

পুংসবন— ৩ ; ভিকতাৰ গৰ্ভধাৰণ লক্ষণ পৰিস্কৃত হলে পুংসবন
সস্তাৱনাৰে কৰা প্ৰথম সংস্কাৰ উৎসৱ ।

পৌলোমী— ৭. ২৮ ; দেৱমাতৃ ইন্দ্ৰৰ পত্নী শৰী ।

প্ৰকৃতি— ১. ১, ৭. ৩৫ ; সৃষ্টিৰ মূল প্ৰজা ।

প্ৰতীধাৰী— ৫; মাইকী ছুৱনী ।

প্ৰবেশক— ৬ ; নাটকৰ এক অঙ্কৰ পাচত পিচৰ অঙ্কত কি
হব বা ইতিমধ্যে কি হৈ গ'ল এই বিষয়ৰ কথা সাধাৰণ
লোকচিত্ৰ কথোপকথনৰ দ্বাৰা মৰ্মকক যি অংশত জাননী
দিয়া হয় সেই অংশক প্ৰবেশক বোলে ।

প্ৰযুক্ত পাৰণ— ২ ; ধৰ্ম্মোপাসনৰ অন্তত পতা ভোক্ত ।

প্ৰমদবন— ৬ ; বাতকাৰেণ কুলনি ।

প্ৰস্তাৱনা— ১ ; নান্দী বা মঙ্গলাচৰণ কৰাৰ পাচত, অভিনয়
আৰম্ভ কৰাৰ আগত, যি অংশত সূত্ৰধাৰে ভেটৰ সহকাৰিণী
নটীয়ে সৈতে কথোপকথন কৰি, অভিনয় কৰিব খোজা নাটক
কোনে লিখা, তাৰ বিষয় বস্তু কি তাৰ আভাৱ দি কোঁৱৰে
সৈতে বহুভূমিৰ পৰা আঁতৰ হয় সেই অংশক প্ৰস্তাৱনা
বোলে ।

প্ৰাকৃত ভাষা— সংস্কৃত ভাষাৰ পৰা ওলোৱা কোনো প্ৰাদে-
শিক ভাষা । সংস্কৃত নাটকত ভিকতা আৰু সাধাৰণ চৰিত্ৰ

মুখত শ্রীকৃত ভাষা ব্যৱহাৰ কৰে ।

বয়স — ২, ৫. ৬; সমনীয়া, বন্ধু. একেবয়সৰ সঙ্গী ।

বৰ্ণ — ৭; দেখ । কিম্পুকৰ পৰ্বত শঙ্কত চক ।

বাৎসল্যপ্ৰৱণতা — ৭. লবাচোৱালীৰ প্ৰতি ওপজা স্নেহ ভাব ।

বাতায়ণ — ৬; কক্কীৰ নাম ।

বামন — ৭, ৬, কটীয়া চুটি মুঠ মানুহ, ভগৱান বিষ্ণুৰ এক অৱ

ভাৱ । প্ৰহ্লাদৰ পো-নাতি বিবোচনৰ পুত্ৰক বলী নামে

এজন বৰ প্ৰতাপী দৈত্য বজা আছিল । বলিয়ে দেৱতা

সকলক বৰ অভ্যাচাৰ কৰিছিল । বলিৰ অভ্যাচাৰৰ পৰা ৰক্ষা

পাবৰ কাৰণে দেৱতাসকলে ভগৱান বিষ্ণুক আৰাধনা কৰিলে

ভগৱান বিষ্ণুৱে কশ্যপৰ ঔষত অদিতিৰ গৰ্ভত বামন ৰূপে

জন্ম ললে । পাচত সন্ধ্যাসী ৰূপত গৈ বলিক চলনা কৰে ।

বলি বজা বৰ দানী আছিল । বামনৰূপী সন্ধ্যাসীয়ে বলিক

ভিনিখোজত বিমান মাটি হয় সমান মাট দান বিচাৰিলে ।

সামান্য ভাৱি বলি মান্তি হ'ল । ভেতিয়া বামনে প্ৰকাশ

মূৰ্ত্তি ধাৰণ কৰি প্ৰথমটো খোজত পৃথিৱী ঢাকি পেলালে,

দ্বিতীয় খোজত পৰিবহ বায়ুৰ অধিকাৰত থকা আকাশ বা

স্বৰ্গ অধিকাৰ কৰিলে আৰু তৃতীয়টো দিবলৈ ঠাই

নোহোৱাত বলিয়ে নিজৰ মূৰতোকৈ পাতি দিব লগা হ'ল ।

বলিৰ থাকিবলৈ ঠাই নোহোৱাত পাভাললৈ পঠিয়াই

ভাব বজা কৰি দিলে ।

বাহু বণ্ডল — ৭, ৬; বাহুবণ্ডল সাত ভাগত বিভক্ত; বাটীৰ

ওপৰৰ বাবুৰ নাম আৰু তাৰ ওপৰৰ ক্ৰমে প্ৰেমাৰ, উষক, সংবহ, পৰিবহ আৰু পৰাবহ। ডাঙৰ চলাচল কৰা অঞ্চল আৰু বাহু।

বিদ্যুৎ—২, ৫, ৬; সংক্ৰান্ত নাটকৰ মায়ক জনৰ খেদেলীয়া বহু, সি মন্দুৰা, বকুৰা আৰু নাৰা ভাও-ভৰীৰে কৰা বং লগাব পৰা লোক।

বিনয়-বাৰিষ্ঠ-বৃষ্টিবস্ত—২, ১১; মনৰ পৰিষ্কাৰ কৰা লগা বস্তাৰ।

বিনোদ—২, ৫; আনন্দ।

বিশাখা ভবা—৩; দুটি ভবা যি লগায় একেলগে চক্ৰক অনুশৰণ কৰে।

বিকল্পক—৪, কোনো অক্ষৰ আগত পকা অংশ, যিবিলাক কথা নীৰস বা দৰ্শকমণ্ডলীৰ মনত ভাল নেলাগিব সেই বিলাক সংক্ষেপে অপ্রধান চৰিত্ৰৰ মুখে কথোপকথন যোগে দৰ্শক সকলৰ মনত ভাল লগাটক প্ৰকাশ কৰা অংশকে বিকল্পক বোলে।

বেত্ৰভ্ৰমী—৫, প্ৰভীহাৰী জনীৰ মায়।

বৈখানস—১; বানপ্ৰস্থ গ্ৰহণ কৰা লোক।

বৈজ্ঞানিক—৫; জ্ঞানি পাঠক।

বাসন—২, ৫; মূৰা, ঠাণাখেলা, দিবাশিলা, সুৰাশান আদি ক্ৰোধাটী বেয়া অভ্যাসক বাসন বোলে।

ভববাসন—৫; ভগ আছে বাৰ ভেট ভববাসন; ভগ অৰ্থ

ঐশ্বর্য, সমগ্ৰ, বিৰ্ঘা, বশন্তা, স্ত্ৰী আৰু পবিত্ৰতা ;

ভৰ্তা—স্বামী. গৰাকী, প্ৰভু ।

ভক্তমুখ—৭, মঙ্গলসূচক মুখ যাব, নত্ৰতাৰেব সন্মোখন পদ ।

ভবত বাৰ্য—৭, ৩৫ ; সংস্কৃত নাটকৰ সমাপ্তত আশীৰ্বাদ
দিয়া শ্লোক । নাটক আৰু সঙ্গীত আবিষ্কাৰ কৰা ভবত
মুনিং নামে এই শ্লোকৰ নাম ভবত বাৰ্য হৈছে ।

মদিৰ ময়ূৰা—৩, ১৬ ; শুনীয়া চকুৰ যুৰতী ।

মধুকৰিকা—৬ ; মাইকী ভোমোৰা, তিৰীয়াজনী মালিনীৰ নাম

মন্দাৰ বৃক্ষ— ৭ ; উদ্ভব দেহবাতাৰ পাঁচতোপা দেবতকৰ
এতোপা, আনকিতোপা হ'ল পাবিত্ৰাত, সন্তান, কল্প-
বৃক্ষ আৰু হৰিচন্দন ।

মহাদেবী— ৬ ; প্ৰধান বাণী ।

মাধব্য— ২, ৬ ; বিদূষকৰ নাম ।

মাবীচ— ৭ ; মাবীচৰ পুত্ৰ বাবে কল্পপক মাবীচ বোলে ।

মাবীচ ক্ৰমাৰ পুত্ৰ ।

মৃগবোচনা—৪ ; বজ্জী, মিহি, উৰিব এবিধ মঙ্গল সন্তান ।

মৃগানুসাবী পিনাকি—১ ; পিনাক অৰ্থ ধনুঃ । বাৰ পিনাক
আছে তেৰে পিনাকিন্ । ক্ৰমাই সৃষ্টিৰ অৰ্থে মহ ক্ৰম
মানস পুত্ৰ স্ৰজন কৰিছিল ; তাৰে বৃক্ষ ক্ৰম । বৃক্ষ
কীৰ্ত্তক বহুত ; তাৰে ২৭ পৰ্ব্বাকী ক্ৰম স্ত্ৰী । তেওঁ-
বোক নকত্ৰ কপে বিবাহ কৰে । ১৩ পৰ্ব্বাকী কল্পপৰ স্ত্ৰী ।
সতীত এগৰাকী বৃক্ষ কীৰ্ত্তক । সতীক নিৰ্বই বিয়া কৰাই

এসময়ত দক্ষই এটা মুহূর্তে বজ্র পাতিছিল । দেহভাঙ্গনকে
 আদি কবি সকলোকে বজ্রলৈ মাতিলে কিন্তু জীয়েক-
 জেঁতায়েক, সতী আক শিবক. নামাভিলে । নমস্তাবৎও
 সতী আহিল আক জেঁতায়েকক নমস্তা নিমিত্তে কাপোক
 আগত বব আক্ষেপ করিলে । নমস্তাব কারণ শিবক
 স্বভাববিলাকব কথা কৈ দক্ষই শিবক মিন্কা কঁবিবনে
 ধবিলে । সতীয়ে স্বামীব মিন্কা শুনিব মৌখিকবৎও
 দক্ষই কৈয়ে আছিল সতীয়ে স্বামীব মিন্কা শুনিব মৌখিক
 সেই বজ্রব জুইতে তপিয়াই পবি প্রাণ ত্যাগ কবে । শিবই
 ধবব পার ধন্যত একোনাই হৈ দক্ষব বজ্র স্থলিলে আছে ।
 দক্ষই ভয়ত মৃগরূপ ধবি লবমাবি পলায় । শিবই ভাতত
 ধনুকাঁড় লৈ পাচে পাচে খেদি যায় । ভবান্তই কুক শব-
 টোব পাচে পাচে খেদি বার্ততে এইটোকে উপমা নিচে ।
 বক্তমান— যি বিধিমতে সদায় ব্যাগ বজ্র কবে ।

ব্যাতি— ৪, ৭. চন্দ্রবংশব নহশব পুত্র । দেতা বতা কৃষ্ণপর্জিব
 জীয়েক শর্মিষ্ঠা আক সেই বৈতা বতাব পুত্র, শুক্রব জীয়েক.
 দেহবানী এদিন নৈব পাবত কাপোক ঠৈ গা ধুইছিল ।
 ছেনেতে বতাহ মাঝিন আক বতাহত দুয়োবো কাপোক
 মিলিল হৈ পখিল । গা ধুই কাপোক পিছোতে সন্দা-
 নমহি হ'ল আক দুয়োবো হন মাগিল । শর্মিষ্ঠাই দেহ-
 মাকীক চবিয়াই কুল এটাও পেলাই দিলে । ব্যাতিবে
 হেবি পাচত তুলি আনে আক পিতাকব সঙ্গতি লৈ

দেয়মানীক বিয়া কবাই। দেয়মানীয়ে বাপেকক ওজব দি
জাফান কস্তাক ভেনে কবা বাবে তাব প্রায়চিত্ত স্বৰূপে
শৰ্মিষ্ঠাক চাকবশী লবলৈ বিধান কবাই, প্রতিশোধ ললে।
কিছুদিনৰ মূৰ্ত্ত শৰ্মিষ্ঠাব প্রতিও যযাতি প্রেয়াসক্ত হৈ
তেওঁক বিয়া কবাই। দেয়মানীয়ে অপমান বোধ কৰি
পিতাকৰ ঘৰলৈ গুছি গ'ল আৰু পিতাকক লগালে।
পিতাক স্তম্ভই তেতিয়া ডেকা বয়সতে শাপ দি যযাতিক
বুঢ়া কৰিলে। বাকীখিনি পুৰ শকত চক।

বৈবস্তক— ২; তুৰবীৰ নাম।

শকুন্তলাবণা— ৭; শকুন্ত মানে চবাই, চবাইটোৰ সৌন্দৰ্য্য।
শৰ্মিষ্ঠা— ৪; ৭; যযাতি শকত চক।

শৃঙ্গাব বজ্জা— ১, যৌবন অৱস্থাৰ পৰা উদ্ধৰ হোৱা স্ত্রী-
পুৰুষৰ পৰস্পৰ সঙ্গ উৎসুক জনিত লাভ।

শ্ৰাল— ৫; খুলখালি বা কেঠেবিয়েক, বজাব কেঠেবিয়েক।

বড়ভাগ— ২, ১৩; উপাৰ্জনৰ ছত্ৰাগৰ এভাগ, বাজৰ।

সপ্তদ্বীপা— ৭, ৩৩; পৃথিবী।

সপ্তপৰ্ণ— ৩, এবিধ গছ।

সমিধ— ১; ধৰি, বিশেষকৈ হোমৰ ধৰি।

সাত্বিক ভাব— ৬; আত্মবিকতা থকা ভাব, কবিতাৰ আঠোটা
ভাব। ৮ ভাব যেনে :— স্তম্ভ (যোৱাও নহি যোৱাও নাই)
শ্বেদ, (ঘাম ওলোৱা), বোবাক, স্বৰভঙ্গ, বেগধু (কঁপা),
বৈকৰ্য্য, অক্ষ আৰু ঐশ্বৰ (বুঢ়াই)।

সূত্র— ১, ২ ; বখচালক, সাবধি ।

সূত্রধার— ১ ; যি নাটকৰ আবৃত্ত্যনিতে নাটকৰ বিষয় বৰ্ত্তন
কৰা কৈ নাটকৰ সূত্র ধৰে ।

সোমভীৰ্ঘ—১ ; এখন ভীৰ্ঘ স্থান বড় সোমে (১৮০০) জন্ম
পত্নী হৰণ পাপৰ পৰা মুক্ত হৈছিল ।

স্বস্তি বাচনিকা—৪ ; আবৃত্ত কৰা কৰ্ম ~~স্বস্তি~~ নিমিত্তে
মজল বাক্য উচ্ছাৰণ কৰা ভিষোক্তা ।

হৰিঃ— ১, ১ ; হোমৰ অগ্নিব যোগে দেৱতালৈ দিয়া উপহাৰ ।

হোড়— ১, ১ ; যি হোম দিয়ে, বজমান ।

